



MULTIDISZCIPLINÁRIS KIHÍVÁSOK, SOKSZÍNŰ VÁLASZOK

Number 1



2017



18  57

BGE

On-line tanulmánykötet

Szerkesztette:

FENYVESI Éva, PhD – VÁGÁNY Judit, PhD

Borító: FLOW PR

Kiadja:

**Budapesti Gazdasági Egyetem, Kereskedelmi, Vendéglátóipari és
Idegenforgalmi Kar, Közgazdasági Intézeti Tanszéki Osztály**

Felelős kiadó:

FENYVESI Éva, PhD

a Közgazdasági Intézeti Tanszéki Osztály vezetője

ISBN 978-615-5607-28-8

2017.

TARTALOMJEGYZÉK

| | |
|--|------|
| ELŐSZÓ | 3. |
| ENGELBERTH István – SÁGI JUDIT | |
| A XXI. századi Selyemút | 4. |
| DOMONKOS Endre | |
| A külföldi tőke szerepe Kelet-Közép- és Délkelet-Európa országainak gazdaságában a két világháború közötti időszakban | 22. |
| KERTÉSZ Gábor | |
| Islám állam – állam?..... | 41. |
| KISS Konrád | |
| A rövid élelmiszerláncok nyújtotta lehetőségek a koncentráló élelmiszerkereskedelemben – helyzetfeltáró vizsgálat az élelmiszerláncok megítélését illetően | 59. |
| FARAGÓ Beatrix – KONCZOSNÉ SZOMBATHELYI Márta | |
| Előnyből hátrány, hátrányból előny – a sportintegráció, mint a tehetségmenedzsment kihívása..... | 74. |
| JAKAB Petra – KONCZOSNÉ SZOMBATHELYI Márta | |
| Kölcsönhatás vizsgálata a városi hírnév és a vállalati hírnév között..... | 91. |
| BÁBOSIK Mária | |
| A multilaterális fejlesztési bankok szerepe a fenntartható fejlődés finanszírozásában | 118. |

ELŐSZÓ

Mindig nagy öröm számunkra, ha Tanulmánykötetünk újabb kiadványa jelenik meg. A mostani a 2017-es évben az első.

Jelen kötet a Budapesti Gazdasági Egyetem Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar Közgazdasági Intézeti Tanszéki Osztálya által 2016-ban megrendezett „Multidiszciplináris kihívások, sokszínű válaszok” 8. Szimpózium előadói által készített írásokat tartalmazza.

A kötetben megjelenő tanulmányokat, dupla vak lektorálásnak vetettük alá.

A Tanulmánykötet változatos témákat mutat be a gazdaság- és a társadalomtudományok területéről.

Reméljük, hogy kötetünk izgalmas fejezetei felkeltik érdeklődését és segítséget nyújtanak kutatási munkájának támogatásában, vagy oktatási segédanyagainak bővítésében.

Köszönjük a szerzőknek és a lektoroknak az áldozatos munkáját.

A szerkesztők

A XXI. SZÁZADI SELYEMÚT

SILK ROAD OF THE 21ST CENTURY

ENGELBERTH István – SÁGI JUDIT

Kulcsszavak: *Európa, Kína, infrastruktúra, kereskedelempolitika, nemzetközi kereskedelem, Selyemút*

Keywords: *infrastructure, international trade, trade policy, Europe, China, Silk Road*

JEL kód: *F13, H54, N55, N74*

Összefoglalás

Az Új Selyemút – Egy Övezet, Egy Út, (One Belt, One Road, rövidítve OBOR) vagy kínaiul Yi Dai Yi Lu – néven ismertté vált kínai kezdeményezés a világgazdasági fejlődés új szakaszát vetíti előre. A felemelkedő világhatalom gazdasági összeköttetése Ázsia többi részével, valamint Afrikával és Európával jelentősen szorosabbra fonódik a program révén, mely a vasúti, közúti, vízi és légi közlekedési valamint az energetikai infrastruktúra fejlesztésére koncentrál. Ennek révén élénkül az ország gazdasága, növekszik a belső fogyasztás, de különösen fontos lehet a nyugat-kínai területek gazdasági fejlesztésére gyakorolt hatás, mely a keleti part mai túlsúlyának kiegyenlítését és a kínai vállalatok felesleges kapacitásainak exportálását jelenti. Nem mellékesen Kína geopolitikai érdekérvényesítése terén várható változás tükröződik a programban, ami az USA világgazdasági dominanciájának ellensúlyozását jelzi.

A cikkben a szerzők igyekeznek kitérni a történelmi és a modernkori Selyemút összehasonlítására. Bemutatják, hogy a globális térben és gazdaságban hogyan jelenik meg a kezdeményezés, hogy megvilágítsák a megvalósítás motivációit, kockázatait, valamint a globális gazdaságra, politikai egyensúlyra gyakorolt hatásait.

Summary

China's investment projects known as the 'new Silk Road' (or One Belt, One Road, OBOR) are envisioning a new stage of the global development. The economic relations are on strengthening between China and the rest of Asia, as well as Africa and Europe as a prospected result of the program, the Silk Road Economic Belt, which targets the development of rails, roads, maritime- and airports, and energy infrastructure.

As a result of the initiative the Chinese economy may increase in the future and its domestic consumption may expand. Besides, its impact on economic development in western Chinese areas may be particularly important, which aims to reduce the dominance of the east coast of the spatial structure and to export the excess capacities of Chinese enterprises. Furthermore, China's prospective change in its geostrategic ambitions are reflected in the program, which might predict the re-balancing of the US's global power in economic terms.

This article exposes the planned infrastructural development projects and their funding resources in a way to enlighten the motives behind the 'new Silk Road', its potential risks and its possible influence on the global economy and political landscape as well.

Bevezetés

A szabadkereskedelem hívei általában a gazdag, legfejlettebb államok voltak az elmúlt időszakban. Így volt ez akkor is, amikor a gyarmatosítás időszakában a Brit Birodalom uralta a világtengereket, és akkor is, amikor az Egyesült Államok lett a világgazdaság vezető ereje. A XXI. század elejére az erőviszonyok jelentősen átalakultak, a felemelkedő Kína egyre nagyobb súllyal van jelen a globalizált világgazdaságban.

A 2017. januárjában Davosban megnyílt 47. Világgazdasági Fórum megnyitóján a Föld vezető exportőr hatalmának a képviselőjében Hszi Csin-Pin államfő egyértelműen a globalizáció előre vitele mellett foglalt állást. "Sokak szemében a globalizáció Pandora szelencéje" – mondta. Beszédében annak adott hangot, hogy világ gondjáiért nem a gazdasági globalizáció a felelős, hanem a nemzetközi pénzügyi válságokat kiváltó profithajhászás. Nyíltan óvott a protekcionista szemlélet térnyerésétől, hangsúlyozva, hogy egy kereskedelmi háborúból senki nem kerülhetne ki győztesen. Szavaival egyértelműsítette, Kína érdeke a szabadkereskedelem, amivel nyíltan üzent a protekcionizmussal és kereskedelmi háborúval kacérkodó Donald Tumpnak, az új amerikai elnöknek. (Portfólió, 2017.01.17.)

Kína a világban betöltött vezető szerepének szempontjából alapvetőnek tekinti a globális gazdaság minél szabadabb keretek közötti működését. Nem véletlenül, hiszen felemelkedésének, a korábbi gazdasági fejlődésének kulcsa az exportra történő termelés volt. A protekcionizmus térnyerése az eddigi sikeres fejlődési pályát megtörné. A világgazdaság eddig kialakult keretek közötti további működése alapvető érdeke!

A kínai gazdaságpolitikába jól beleilleszthető az új stratégia. A hatalmas méretű országnak a további fejlődéshez nyersanyagokra és piacokra van szüksége. De arra is, hogy olyan kialakult „csatornák” – ennek részeként például utak, kikötők, logisztikai központok – létesüljenek, ahol a termékek oda és vissza folyamatosan és biztonságosan áramolhatnak. Ezen a téren Kína nincs könnyű helyzetben. Az útvonalak biztosítása diplomáciailag, katonailag nehézségekbe ütközik. A világtengeren több vetélytárral – de legfőképpen az Egyesült Államokkal – találja magát szembe. Geopolitikai helyzete különleges a birodalmak eddigi történetében, a jelenlegi nagyhatalmak közül a leginkább a többi vetélytárs által körül vett és így ellenőrizhető a Földön. Északon Oroszország, délen a gyorsan fejlődő India, keleten Japán és a pacifikus térséget uraló Amerikai Egyesült Államok „határolja”. Nyugaton az instabil muzulmán világgal érintkezik. De Kína természetföldrajzilag is „bezárt” nagyhatalom. Dél felől falszerűen határolt a Himalája által, északon a fagyott sivatagok, nyugaton pedig a hatalmas turkesztáni sivatagok kerítik el. Ezen tényezők jelentősen korlátozzák a feltörekvő állam globális gazdasági illetve geopolitikai lehetőségeit, kapcsolódásait a világgazdasághoz illetve erőter-építési (expanziós) törekveseit. Ebből a „harapófogóból” a kínai politika folyamatosan keresi a kiutat. Ilyen lépésként értékelhető például a fokozódó afrikai térfoglalás is. De egy ilyen kitörési irány lehet az Új Selyemút rendszerének a kiépítése.

A történelmi Selyemút

A világtörténelem talán legismertebb, de kétségtelenül leghosszabb kereskedelmi útvonala volt a Selyemút. Kialakulása az ókori Han-dinasztia korára tehető, a Kr. e II. és Kr. u. II. század közötti időszakban. A kínai hagyomány szerint a „Selyemút atyja” egy Csang Csien nevezetű küldött volt, aki a Kr. e. II. században nyugat felé indult, hogy szövetségeset keressen a nomád hszünguk (hunok) elleni. (Betöréseiket a jól ismert Nagy Fal sem tudta megakadályozni.) A követnek ugyan nem sikerül megkötnie a katonai szövetséget, de utazásával új ismereteket hozott magával az addig ismeretlen területekről. A kínaiak újabb küldötteket is útnak indítottak, majd elkezdődött a kereskedelmi kapcsolatok kiépülése nyugat felé. A kereskedők időszámításunk kezdetére már nagy mennyiségű selymet szállítottak Nyugat-Ázsiába, ami Európában, a Római Birodalomban is keresett terméké vált. A kialakult úthálózat Kínát kötötte össze Közép- és Nyugat-Ázsián keresztül Európával, illetve Dél-Ázsián keresztül Afrikával. E fő irányok jellemzőek a XXI. századi kínai kezdeményezésre is.

A történelmi Selyemút nem egy jól meghatározott kezdő és végponttal rendelkező útvonal volt, sokkal inkább utak rendszere, fontosabb központokkal, elágazásokkal. Ennek oka a kialakulása, hiszen létrejöttét tulajdonképpen több régebbi kereskedelmi út lassú összeolvadása jelentette. Erre utal az elnevezés is, ugyanis a ma ismert kifejezést sem az ókorban, sem a középkorban nem használták. 1877-ben egy német geográfus, Ferdinand von Richthofen írta le először a kifejezést, ami aztán a világ számos táján elterjedt, és sok nyelvben gyökeret eresztett, még a kínaiiban is. Egyébként Von Richthofen és később más tudósok is gyakran többes számban („selyemutak”, „Seidenstraßen”) használták a fogalmat, utalva arra, hogy nem egyetlen útvonalról, sokkal inkább egy hálózatról volt szó. (Waugh, 2007. p.4) „A Selyemút valójában egy gazdasági, földrajzi, történelmi és kulturális komplexumnak adott nevet, amelyen követek, katonák, kereskedők, szerzetesek ezrei közlekedtek, harcoltak, kereskedtek, zarándokoltak, anélkül, hogy kellő földrajzi és történelmi távolságból ítélnék volna meg életük színterét. Így nem is ismerhették fel a számukra gyakran csak két szomszédos várost összekötő útvonalakban azt a kiterjedt, Európát (elsősorban a Mediterráneumot) Ázsia legtávolabbi részeivel összekötő, bonyolult rendszert alkotó hálózatot, mely bár számtalan, egymástól gyökeresen eltérő kultúrájú térséget érintett, mégis egy hatalmas, összefüggő, organikus egységet alkotott.” (Felföldi, 2009. p.29.) A jelenlegi kínai tervek – egyrészt az elképzelések, másrészt azok az útvonalak, amelyek már működnek is – ugyanezt mutatják: kapcsolatok rendszere, fontosabb útvonalakkal, csomópontokkal, elágazásokkal.

Az elsősorban Kínából – az ún. Középső Birodalomból – származó selyem természetesen meghatározó terméke volt a Kelet és a Nyugat közötti kereskedelemnek. Keresletét mutatja, hogy az útvonal mentén gyakorlatilag árupénzként funkcionált, a legismertebb valuta volt. De a Selyemúton más termékek is gazdát cseréltek, így porcelán, tea, fűszerek, drága-

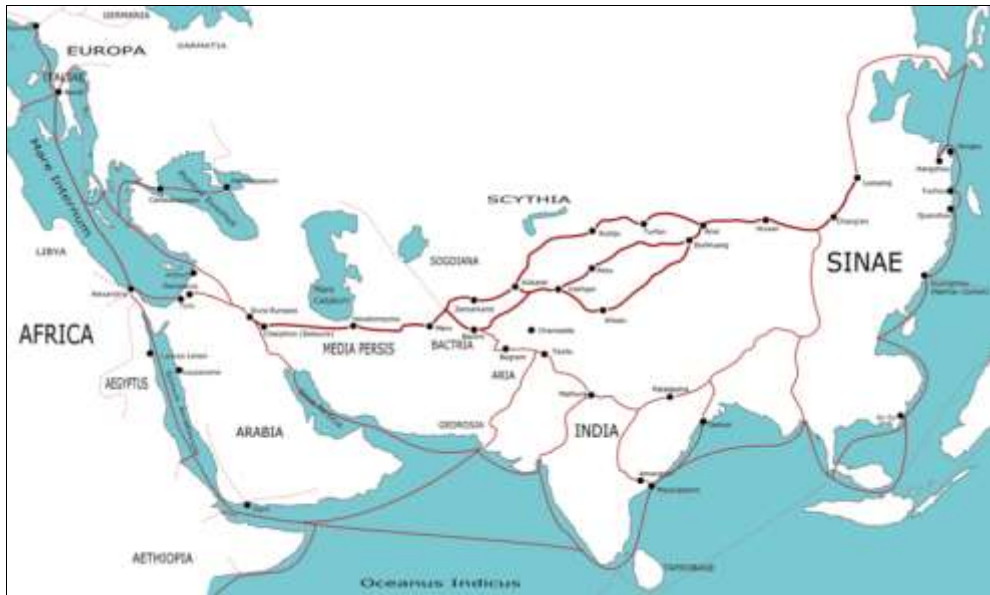
és féldrágakövek, üvegáruk, színes- és nemesfémek, fegyverek. Azonban nem csak keletről nyugatra haladtak a termékek, hanem a karavánok igyekeztek visszafelé is szállítani Európa keresett portékáit, például fokhagymát, ricinusolajat vagy leggyakrabban aranyat (pénz formájában). Ennek a hatalmas kereskedelmi rendszernek volt tengeri hálózata is. Az ún. tengeri Selyemút szervesen kapcsolódott a szárazföldi hálózathoz. Ezen a ponton párhuzam állítható napjaink terveivel.

A történelmi útvonal a hosszú évszázadokon át sosem volt állandó. A természeti csapások, folyamatok, a politikai-katonai-hatalmi változások gyorsan átalakíthatták a kereskedők és utazók által használt utakat. Ennél fogva arra sem lehet egyértelmű választ adni, hogy pontosan milyen hosszú volt maga az útvonal

A Selyemút története kiemelkedő fejezete az emberiség kultúrtörténetének is. Majd két évezreden keresztül egészen a XIV. századig, nem csak a kereskedelmi cikkek, de egyúttal a kultúra, a nyelvek, a művészetek, a vallási es filozófiai eszmék, az információk es az innovatív találmányok áramlásának fő ütőere is volt Ázsia és Európa között. (Felföldi, 2009. p.29.) Amikor a jelenlegi kínai politika terveinek hasznosságáról nyilatkozik, gyakran megemlíti – természetesen aktualizálva – ezt az aspektust is. Hangsúlyozza, hogy az új útvonal mindenkinek hasznos lehet, hiszen az áruforgalom mellett felgyorsíthatja az emberek, innovációk áramlását is, segítheti az eltérő kultúrák jobb megismerését, ezáltal a népek közötti együttműködést.

A Selyemút a középkor végéig működött egységként, megszűnése több tényezőnek volt a következménye. Az addigi ún. „Pax Mongolica” biztonságos körülményeket biztosított a kereskedelemnek, amit Marco Polo is leírt könyvében.¹ Azonban 1368-ban a mongol származású Jüan-dinasztia bukásával szétesett a világ történetének talán legnagyobb szárazföldi birodalma, és a hatalmi őr tartósan instabil viszonyokat eredményezett Közép-Ázsiában. 1405 és 1433 között a Cseng Ho vezette kínai császári flotta India és az Arab-félsziget érintésével eljutott Afrikába, aminek következtében megindult a kínai tengeri kereskedelem nyugat felé. A XIV. század közepének pestisjárványai szintén sok kereskedőnek a kedvét vette a kockázatos utazásoktól. A XIV. század végétől az oszmán törökök terjeszkedése Nyugat-Ázsiában elzárta a kereskedelem útját a Mediterráneum felé. A Selyemút menti kereskedelem hanyatlásában jelentős szerepe volt annak is, hogy a Míng-dinasztia első időszakában, a XV. században a barbároktól elszenvedett vereségek miatt a birodalom védekezésre és bezárkózásra, ezzel együtt a nyugati irányú kereskedelemtől való elfordulásra kényszerült. A Selyemút sorsát végleg a nagy földrajzi felfedezések korszaka pecsételte meg, amelynek legfontosabb mozzanata az volt, amikor Vasco da Gama 1498-ban felfedezte – Afrika megkerülésével – az Európából Indiába vezető tengeri útvonalat.

¹ Marco Polo 1275 és 1292 között járt Kínában, amikor a Jüan-dinasztiát megalapító Kubiláj kán egyesítette Kínát, és a mai Pekinget – akkori nevén Daidut – tette meg birodalmának fővárosává



1. ábra: A történelmi Selyemút

Forrás: totallyhistory.com/silk-road-history [é. n.]

Az új kínai Selyemút

Az Új Selyemút földrajzi értelemben több tekintetben hasonlít történelmi elődjére. Mindkettő célja Ázsia és Európa illetve Afrika összekapcsolása, szárazföldi és tengeri úton egyaránt. A kialakulásban azonban – hangsúlyozva hogy a jelenkori rendszer még csak kiépülőben van – alapvető különbség, hogy a modernkori útvonal mesterséges eredetű. Hatalmas diplomáciai és ezzel együtt infrastruktúrafejlesztési lépéseket igényel. A fejlesztésekhez pedig jelentős anyagi erőforrások szükségesek. Ezzel szemben a történelmi Selyemút megszületése egy hosszú és szerves fejlődés eredménye volt.

A kereskedelmi hálózat egyes részeinek súlya, szerepe a múltban gyakran változott, alkalmazkodva az éppen aktuális politikai változásokhoz, és az is előfordult, hogy egyes részei önálló életet éltek. (Felföldi, 2009. p.32.) Tehát az egyes területeken történt hatalmi változások nem feltétlenül hatottak az egészre. Ez azonban a globalizáció korában már nehezen képzelhető el. Ahogy a múltban az egyes útvonalak szerepe is változott, úgy a kínai terv sem egy, már a napjainkban véglegesen kialakított rendszert akar létrehozni. A kezdeményezés inkább főbb irányokat jelöl meg. Hogy mely részek válnak hangsúlyosabbakká, melyek lesznek a rendszer „fő- illetve mellékútvonalai”, azt majd a következő évek körülményei alapján alakítják ki. Előnye, hogy a megvalósítás így nagyfokú rugalmassággal rendelkezik.

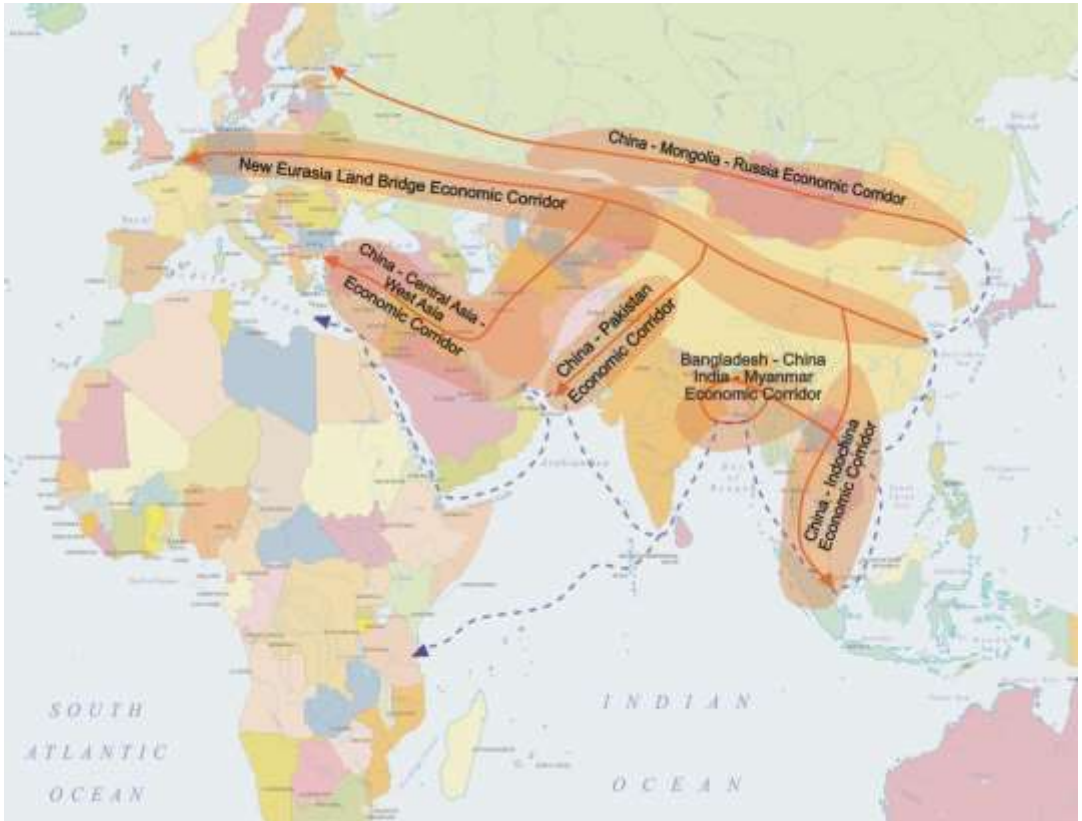
A modernkori Selyemút kezdeteként szokás megjelölni Hszi Csin-Pin kínai elnök 2013. októberi délkelet-ázsiai körútját, amikor is Indonéziában bejelentette kezdeményezését az egykori útvonal újjáélesztésére. A terv ekkor még inkább a délkelet-ázsiai államoknak tett ajánlat volt a gazdasági kapcsolatok elmélyítése érdekében, és az USA és a régió országai közötti Transzpacifikus Kereskedelmi Partnerség ellensúlyozásaként. (China Daily, 2013a.) De nem csupán egy regionális elképzelésről volt szó, és ezt jól mutatta, hogy már korábban, 2013 szeptemberében a közép-ázsiai államokban tett körútja során beszélt egy olyan „transzeurázsiai projektről”, amely egy gazdasági övezetbe fogná az egykori Selyemút menti országokat Ázsiában, azzal a tágabb céllal, hogy szárazföldön összekapcsolja a Csendes-óceán és a Balti-tenger térségét. (China Daily, 2013b.) Az elképzelést később tovább finomodott, és ma már egyértelmű cél, javítani a Kína és Közép-Ázsia, a Közel-Kelet illetve Európa közötti kapcsolatokat. Afrika is a kezdeményezés által érintett területté vált. Ennek fontos előzménye, hogy a kontinens az 1990-es évek óta egyre fontosabb gazdasági partnerré vált Kínának. 2010 óta Afrika kereskedelmében az „ázsiai óriás” vette át az első helyet. Kína hatalmas infrastrukturális beruházásokat támogat, illetve végez a földrészen, így a fekete kontinens bekapcsolása jól beilleszthető volt a kezdeményezésbe.

Az elképzelések szerint az Új Selyemút szárazföldi ága összekapcsolja Kínát Közép-Ázsián keresztül Nyugat-Ázsiával (Közel-Kelettel), majd Európával. Ez az ún. Selyemút Gazdasági Övezet (Silk Road Economic Belt). A fejlesztések másik csoportja, a „21. századi tengeri Selyemút” a Csendes-óceán déli térségét, a Dél-kínai-tengert illetve az Indiai-óceánt célozza meg. A két korridor által lefedett terület mutatja igazán a stratégia valódi méreteit: a szárazföldi és a tengeri Selyemút együtt egy hatalmas hurkot képeznek, mely így a három kontinenst – Ázsiát, Európát és Afrikát - kapcsolja egybe.

A kezdeményezés hat gazdasági folyosót (2. ábra) foglal magába. (HKTDC 2016) Az Eurázsiai Szárazföldi Gazdasági Folyosó (The New Eurasia Land Bridge Economic Corridor) egy már létező kapcsolat, ahol Kínától – Kazahsztánon, Oroszországon és Lengyelországon keresztül – Rotterdamiig érnek a vasútvonalak. A Kínai-Közép-Ázsia-Nyugat-Ázsia Gazdasági Folyosó (China-Central Asia-West Asia Economic Corridor) Nyugat-Kínából, Hszincsiangból indul és a közép-ázsiai országokon át teremt kapcsolatot Irán illetve Törökország felé. A folyosó az Arab-félsziget illetve a Földközi-tenger medencéje felé folytatódik. A folyosó sikeres megteremtésére utal, hogy 2016 februárjában 10 400 km megtétele után meg is érkezett az első közvetlen vasúti teherszállítmány Irán fővárosába. Az út 14 napot vett igénybe, ami kb. 30 nappal rövidebb, mint a korábbi, Sanghajból kiinduló tengeri szállítás. Az útvonal kiemelt energiabiztonsági jelentősége, hogy a közel-keleti kőolajat a tengeri útvonalat kikapcsolva lehet Kínába juttatni.

Az előbbi két korridor lehet különösen fontos Európa számára. A Kínával összekapcsoló szárazföldi útvonal pontos elhelyezkedésére a közelmúltban több elképzelés is napvilágot látott. Kiinduló pontja, a múltban 13 dinasztia alatt fővárosként működő közép-kínai Hszian (Xi'an) városa, ahol a Kínát elsőként egyesítő Csin Si Huang-ti császár mauzóleuma található a híres agyaghadsereggel. A város jó közlekedési kapcsolatokkal rendelkezik Pe-

king és Sanghaj irányába egyaránt. Hszian² napjainkban ipari, közigazgatási és kulturális központ, mintegy 8 millió ember lakik agglomerációjában. A kínai politikában egyébként mindig is fontos szerepe volt a történelmi szimbólumoknak, amit mutat maga az út elnevezése, vagy éppen egyes csomópontok (pl. Velence vagy Hszian) kiemelése.



2. ábra. A One Belt, One Road kezdeményezés korridorai

Forrás: The Diplomat [2016]

Az útvonal nyugat felé Lancsoun és Urumcsin keresztül fut a kínai-kazah határon fekvő Korgasig, majd az egykori kazah fővároson át Almatin, illetve a kirgiziai Biskeken át, Üzbegisztánon, Türkmenisztánon és Észak-Iránon keresztül éri el Teheránt. Az útvonal innen egy egyelőre eléggé instabil területen haladna tovább, Irakon és Szírián keresztül közelítené meg Isztambult. A Boszporuszon túl észak-nyugatra a tervek szerint Bulgáriát, Romániát és

² Gazdaságában kiemelkedő szerepe van az alumíniumkohászatnak, a textiliparnak, az elektronikai iparnak, a modern ágazatok közül a high-tech iparágaknak és a repülőgépgyártásnak. A város az űrku-tatás egyik központja.

Csehországot érintené³, így érné el a németországi Duisburgot, ahol a világ legnagyobb folyami kikötője, egyben Európa egyik legfontosabb szállítási és logisztikai csomópontja található. Innen megközelíthető az Európa legjelentősebb teherforgalmi tengeri kikötőjének helyet adó Rotterdam. Majd az út délre fordul Velence irányába, ahol találkozik a seiyemút tengeri ágával. Egy másik elképzelés szerint Isztambulból Bulgárián és Románián illetve Ukrajnán keresztül Moszkvába tartana az útvonal, majd innen nyugati irányba Fehéroroszországon, Lengyelországon és Németországon át futna Rotterdamig.

Az útvonalak kiépülését a kelet-európai (pl. Ukrajna) és a közel-keleti (pl. Irak, Szíria) instabil helyzet nehezíti. Ezért az Európa és Kína közötti kapcsolatokban egyelőre az Eurázsiai Szárazföldi Gazdasági Folyosó játszik főszerepet. Az elmúlt években Kína közvetlen vasúti összeköttetést épített ki Csunking és a német Duisburg között. Az első szerelvény 2011 januárjában indult el, Lengyelországon és Oroszországon keresztül jutott el a Ruhr és a Rajna folyók találkozásánál fekvő városba. Az összeköttetés rendszeresé 2014-től vált. De közvetlen vasúti összeköttetés van például Vuhan és a csehországi Mělník és Pardubice, Csengtu és a lengyel Łódź, illetve Csengcsou és Hamburg között (HKTDC, 2016). 2016 november elején Rigába is megérkezett az első tehervonat a kínai Yiwu városából. 2017 januárjában pedig – 18 nap után – Londonba is befutott az első közvetlen kínai vasúti teherszállítmány Kazahsztánon, Oroszországon, Fehéroroszországon, Lengyelországon, Németországon, Belgiumon és Franciaországon keresztül. Így összesen már 15 európai nagyvárossal van közvetlen vasúti kapcsolata az ázsiai országnak, melyek közül kiemelkedik a 9977 kilométer hosszú, Kína-Spanyolország vonal, ami a Kína keleti végén található Yiwu városából Madridig vezet. (Ezzel a Transzszibériai Vasút 2014-ben elvesztette a Föld leghosszabb vasútvonala címet.)

A folyamatos és biztonságos vasúti szállítás időben és a távolságot is tekintve kedvezőbb a tengerinél. A kb. 20000 km helyett kb. 12000 km a távolság, a szállítási idő pedig közel a fele, 14-20 nap, szemben a tengeri 40-50 nappal. Az eurázsiai vasúti árutovábbításnak egyébként hagyományai vannak, a rendszerváltás előtt a kínai termékek jelentős része így jutott el a közép-európai szocialista országokba. Azonban a Szovjetunió szétesése a keletnyugati közlekedési rendszer működtetésére kedvezőtlenül hatott, a korábbi kapcsolatok szétesetek. (Imre, 2010. p.180.)

A Kína–Mongólia–Oroszország Gazdasági Folyosó (China–Mongolia–Russia Economic Corridor) a három ország együttműködése, melynek keretében közösen fejlesztik közlekedési hálózataikat. Erről a Sanghaji Együttműködés 2014. évi dusanbei találkozóján állapodtak meg egymással az államok.

A Kína–Indokínai-félsziget Gazdasági Folyosó (China–Indochina Peninsula Economic Corridor) Kína és az Indokínai-félszigeten elhelyezkedő államok (Kambodzsa, Laosz, Mi-

³ A Balkánon keresztül futó útvonal pontos iránya egyelőre bizonytalan. Az elmúlt időszakban létrejött szárazföldi kapcsolatok Kína és Nyugat-Európa között sokkal inkább Oroszországon keresztül futnak.

anmar, Thaiföld, Vietnam) együttműködése. A közlekedési hálózatok összekapcsolása és ezek közös fejlesztési folyamatban vannak, amire még 2014-ben tett javaslatot a kínai kormányfő a bangkoki a csúcstalálkozón (Greater Mekong Sub-regional Economic Cooperation). Vannak olyan projektek, amelyek már be is fejeződtek, például határátkelőhely vagy kikötő a vietnami-kínai határon, autópálya és vasútvonal a két állam között.

Az Új Selyemút fontos ága a Banglades–Kína–India–Mianmar Gazdasági Folyosó (Bangladesh–China–India–Myanmar Economic Corridor). Az ötlet jóval korábbi, mint az OBOR kezdeményezés, még az 1990-es évekre nyúlik vissza. Megvalósítása azonban csak az elmúlt években vált realitássá. A 2800 km-es korridor Kunming városától Dakkán át az indiai Kolkatáig, mintegy 1,65 millió km²-t – a kínai Yunnan tartományt, Banglades, Mianmart és az indiai Nyugat-Bengáliát – és körülbelül 440 millió főt köt össze, közúti, vasúti, vízi és légi közlekedési útvonalak egymáshoz kapcsolásával és fejlesztésével. Nagy szerepe lehet abban, hogy összeköttetést teremtsen a kelet- és a dél-ázsiai régiók, illetve a földrész két nagyhatalma, Kína és India között. Előbbi szempontjából ez azért fontos, mert a tengeri szállítás szerepe csökkenthető, így az árumozgás gyorsabbá és biztonságosabbá válhat. A termékek közvetlenül kijuthatnának az Indiai-óceánra, elkerülve a Dél-kínai-tengert, amelynek térségében a pekingi politika legutóbbi lépései számos állammal eredményeztek feszült viszonyt. Banglades és Mianmar abban bíznak, hogy erősebben kapcsolódhatnak a gyorsan fejlődő szomszédhatalmak piacaihoz, ezáltal a világgazdasághoz. India a legkeletibb területeinek, amelyeket Banglades vág el az ország törzsterületétől, erőteljesebb integrációját reméli. (Rupak 2016)

Az OBOR egyik kulcsfontosságú eleme a Kína–Pakisztán Gazdasági Folyosó, amely északnyugat-kínai Kasgart a pakisztáni Gwadar kikötőjével köti össze. A tervet 2015-ben fogadták el és mintegy 46 milliárd dollár beruházást jelent. A közlekedési infrastruktúra fejlesztése mellett kiterjed energetikai beruházásokra is. (Wall Street Journal 2015b) A tervek szerint korszerűsítik a Karachi és Lahore közötti 1681 km hosszú vasútvonalat, létrejön egy 900 megawatt teljesítményű naperőmű Pandzsáb régióban. Tervezik széntüzelésű erőművek fejlesztését, autópályák, repülőterek, olajvezetékek valamint kommunikációs hálózatok megépítését. Az ún. Selyemút Alap első bejelentett projektje – a kínai Exim Bankkal együttműködve – éppen a pakisztáni Karot-vízenergia program, 1,65 milliárd dollár értékben, amely egy 720 MW teljesítményű erőmű építését célozza meg 2020-ig. (Wall Street Journal 2015b.) A folyosó stratégiai jelentősége, hogy Kína északról kerülheti meg regionális versenytársát, így az export az indiai partok előtti tengeri szállítási utat elkerülve is kijuthat az Arab-tengeren át a világpiacra. (Wall Street Journal 2015c.)

A kereskedelmi útvonal tengeri ága Kuangcsou kikötőjéből indul, Kínában érinti Kantont és Beihait, majd Hajnan szigetén Haikout, később a Malakka-szoroson át malajziai Kuala Lumpurt, majd az indiai Kolkatát. Az Indiai-óceánon átkelve eléri Afrikát, majd „Afrika szarvát” megkerülve Djibutin keresztül a Vörös-tengert. A fekete kontinensen fontos állomás Mombasa kikötője, ahonnan egy korszerű vasútvonallal Nairobít is rákapcsolják a

Selyemútra⁴. Az ezt biztosító vasútvonalat A tengeri Selyemút a Szezei-csatornán át jutna ki a Földközi-tengerre érintve Athént (Pireusz), és éri el végállomását, Velencét. (The Diplomat, 2014.05.09.) A Malakka-szoros azonban komoly stratégiai kockázatokat jelent a kínai kereskedelem számára⁵, így nem véletlen, hogy felmerült egy csatorna (Thai- vagy Kra-csatorna) kiépítése Thaiföld déli részén a Kra-földhídon, mely az Indiai-óceánt és a Dél-kínai-tengert kapcsolná össze. Megvalósulása azonban rövid távon nem várható.

A tengeri Selyemút kiépítése azonban komoly akadályokba ütközik, várható, hogy kiépítése időben elhúzódik. A kínai érdekérvényesítés a tengereken egyelőre korlátozott mértékű. Ennek egyik oka, hogy haditengerészetének ereje (egyelőre?) elmarad a pacifikus térségben legnagyobb vetélytársának számító Egyesült Államokétól. Kína szeretné elérni, hogy csökkentse a függőséget az európai vállalkozásoktól az országba irányuló tengeri szállítások terén, illetve azoktól az útvonalaktól, ahol az amerikai haditengerészet domináns pozíciókkal rendelkezik. (Rupak, 2016)

Az ázsiai hatalom lépéseit természetesen több állam féltékenyen szemléli, és igyekeznek saját stratégiai érdekeik mentén a kínai elképzeléseket különböző diplomáciai vagy gazdasági eszközökkel akadályozni. E téren az Egyesült Államok – szövetségeseivel, Japánnal és a Koreai Köztársasággal – és India járnak az élen. (Spiegel, 2016) Utóbbi az Indiai-óceán térségében növekvő kínai jelenlét miatt aggódik, hiszen a térség jelenti számára a kijáratot más régiók felé, a kapcsolódást a világkereskedelemhez. Az OBOR tengeri ágának kiépítése során a kínai vállalatok korszerűsítenek pakisztáni, srí lankai és mianmari kikötőket. Indiát gyakorlatilag ezzel körbeveszik a „kínai” kikötők, és ország joggal félti stratégiai pozícióit az óceán térségében.

Az OBOR megvalósításának hatalmas költségei lesznek, pontos összeget mondani természetesen lehetetlenség. Dollár száz illetve akár ezer milliárdokról (PWC, 2015) is szó lehet, melyek jelentősen befolyásolják majd a világ pénzügyi rendszerét. A finanszírozás több forrásból valósulhat meg, és ezeknek a biztosítására Kína széles nemzetközi pénzügyi intézményrendszert állított fel. 2014-ben kezdte meg működését az állami tulajdonú Selyemút Alap (Silk Road Infrastructure Fund), 40 milliárd dolláros tőkével. A Kína által alapított Ázsiai Infrastruktúra Fejlesztési Bank (Asian Infrastructure Investment Bank – AIIB) 2015-ben kezdte meg működését 100 milliárd dollár tőkével (WSJ 2015) és tevékenységének célja részben az OBOR-hoz kapcsolódó beruházások segítése lesz. A pekingi kormány számít a 2014-ben a BRICS-országok (Brazília, Oroszország, India, Kína és Dél-afrikai Köztársaság) által közösen felállított, sanghaji székhelyű Új Fejlesztési Bank (New Development Bank) forrásaira is, de olyan hagyományos, bár rivális partnerekre is, mint az Ázsiai Fejlesztési Bank vagy a Világbank (Bloomberg, 2016). A tervek között szerepel a

⁴ A vasútvonalat kínai állami vállalat (China Road and Bridge Corporation) építi, és 90%-ban a kínai Exim Bank kölcsöne finanszírozza.

⁵ A világ egyik legforgalmasabb tengeri szorosa kulcsfontosságú Kína olajellátása szempontjából. Mivel elég szűk tengeri átjáróról van szó, melynek a forgalma növekszik, gyakran korlátozásokat is be kell vezetni a tengeri hajók számára.

fejlesztésekben érintett országok kormányainak pénzügyi részvétele is. A beruházások iránt a nyugati világ nagyvállalatai is érdeklődnek, a programtól a megrendelések jelentős bővülését várják (Wall Street Journal 2016a.). Kínának célja, hogy a nagy európai illetve amerikai vállalatok finanszírozóiként a nyugati világ pénzügyi szereplőit is bevonják a fejlesztésekbe.

Mit nyer Kína a kezdeményezéssel?

Az „Egy Övezet, Egy Út” stratégiával Kína egyidejűleg több rövidebb illetve hosszabb távú célját igyekszik megvalósítani. A végrehajtásának nincs előre meghatározott befejezési időpontja. (A keleti mentalitás egyik erénye egyébként is a türelem.) A kezdeményezés sokkal inkább értékelhető a kínai politika egyik folyamatos és tartósan fenntartani kívánt pillérének a következő években, évtizedekben. A tervekben előforduló konkrétumok hiánya pedig nem a gyengeségek jelei, sokkal inkább azt a szemlélet tükrözik, hogy a stratégia kivitelezése a résztvevők hosszú távú céljaihoz rugalmasan legyen alakítható, formálható a jövőben.

Az OBOR hozzájárul ahhoz, hogy az ázsiai ország növelje befolyását a nemzetközi szinten. Ezt többen a világhatalmi ambíciók megjelenéseként is értékelik.⁶ Vannak olyan nézetek, melyek új Marshall-tervként értékelik a kezdeményezést (Bloomberg 2016), és azt hangsúlyozzák, hogy a pénzügyi segítségnyújtás tette lehetővé a II. világháború után az Egyesült Államok számára Nyugat-Európa katonai, politikai és gazdasági ellenőrzését. Így a kínai tervek hosszabb távon akár a nagyhatalmak éles érdekkonfliktusához, egy új hidegháború kialakulásához is vezethetnek. Meg kell jegyezni, bár Kína gazdaságilag és kereskedelmiül már kétségtelenül globális hatalom – pl. a világ legnagyobb valutatartalékaival bír, vagy a Föld legjelentősebb exporthatalma – katonai képességeit tekintve azonban még elmarad az Egyesült Államok mögött.

A hivatalos pekingi politika igyekszik a negatív magyarázatokat cáfolni. Egy közös jövőképet, az azonos gazdasági érdekeket emeli ki. A win-win kooperációt hangsúlyozza, tehát a tervezett útvonal minden érintett félnek csak előnyöket hozhat. Növekedni fog az útvonal menti országok termelékenysége, és a partnereknek hozzáférést biztosít majd a gyorsan fejlődő keleti innovációkhoz, akár technológiai segítségnyújtás formájában is. A geopolitikai elemzők kritikáival szemben az ország vezetői kiemelik az ún. „három nem” elvét, mely szerint Kína nem avatkozik más államok belügyeibe, nem törekszik a befolyási övezetének növelésére és a nemzetközi kapcsolatokban nem tör hegemoniára, dominanciára. (CLSA 2016) Ugyanakkor a be nem avatkozás elvének és az érdekszféra kiterjesztésének cáfolatát eltérő színben tünteti fel, hogy a fejlesztéseket sokszor a kínai államhoz közeli bankok vagy

⁶ Jól illusztrálja a Kína felemelkedésével szembeni félelmeket Günther Oettinger német uniós biztos 2016 októberében tett kijelentése: „Jönnek a ferdeszeműek, ha elpasszoljuk a szabadkereskedelmi egyezményt Kanadával és az USA-val.”(Globoport 2016)

állami pénzalapok finanszírozzák, a kivitelezésben jelentős a kínai cégek érdekeltsége, az alapanyagoktól kezdve egészen a munkaerőig. (Bloomberg 2015)

A kínai diplomácia hangsúlyozza, hogy a gazdasági kapcsolatok élénkülésétől a kulturális és politikai kapcsolatok szorosabbá válását is reméli, ami a kölcsönös tisztelet és bizalom új modelljét eredményezheti. A Selyemút tehát nemcsak egy kereskedelmi út létesítését jelenti – történelmi elődje sem csak ez volt önmagában – hanem a közös érdekek, elkötelezettség és felelősség közösségét. Megtestesíti az egymástól kölcsönösen függő gazdasági és politikai közösségekről alkotott víziót, mely Kelet-Ázsiától Nyugat-Európáig nyúlik. (Shannon, 2014., Winter, 2016.)

Az Új Selyemút kezdeményezés válasz lehet arra a kihívásra, hogy az elmúlt időszakban Kína számos kereskedelmi megállapodásból kimaradt, így például a 2016 februárjában aláírt Csendes-óceáni Partnerségből (Trans Pacific Partnership). Az Egyesült Államok vezette közösség nem titkolt célja, hogy csökkentse Kína befolyását a kelet-ázsiai-csendes-óceáni térségben.⁷ Az USA és az Európai Unió közötti tárgyalások a TTIP-ről (Transatlantic Trade and Investment Partnership, Transatlanti Kereskedelmi és Beruházási Partnerség) vagy az EU és Kanada között 2016 októberében aláírt szabadkereskedelmi megállapodás, a CETA (Átfogó Gazdasági és Kereskedelmi Egyezmény) céljai között egyaránt szerepel a gyorsan erősödő Kínával szembeni közös fellépés, az erőforrások egyesítése.

A 2017-es év azonban fordulatot hozhat ezekben. Az év elején hivatalba lépett Trump-adminisztráció a jelek szerint visszatérhet az I. világháború utáni izolacionista külpolitikához, ezzel együtt protekcionista gazdaságpolitikához. Ez mind a TPP, mind pedig a TTIP egyezmények megvalósulását veszélyeztetik. Ebben az esetben az Új Selyemút kereskedelmi szerepe felértékelődhet, sokkal inkább lehet a nemzetközi kereskedelem új főútvonala Európa és Kelet-Ázsia között.

Az OBOR-hoz kapcsolódóan Kína szabadkereskedelmi egyezmény megkötését tervezi az övezet mentén fekvő országokkal. Jelenleg 12 ilyen megállapodással rendelkezik, többek között Szingapúrral, Pakisztánnal, Chilével, Peruval, Costa Ricával, Izlanddal, Svájjal, Hongkonggal és Tajvannal. Hasonló egyezmény megkötéséről folynak tárgyalások Japánnal, a Koreai Köztársasággal, Ausztráliával, Sri Lankával, Norvégiával, az ASEAN tagállamaival (az ún. Regionális Átfogó Gazdasági Partnerség keretében, Regional Comprehensive Economic Partnership) és az Öböl Menti Együttműködési Tanáccsal (Gulf Cooperation Council).

Az övezetnek fontos geopolitikai és geostratégiai szerepe is van. A szomszédos, a terrorizmus által sújtott közép-ázsiai muszlim térségekben – például Afganisztánban, Pakisztánban – a gazdasági előnyök következtében megteremtődne a stabilitás hosszabb távú lehetősége.

⁷ Donald Trump amerikai elnök 2017 januárjában aláírta azt az elnöki rendeletet, mely szerint az USA nem fog részt venni a szabadkereskedelmi egyezményben. Az eredeti tervek szerint a következő államok a tagjai: USA, Japán, Malajzia, Vietnam, Singapore, Brunei, Ausztrália, Új-Zéland, Kanada, Mexikó, Chile és Peru.

Olyan mohamedán régiókban, amelyekkel a viszony egyébként sem harmonikus, és a szélsőséges nézetek könnyen átterjedhetnek a belső kínai területekre. Délkelet-Ázsiában a hagyományos amerikai dominanciát kezdhették ki az erősödő kínai kapcsolatok, ezen belül az Új Selyemút kiépülése. A kiépülő infrastrukturális összeköttetések, az ennek következtében fellendülő kereskedelem tágabb értelemben is stabilizálhatná a Kína körüli régiókat, az országok közötti konfliktusokat megakadályozhatná. Kérdés, hogy az útvonal illetve a növekvő befolyás, mennyiben jelentené például a kínai fejlődési modell exportját a jövőben (WeForum 2015a).

A közép-ázsiai térség Kína és Oroszország ütközőpontja. Az 1990-es évek végétől megerősödő Oroszország a térséget hagyományosan befolyási övezetének tekinti. A területért folytatott versenyfutásban Kína számára erős pozíciót biztosíthatnak a korszerű infrastruktúrával felszerelt útvonalak, amelyek a vetélytárs elkerülésével garantálnák a biztonságos kereskedelmet – kiemelten az energiaszállításokat – Kína és a közép-ázsiai országok között. Ugyanakkor az elmúlt években kiépülő vasúti kapcsolatok Európa felé Oroszországon keresztül történtek meg, ami a két nagyhatalom közös érdekeit mutatják a kezdeményezéssel kapcsolatban.

Az infrastrukturális projektek – majd később a felfutó kereskedelem – felgyorsítják annak céljának az elérését is, hogy a kínai valuta, a renminbi egyre inkább nemzetközi fizetőeszköz (és tartalékvaluta) legyen, csökkentve ezzel az amerikai dollár szerepét a világgazdaságban. Az övezetet Kína egy olyan régióknak képzele, ahol nagyobb a tőke konvergenciája és a valutaintegráció, a valutaváltás gördülékeny és egyszerű. Megemlítené, hogy a renminbi már napjainkban is egyre szélesebb körben használatos a környező államokban, például Mongóliában, Kazahsztánban, Üzbegisztánban, Vietnámban vagy akár Thaiföldön.

A kezdeményezésnek természetesen komoly belső gazdaságpolitikai céljai is vannak. A két évtizeden át tartó kétszámjegyű gazdasági növekedés az elmúlt években visszaesett 7% körüli szintre. (A kormányzati tervek napjainkban ennek a mértéknek a fenntartását fogalmazzák meg.) Az Új Selyemút program egyik fontos eszköz lehet ahhoz, hogy élénkítsék a gazdaságot. Az elmúlt időszakban hatalmasra duzzadt – gyakran állami tulajdonú – termelői szféra (pl. építőipar, kohászat, gépgyártás) számára igyekeznek megrendeléseket biztosítani, hiszen a GDP-növekedés visszaesésével jelentős kapacitások állnak kihasználatlanul. A megvalósítandó infrastrukturális beruházások alkalmasak lehetnek az új gazdasági motor szerepére, amihez a hatalmas valutatartalékokat felhasználva az állam jelentős forrásokkal tud hozzájárulni (WeForum 2016b). Így akár a fogyasztásvezérelt(ebb) gazdasági növekedést is segítheti, szemben a korábbi döntően exportvezérelt kínai bővüléssel (PWC 2015).

Ugyanakkor a kapacitások működtetése elképzelhetetlen a nyersanyag- és energiaforrások folyamatos biztosítása nélkül. A kiépülő Selyemút segíthet enyhíteni Kína energia- és nyersanyagéhségét, például új gáz- és olajvezetékek megépítésével Közép-Ázsiából kiindulva, vagy új mélytengeri kikötőkkel Dél-Ázsiában. Kína afrikai térnyerésének a fényében, az Új

Selyemút fontos szerepe tölthet be az kontinens nyersanyagainak és energiahordozóinak szállításában is.

A gazdaságpolitikai célokkal összefüggésben a kezdeményezés fontos része, a kínai vállalatok támogatása, segíteni térnyerésüket az övezethez tartozó országokban. Ennek érdekében létrehoztak egy speciális befektetési alapot (China Ocean Strategic Industrial Investment Fundation - COSIIF), amelynek célja, hogy az övezet mentén terjeszkedő hazai vállalkozások segítése. (Global Times 2016).

AZ OBOR része a kínai területfejlesztési elképzelések megvalósításának is. Ez utóbbinak kiemelt célja, a kontinensnyi országban kiegyensúlyozottabb területi szerkezet létrehozása, a keleti tengerparti térségek ellensúlyozása. A kezdeményezés országon belüli fejlesztései ugyanis elsősorban az elmaradottabb nyugati, illetve belső területein valósulnának meg. A 27 tartományból 16-ot érintenek az útvonaltervek, bár a beruházások iránt a több régió is érdeklődik. Az érintett területeknek mindegyikének meg van a saját OBOR-tervük (CLSA 2016). A regionális célok összefüggésben vannak a belpolitikai stabilitás növelésével, hiszen ez a szegényebb térségek felzárkóztatásával növelhető, ami például különösen fontos a muszlimok által lakott Hszincsiang tartományban.

Magyarország és az Új Selyemút

Az „Egy Övezet, Egy Út” stratégia kelet-nyugati irányú, Európát és Ázsiát összekapcsoló útvonala északról elkerüli Magyarországot. Jelenleg egy, a Moszkván és Fehéroroszországon illetve Lengyelországon futó vasúti folyosó működtetése a realitás. A magyar kapcsolódás az OBOR-hoz egy dél felé futó útvonal fejlesztése, így a Balkánon keresztül, Athén kikötőjében Pireusznál csatlakozni az Új Selyemút főútvonalához. A tervek szerint kínai források bevonásával fejlesztenék az Athén-Szkopje-Belgrád-Budapest vasútvonalat. Ennek részeként korszerűsíténék a Budapest és Belgrád közötti 166 km-es szakaszt.⁸ A vonalon a 160 km/h sebességet is elérhetik a vonatok, és alkalmas lesz akár 740 méter hosszú szerelvények kiszolgálására is.

A fenti tervek megvalósulása esetén Magyarország nem elsősorban a tranzitország szerepét töltheti be a kínai-európai kereskedelemben, hanem egy észak-déli folyosón, ún. ráhordó jelleggel csatlakozna kelet-nyugati áruforgalom főútvonalához. Ezáltal Magyarország a keletről érkező termékek egyfajta közép-európai elosztó központja lehetne.

Magyarország számára fontos, hogy Kína igyekszik erőteljesebben megjelenni a közép- és kelet-európai régióban. 2011-től rendszeresek az ún. 16+1 találkozók, ahol Kína és 16 kö-

⁸ A Budapest-Belgrád vasútvonal magyarországi szakaszával kapcsolatban az Európai Unió számos versenyjogi, kereskedelempolitikai kifogást megfogalmazott. Az Európai Bizottság szerint a magyar kormány tervei aggályosak a 2016-2020 évekre vonatkozó konvergencia-program miatt is. A Magyar Kormány tíz évre titkosította a projektről készült megvalósíthatósági tanulmányt is.

zép- és kelet európai állam vezetői találkoznak.⁹ Az első színhely Budapest volt, 2016-ban pedig a lett főváros, Riga adott helyet a találkozóknak. Ezen a találkozón bejelentették, hogy a kínai stratégia részeként az egyik vezető pénzintézet, az Industrial and Commercial Bank of China (ICBC) egy 10 milliárd eurós befektetési alapot hoz létre. A cél, hogy több, mint 50 milliárd euró értékű beruházás valósuljon meg Közép- és Kelet-Európában.

Az Új Selyemút szerepe a globális gazdaságban

Az „Egy Övezet, Egy Út” stratégia megvalósulása esetén jelentősen befolyásolhatja a világ illetve a globális kereskedelem helyzetét, fejlődését az elkövetkező években. Ez számos, a jövőre vonatkozó „forgatókönyvet” rejt magában, és hogy pontosan melyik fog megvalósulni, a jövő dönti majd el. Az új amerikai elnök illetve adminisztrációjának hivatalba lépése, és várható politikája egészen más nemzetközi körülményeket teremthet a Selyemút-terveknek. Egy esetleges izolacionista hagyományokat követő amerikai politika, utat nyithat Kína jelentősebb nemzetközi szerepvállalásának. Nem elsősorban arról van szó, hogy az ázsiai állam, kihasználva az amerikai visszavonulást globális tényerésre használja ki az új körülményeket. Sokkal inkább arról, hogy a globális gazdaság, a világkereskedelem fenntartása, további fejlődése a jelenlegi keretek között, Kína érdeke. Ha ebbe a nemzetközi környezetbe helyezzük a kínai kezdeményezést, a kiépülő kereskedelmi hálózat fontos része lehet az ázsiai állam törekvéseinek. Sokkal erősebben magához kapcsolhatja Európát és Afrikát, miközben az Egyesült Államok egy bezárkózó(bb) politikát illetve protekcionistább kereskedelempolitikát folytathat a jövőben. A változó körülmények növelhetik a kínai szerepvállalást az emberiség ügyeiben, ugyanis gazdasági és kereskedelmi érdekei miatt egyre inkább kénytelen lesz feladni azt az eddigi szerepet, melyre inkább az óvatosságtartás volt a jellemző. Olyan politikai és katonai feladatokat vehet fel (nagyhatalmi érdekérvényesítés, felelősség vállalása), melyek az elmúlt évtizedekben az Egyesült Államokat jellemezte.

Az Új Selyemút terv megerősítheti Délkelet-Ázsia növekvő súlyát a világgazdaságban, és folytatódhat az a folyamat, melynek során a régió világgazdaság centrumszerepe tovább erősödik. Ezen belül is növekedhet Kína központi súlya, hiszen a világkereskedelem számos fontos útvonala majd ide vezet. Az OBOR tovább erősítheti azt az 1990-es évektől tartó folyamatot is, mely során növekszik Kína súlya Afrikában, és csökken Európa és az Egyesült Államok befolyása a fekete földrészen.

A kezdeményezés hosszabb távú hatása lehet az is, hogy az Indiai-óceán térségének világgazdasági súlya megerősödhet, ahol a résztvevő felek egyre szélesebb kapcsolatokat alakíta-

⁹ A 16 közép- és kelet európai állam: Albánia, Bosznia-Hercegovina, Bulgária, Csehország, Észtország, Horvátország, Lettország, Litvánia, Macedónia, Magyarország, Montenegró, Lengyelország, Románia, Szerbia, Szlovákia, Szlovénia.

nak ki egymás között. Egy „Kína-India-Afrika háromszög” kialakulását is segítheti a kínai kezdeményezés, bár kétségtelen, hogy napjainkban ennek még eléggé sok akadálya van.

Az „Egy Övezet, Egy Út” kezdeményezéssel a globalizáció egyik új korszaka kezdődhet, amiben már Kína játssza a főszerepet. A korábbi szakasszal szemben, amikor az Egyesült Államok volt a világ meghatározó hatalma. Az „amerikanizációt” felválthatja egyfajta „kínaiizáció”. Ezzel kapcsolatban felmerül az a kérdés, hogy ez mennyire jelentheti a későbbiekben a keleti társadalmi-politikai berendezkedés esetleges exportját a világ más térségeibe?

A kínai térnyerés, benne az Új Selyemút kezdeményezés arra is lehetőséget ad, hogy a kelet-ázsiai gazdasági fejlődés és annak eredményei eljussanak az egyelőre szegényebb régiókba is, például Közép-Ázsiába, a Közel-Keletre vagy Afrikába. A fejlődésnek egy olyan térbeli kiterjedésének folytatásaként is tekinthető ez, ami valamikor a japán csodával kezdődött a II. világháború után, folytatódott az ún. kistigrisek felzárkózásával, majd Kína gyors modernizációjával.

Felhasznált irodalom

Felföldi Szabolcs (2009): Egy új szemleletű Selyemúttörténet. In: Ókor. VIII. évfolyam 2. szám pp. 29-35.

Waugh, Daniel (2007). "Richthofen's "Silk Roads": Toward the Archaeology of a Concept." *The Silk Road*. Volume 5, Number 1, Summer 2007, p. 1-11.

Gabriella, Imre (2010): Záhony szerepe az Európa és Ázsia közti vasúti áruszállításban In: Tér és társadalom XXIV. évf. 2010/3. pp. 177-192.

Kissinger, Henry (2015): Világrend, Antall József Tudásközpont, Budapest p.432

Rupak, Bhattacharjee (2016) - Bangladesh, China, India and Myanmar-Economic Corridor: Ushering a New Era of Interconnectedness. In: *Indian Defence Review*, <http://www.indiandefencereview.com/spotlights/bangladesh-china-india-and-myanmar-economic-corridor-ushering-a-new-era-of-interconnectedness> Letöltés ideje: 2016. 09. 30.

Tienzi, Shannon (2014): China's 'New Silk Road' Vision Revealed – - *The Diplomat*, 2014. 05. 09. – <http://thediplomat.com/2014/05/chinas-new-silk-road-vision-revealed> Letöltés ideje: 2016. 11. 12.

Winter, Tim (2016): One Belt, One Road, One Heritage: Cultural Diplomacy and the Silk Road - *The Diplomat*, 2016. 03. 29. – <http://thediplomat.com/2016/03/one-belt-one-road-one-heritage-cultural-diplomacy-and-the-silk-road> Letöltés ideje: 2016. 12. 12.

Bloomberg (2016): China's Marshall Plan <http://www.bloomberg.com/news/articles/2016-08-07/china-s-marshall-plan> Letöltés ideje: 2016. 09. 30.

CLSA (2016): A brilliant plan One Belt, One Road – <https://www.clsa.com/special/onebeltoneroad/> Letöltés ideje:2016. 11. 12.

China Daily (2013a): Xi proposes a 'new Silk Road' with Central Asia http://usa.chinadaily.com.cn/china/2013-09/08/content_16952304.htm Letöltés ideje: 2016. 11. 12.

China Daily (2013b): Xi in call for building of new „maritime silk road” – http://usa.chinadaily.com.cn/china/2013-10/04/content_17008940.htm Letöltés ideje: 2016. 11. 12.

Globoport (2016): Jönnek a ferde szeműek, ha elpasszoljuk a szabadkereskedelmi egyezményt Kanadával és az USA-val <http://www.globoport.hu/177570/jonnek-a-ferde-szemuek-ha-elpasszoljuk-a-szabadkereskedelmi-egyezmenyt-kanadaval-es-az-usa-val> Letöltés ideje: 2016.11.10.

HKTDC - Hongkong Trade Development Company (2016): <http://m.hktdc.com/business-news/article/The-Belt-and-Road-Initiative/The-Belt-and-Road-Initiative/obor/en/1/1X000000/1X0A36B7.htm> Letöltés ideje: 2016. 04. 05.

Independent (2014): Macedonia Considers to Get Involved in Fast Railroad Construction connecting Budapest and Athens <http://www.independent.mk/articles/9871/Macedonia+Considers+to+Get+Involved+in+Fast+Railroad+Construction+connecting+Budapest+and+Athens> Letöltés ideje: 2016. 11. 01.

Portfolio.hu (2017): Svájcból üzent Trumpéknak a kereskedelmi háborúról a kínai elnök http://www.portfolio.hu/gazdasag/svajcbol_uzent_trumpeknak_a_kereskedelmi_haborurol_a_kinai_elnok.242700.html Letöltés ideje: 2017. 01. 18.

Letöltés ideje: 2016. 11. 01.

Spiegel.de (2016): Japan bestellt chinesischen Botschaft herein <http://www.spiegel.de/politik/ausland/inselstreit-im-ostchinesischen-meer-japan-bestellt-erneut-chinesischen-botschafter-ein-a-1106748.html> Letöltés ideje: 2016. 11. 12.

Spiegel.de (2016b): Merkel stützt Gabriel bei China-Kritik <http://www.spiegel.de/politik/ausland/kritik-an-chinesischen-investitionen-merkel-stuetzt-wirtschaftsminister-gabriel-a-1118999.html> Letöltés ideje: 2016. 11. 12.

The Economist (2014): Why China is creating a new "World Bank" for Asia – <http://www.economist.com/blogs/economist-explains/2014/11/economist-explains-6> Letöltés ideje: 2016. 11. 01.

Wall Street Journal (2015): China lays out path to Silk Road, <http://blogs.wsj.com/chinarealtime/2015/03/28/chinalaysoutpathtoonebeltoneroad> Letöltés ideje: 2016.10.31

Wall Street Journal (2015): China makes multibillion-dollar down-payment on Silk Road plans, <http://blogs.wsj.com/chinarealtime/2015/04/21/chinamakesmultibilliondollarpaymentonsilkroadplans/> Letöltés ideje: 2016.10.31.

Wall Street Journal (2015): China readies \$46 billion for Pakistan trade route, <http://www.wsj.com/articles/chinatounveilbillionsofdollarsinpakistaninvestment1429214705> Letöltés ideje: 2016.10.31.

Wall Street Journal (2016): GE rides the coat tails of China's global dream, <http://www.wsj.com/articles/geridesthecoattailsofchinasglobaldream1476449185> Letöltés ideje: 2016.10.31.

WeForum (2015a): Why Europe can't afford to ignore China's New Silk Road <https://www.weforum.org/agenda/2015/11/europe-china-new-silk-road> Letöltés ideje: 2016. 11. 12.

WeForum (2016b): Why is China building a New Silk Road? – <https://www.weforum.org/agenda/2016/06/why-china-is-building-a-new-silk-road> Letöltés ideje: 2016. 11. 12.

**A KÜLFÖLDI TŐKE SZEREPE KELET-KÖZÉP- ÉS DÉL-
KELET-EURÓPA ORSZÁGAINAK GAZDASÁGÁBAN A KÉT
VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI IDŐSZAKBAN**

**THE ROLE OF FOREIGN CAPITAL IN THE ECONOMIES
OF CENTRAL, EASTERN AND SOUTH-EASTERN
EUROPEAN COUNTRIES IN THE INTERWAR PERIOD**

DOMONKOS Endre

Kulcsszavak: *Kelet-Közép- és Délkelet-Európa, két világháború közötti időszak, külföldi tőke szerepe*

Keywords: *Central, Eastern and South-eastern Europe, Interwar period, the role of foreign capital*

JEL kód: N24

Összefoglalás

A külföldi tőkebeáramlás – figyelembe véve a kelet-közép- és délkelet-európai államok általános tőkehiányát és a beruházási ráta alacsony szintjét – kulcsfontosságú szerepet játszott a régió országainak nemzetgazdaságában a két világháború közötti időszakban. Tekintettel az első világháborút követő súlyos gazdasági nehézségekre (általános áru- és nyersanyaghiány, valamint az infláció gazdasági életre gyakorolt negatív következményeit) a térség legtöbb országa – Csehszlovákia kivételével – népszövetségi és külföldi kölcsönrel tudta stabilizálni gazdaságát.

Vizsgálódásom középpontjában az első világháborút követő években 7 kelet-közép- és délkelet-európai államban (Ausztria, Magyarország, Csehszlovákia, Lengyelország és Szerb–Horvát–Szlovén Királyság, Bulgária, Románia) beruházott tőke ágazati megoszlásának értékelése és a főbb hitelező országok (Amerikai Egyesült Államok, Anglia és Franciaország) politikai és gazdasági indítékainak bemutatása áll. Fontos szempontot jelent továbbá a hazai és a nemzetközi szakirodalomban gyakran megfogalmazott állítás mélyreható vizsgálata, amely a térség országainak gazdasági elmaradottságát a külföldi kölcsönök nem a nemzetgazdaság tényleges szükségleteinek történő felhasználásával és a hitelek után fizetendő igen magas (7-10%-os) kamatterhekkel magyarázza. Kétségteljesen igaz az a megállapítás, hogy az 1918-at követő években a kelet-közép- és délkelet-európai országok lényegesen kedvezőtlenebb és sokszor politikailag motivált feltételek mellett jutottak hitelhez a nemzetközi pénzpiacokon, ugyanakkor a világháború győztes nagyhatalmai (Anglia, Franciaország és Egyesült Államok) által nyújtott kölcsönöket nem célirányosan költötték el, hanem pazarló luxusfogyasztásra, valamint a korábban keletkezett adósságállomány kamatterheinek törlesztésére fordították. Jóllehet a külföldi tőke részesedése a stratégiai gazdasági ágazatokban (bányászat, ipar és közlekedés) a térség legtöbb államában 50 és 80% között mozgott, mégsem segítette elő ezen országok gazdasági szerkezetének átalakítását. A vizsgált időszakban egyetlen kivételt Csehszlovákia jelentette, amely szemben a többi kelet-közép- és délkelet-európai országgal nettó tőkeexportőr volt. A csehszlovák államnak főleg Jugoszláviában, Romániában és Magyarországon voltak említést érdemlő beruházásai és érdekeltségei. A kutatás során a legnehezebb kérdést azonban a külföldi működőtőke nemzetgazdaságban való részarányának pontos felvázolása jelenti, mivel erre vonatkozólag csak kevés adat áll rendelkezésre. A hazai és nemzetközi szakirodalom véleménye és a kapott adatok alapján elmondható, hogy az államkölcsönök összességükben meghaladták a külföldi tőkebehozatal mértékét. Terjedelmi korlátok miatt tanulmányomban ugyanakkor nem kívánok foglalkozni a két világháború közötti kelet-közép és délkelet-európai térség világgazdasági és világpiacon folyó folyamatoktól való elzárkózásának következményeivel, valamint félperiférikus fejlődését magyarázó elméletekkel. Úgy gondolom, hogy aki alaposan szeretné a térség XXI. századi gazdasági helyzetét vizsgálni, annak mindenképpen meg kell ismernie a két világháború közötti időszakban megmutatózó gazdasági elmaradottságot meghatározó ok és okozati összefüggéseket.

Summary

Because of the acute shortage of capital and low investment rate in most Central, Eastern and South-eastern European countries, foreign direct flow played a crucial role in the economies of the region during the interwar period. As far as the serious consequences of First World War were concerned, the majority of the countries in the region with the exception of Czechoslovakia could stabilize their economies with the credits of the League of Nations and by foreign loans.

The objective of my essay is to analyse the share of foreign direct investments in the economies of seven Central, Eastern and South-eastern European countries (Austria, Hungary, Czechoslovakia, Poland and Yugoslavia, Bulgaria, Romania) and to evaluate the political and economic motivation of the net creditors (Great Britain, France and United States). It is also essential explain the statement of the literature, which emphasizes the economic backwardness of the region by the inadequate use of foreign loans and its high interest burden (between 7 and 10 percent). No doubt that after 1918 the Central and Eastern European countries could get credits with unfavourable and politically motivated conditions in the international financial markets, but the foreign loans, which were given by the Entente powers after First World War (Great Britain, France and United States) were spent not expediently but on luxury consumption and on repayment of interest burden of public debts.

However, the share of foreign capital in strategic sectors (mining, industry and transport) reached between 50 and 80 percent in most of the countries of the region, it didn't promote the modernization of their national economies. During the interwar period Czechoslovakia was an exception, because as a net capital exporter it succeeded investing in Yugoslavia, Romania and Hungary. Because of lack of appropriate data one of the most difficult questions is to give a precise overview of the share of foreign direct investment in the national economies. According to the official position of national and international literature and the available data also confirm that public loans surpassed the amount of foreign direct investments.

Because of the limited extent of this essay I will not deal with the theories, which emphasize the semi-peripheral development of Central, Eastern and South-eastern European and the consequences of its isolation from the world economy in the interwar period. I think to understand the economic development of Central and Eastern European countries in the XXIst century it's essential explain the main reasons of economic backwardness in the region.

A külföldi tőke szerepe Kelet-Közép- és Délkelet-Európa országainak gazdaságában

A külföldi tőke már az első világháborút megelőző időszakban is meghatározó szerepet játszott Közép- és Kelet-Európa országainak nemzetgazdaságában. A külföldi tőkeexport szempontjából mindenképpen érdemes röviden összevetni a háború előtti és az azt követő években, hitelező országok helyzetében bekövetkezett változásokat. 1914 előtt három nagy ország uralta a nemzetközi tőkepiacot. Anglia, amelynek kihelyezett tőkeállományát 18

milliárd dollárra becsülték, Franciaország, amely 8,7 milliárd dollárt és Németország, amely 5,6 milliárd dollárt kölcsönzött. Az Egyesült Államok ebben az időben még adós ország volt (BEREND és RÁNKI, 1976). Az első világháborút követő években azonban alapvető fordulatra került sor. A háború következtében Németország valamennyi külföldi beruházását elvesztette. Franciaországnak a háború előtti 45 milliárd frankos külföldi beruházása 1924-ig kb. 24 milliárdra csökkent, ami elsősorban az oroszországi beruházások elvesztésével és részben a háborús kiadásoknak külföldi értékpapírok eladásából történt finanszírozásával magyarázható. A megnövekedett kockázat és a kedvezőtlen gazdasági környezet a két világháború közötti időszakban erősen visszafogta a külföldi befektetéseket. Ezen az időszakon belül bizonyos mértékig kivételt képeznek az 1924 és 1930 közötti évek. 1918 után a legnagyobb tőkeexportőr ország Anglia maradt, a leggyorsabban azonban az amerikai tőkeexport nőtt, így az Egyesült Államok ezen a területen is kezdte veszélyeztetni a brit pozíciókat. Az amerikai tőke fő befektetési területe Németország és Latin-Amerika lett. Az angol tőke kivétel fő felvevő területét pedig a Brit Nemzetközösség országai képezték. Fontos befektetési területté vált Kína, ahol a japán és amerikai tőkebefektetések álltak az élen. Ugyanakkor az 1920-as évek második felétől kezdve – a kedvezőtlen hitelfeltételek ellenére – egyre jobban növekedett a kelet-közép-európai országok tőkeimportja (RIPP, 1989).

Az első világháborút követően az Egyesült Államok Nagy-Britanniával együtt a két világháború közötti kelet-közép-európai régió legjelentősebb hitelezőjévé vált. Közép- és Délkelet-Európa jelentősége a nemzetközi gazdasági kapcsolatokban felértékelődött, és a térségbe irányuló tőkeexport Anglia, az Egyesült Államok és Franciaország részéről politikailag, gazdaságilag és diplomáciailag támogatott tevékenység szerves része volt. A győztes antanthatalmak egyfelől Németország, mint a korábban fontos kereskedelmi partner Mittel-Európa törekvéseit akarták megakadályozni, másrészt Közép- és Kelet-Európát Szovjet-Oroszországgal szembeni biztonsági övezetnek („cordon sanitaire”) tekintették. Kelet-Közép-Európa térségében eszközölt nyugati befektetések pedig részben pótolták azokat a veszteségeket, amelyeket brit és francia befektetők a Szovjet-Oroszországban működő vállalataik kisajátítása során szenvedtek el (TEICHOVA, 1997).

A nemzetközi pénzügyi helyzetében bekövetkezett változások tehát jelentős mértékben befolyásolták a tőkeimportra szoruló kelet-közép és délkelet-európai országok gazdasági életét. További problémát jelentett, hogy a háború előtt Ausztria egyszerre volt tőkeimportáló és tőkeexportáló ország, s a két tétel nagyjából kiegyenlítette egymást. Ugyanakkor a két világháború között az ország tőkeimportra szorult (BEREND és RÁNKI, 1976).

Mindezek a körülmények lényegesen befolyásolták mind a tőkeexportőr, mind pedig a legfőbb hitelező országok helyzetét. Megjegyzendő, hogy a régió számos országát – Csehszlovákia kivételével – az általános tőkehiány miatt csak népszövetségi kölcsönnel lehetett gazdaságilag és pénzügyileg talpra állítani. Ily módon a stabilizáció a belső felhalmozáshoz szükséges optimális gazdasági körülmények megteremtését szolgálta. A hazai tőkeképződés azonban még az 1920-as évek végén is messze elmaradt az első világháború előtti szinttől. A tőkehiány súlyosságára utal, hogy Magyarországon a hazai beruházások a

vizsgált korszakban alig tették ki a nemzeti jövedelem 5-6%-át, szemben az első világháború előtti időszakkal, amikor ez az arány 10-15% volt (ALDCROFT, 1995). A Balkán-államaiban a tőkehiány még nagyobb mértékű volt. A helyzetet tovább súlyosbította a valutareformot követő deflációs politika, amely általános pénzhiányt teremtett és megrágitotta a hiteleket.

Mivel a hazai erőforrások nem voltak elégségesek az államháztartás hiányainak fedezésére, még kevésbé a gazdaság kellő ütemű fejlesztésére, ezért nagyarányú külső tőke bevonása vált szükségessé. A húszas években főleg kölcsöntőke áramlott be nagy mennyiségben Kelet-Európába; hitelek, államkölcsönök és közvetlen befektetések formájában (PALOTÁS, 2003). Ezen pénzügyi források nagy része a háború utáni gazdaság újjáépítését, valamint a valutastabilizációt szolgálta, miközben a termelő vállalatokba történt beruházások mértéke elhanyagolható volt (ALDCROFT, 1995).

A térség országai közül **Ausztria** 650 millió aranykorona értékű népszövetségi stabilizációs kölcsöne után, ugyan hosszabb ideig nem került sor jelentős mértékű, hosszú lejáratú hitel folyósítására, de a gazdaság finanszírozásában mégis fontos szerepet játszottak a beáramló külföldi hitelek. Az ország esetében ugyanis a gazdaság és pénzügyek rendbetételét szolgáló kölcsön nemcsak szanálási, hanem gazdaságfejlesztési, beruházási célokat is szolgált. A felvett kölcsönnek csupán 63%-át fordították az államháztartás egyensúlyának helyreállítására és a fennmaradó 37%-ból fedezték az állami beruházások tőkeszükségletét. Ez az összeg, amely 323 millió schillinget tett ki, a vasutak villamosítási programjának finanszírozását biztosította. Újabb nagyobb állami beruházási hitel felvételének igénye 1927-ben merült fel, de gyakorlati megvalósítására csak 1930-ban került sor. Ausztria 1930 márciusában foglalta törvénybe a bázeli székhelyű Bank für Internationale Zahlungsausgleich lebonyolításában, főként angol–amerikai pénzcsoportok által folyósított 725 millió schillingre szóló 7%-os kamatra szóló kölcsönt. Június folyamán, amikor 91%-os árfolyamon a kölcsön első részét ténylegesen kibocsátották, 394,8 millió schillinget helyeztek el, s az 1932 évre tervezett második kibocsátási aukcióra az időközben kirobbant nemzetközi pénzügyi és hitelválság következtében csak később kerülhetett sor (BEREND és RÁNKI, 1976).

Az 1922. és 1930. évi nagy állami hitelakciók mellett jelentős összegek áramlottak be az országba áruhitel, nyersanyag, gépvásárlási kölcsönök, általában rövid lejáratú hitelek formájában. Ez utóbbi hitelek összege elérte az 1,3 milliárd schillinget és meghatározó szerepet játszottak az osztrák ipar fejlődésének finanszírozásában (BEREND és RÁNKI, 1976).

Ausztria adósságállománya – figyelembe véve az 1920-ban felvett nemzetközi segélyek 800 millió schillinget kitevő összegét, valamint a háború előtről fennmaradt 1 milliárd schilling összegű tartozásállományt – 1932-ben 4251 millió schillingre rúgott. Ebből 2575 millió hosszú lejáratú, 384 millió közép lejáratú és 1287 millió rövid lejáratú kölcsön volt. Az osztrák összes tartozásállománynak több mint egynegyedét, a háború után felvett hiteleknek viszont közel felét a rövid lejáratú kölcsönök tették ki (BEREND és RÁNKI, 1976).

Magyarországon a 250 millió aranykoronát kitevő népszövetségi kölcsön felvételét követően, a húszas évek közepétől került sor újabb hitelműveletekre. A hosszú lejáratú kölcsönök sorát a Magyar Földhitelintézet 1 millió fontos 7,5%-os kamatozású, 35 éves lejáratú záloglevelének kibocsátása nyitotta meg a londoni pénzpiacon. 1925-ben a pénzügyminiszter 10 millió dollár névértékű, 7,5%-os kamatozású, 20 éves lejáratú kölcsönszerződést kötött 48 magyar város nevében az amerikai Speyer & Co. bankházzal. A következő évben a vármegyék vettek fel egy angol pénzcsoporttól 2,5 millió font 20 év lejáratú, 7,5% kamatozású kölcsönt, főként utépítésre. Ugyanebben az évben 32 magyar város kapott 6 millió dollár kölcsönt 7% kamatra, 20 éves lejáratú a Speyer & Co. New York-i bankháztól. Budapest székesfőváros 1927-ben vett fel 20 millió dollár kölcsönt közműépítésre. 1926-ban 8, 1927-ben 9, 1928-ban 14 hosszú lejáratú kölcsönszerződést írtak alá magyar vállalatok és közigazgatási egységek. A kölcsönök közül kiemelt fontosságú volt az angol Talbot céggel 1928-ban parafált 3,3 millió dollár felvételéről szóló szerződés, amelyből Tatabánya mellett, Bánhidán felépítették és 1930-ban üzembe helyezték a Budapest áramellátását kiegészítő villamoserőművet és részben villamosították a Budapest-Hegyeshalom közötti vasútvonalat. A legnagyobb volumenű kölcsönt a magyar állam a svéd gyufatrösztől kapta. 1928 májusában a Nagyatádi-féle földreform során kisajátított nagybirtokosok kártalanítására 36 millió dollár kölcsön felvételére került sor 50 évre, 5,5% kamat mellett 92%-os kibocsátási árfolyamon. Ennek fejében a magyar állam a svéd vállalatnak monopolhelyzetet biztosított a magyar gyufapiacra, aminek következtében a gyufa ára rövid idő alatt közel háromszorosára nőtt (DRASKÓCZY et al., 1998).

Magyarországon 1929-ig, a nagy világgazdasági válság kezdetéig különböző magáncégek, egyházak, önkormányzatok és maga a kormány összesen mintegy 1,9 milliárd pengő hosszú, közép- és rövid lejáratú hitelt vettek fel. A háború utáni kölcsönökkel együtt az ország adósságállománya így 1929 nyarára 3,5 milliárd pengőre emelkedett (ROMSICS, 1999).

A **Szerb–Horvát–Szlovén Királyságban** 1922-ben került sor az első, még kis összegű amerikai hosszú lejáratú kölcsön felvételére. Ezt a következő évben egy nagyobb (300 millió frank) összegű francia, 1927-ben pedig újabb, kisebb amerikai hitel követte. 1928-ban a svédekre került a sor, majd 1931-ben Belgrád nagy összegű stabilizációs hitelhez (1.025 millió frank) jutott. Ugyanebben az évben, október folyamán a francia államkincstár 165 és 250 millió frank rövid lejáratú hitelt folyósított a jugoszláv államnak. Az ország összesen – beleértve a közlekedés fejlesztését szolgáló amerikai Blaiz & Co. bankház által nyújtott, illetve hadifelszerelések vásárlására folyósított francia, valamint a svéd gyufatröszt által biztosított hiteleket – 6,7 milliárd dinár külföldi hosszú lejáratú kölcsönt vett fel, miközben a 20-as évek második felében a rövid lejáratú hitelek összege is megnőtt. Teljes adóssága azonban ennél lényegesen magasabb volt (PALOTÁS, 2003). 1932 közepén a jugoszláv külső adósságállomány 32,8 milliárd dinárra rúgott, így az ország exportbevételeinek közel egyharmadát külföldi adósság törlesztésére fordították (SUNDHAUSSEN, 1987).

Románia esetében a liberális párti kormányok miatt lényegesen kisebb szerephez jutottak az államkölcsönök. A háború utáni adósságállomány az 1922-ben felvett 175 millió dolláros

kölcsönnel ugyan tovább gyarapodott, amit a külföldi román kincstárjegyek konvertálására fordítottak, de ezután újabb hitelakcióra 1929-ig nem került sor. Ebben az évben ugyanis a bukaresti parasztpárti kormány gazdaságpolitikai fordulatot hajtott végre és előbb 100 millió dollárt, majd hamarosan 1,3 milliárd frank kölcsönt vett fel, aminek nagy részét produktív mezőgazdasági beruházásokra szántak (PALOTÁS, 2003). A román külső adósságállomány 1921-ben 2,9 milliárd lejről 1933-ra 141 milliárd lejre nőtt, és csak 1938-ban sikerült 80 milliárd lejre csökkenteni. 1922 és 1940 között a külfölddel szemben keletkezett kötelezettségek és az adósságszolgálat után fizetendő éves kamattörlesztés a költségvetési kiadások 13,4%-át tették ki (BOLOVAN et al., 1996).

Nem volt túl jelentős az államkölcsönök formájában történő tőkebeáramlás **Bulgáriában**, ha a stabilizációs kölcsönöktől eltekintünk. A régebbi hitelek átalakítása és más lépések miatt az adósságállomány ténylegesen mégis növekedett. A balkáni állam esetében figyelembe kell venni a Neuilly-i békeszerződés által meghatározott jóvátételt (2,25 milliárd aranyfrank) és egyéb kötelezettségeket, így a külső adósság 140 millió dollárra nőtt 1930-ig. Ennek mintegy harmada volt háború utáni eredetű. A külföldi tőke ebben az országban túlnyomórészt a magángazdaságba folyt (PALOTÁS, 2003).

Csehszlovákia – gazdasági fejlettsége és a belső tőkefelhalmozás magasabb foka miatt – lényegesen kisebb tőkeimportra szorult, mint a többi közép-kelet- és délkelet-európai ország. Külföldi államkölcsönt inkább csak közvetlenül a háború utáni években vettek fel. Először 1922-ben, a britekről vettek fel 50 millió dollár értékben kölcsönt, amely részben magánberuházásokat, részben élelmiszersegélyeket, továbbá függő adósságok visszafizetését szolgálta. Ugyanebben az évben angol-amerikai bankok 15 millió dollár értékű kölcsönt nyújtottak Prága városának, amely a városi villanyhálózat kibővítésére irányult. Mindezek következtében Csehszlovákia helyzete egyedülálló volt a térségben, mivel az állami kölcsönök 75-80%-át belső forrásokból fedezték. A csehszlovák állam esetében a kölcsönök csak 20-25%-a származott külföldről. Amennyiben a rövid- és hosszú lejáratú hiteleket is figyelembe vesszük, akkor elmondható, hogy Csehszlovákia is végső soron a nemzetközileg adós, vagyis a tőkeimportáló országok közé tartozott. Ugyanakkor az 1920-as években a csehszlovák állam – a korábban külföldön található részvények és értékpapírok visszavásárlásával – jelentősen csökkentette külföldi adósságállományát (BEREND és RÁNKI, 1976).

Lengyelország nemzetgazdasági szükségleteihez képest a külföldi hitelek összege elhanyagolható volt. 1923-ig ugyanis mindössze 151 millió dollár jött az országba. Ezt követően a lengyel gazdasági válság elmélyüléséig további mintegy 350 millió dollár hosszú lejáratú államkölcsön érkezett az országra, amelyet az állami pénzügyek rendbetételére fordítottak. 1927 után viszont a külkereskedelmi mérleghiányt fedezték hitelekkel. Ráadásul a felvett hitelek rendkívül előnytelennek bizonyultak, mivel nagy részük rövid lejáratú volt (PALOTÁS, 2003).

A vizsgált korszakban továbbra is megoldatlan problémát jelentett a régió országainak magas eladósodottsága. Amennyiben az egy főre jutó adósságösszeget vizsgáljuk, akkor megál-

lapíthatjuk, hogy az egy főre eső legkisebb adósságösszeg Bulgáriában volt a legalacsonyabb (23 dollár). Ez az érték Csehszlovákiában és Lengyelországban 27-27, Jugoszláviában 45, Romániában pedig 57 dollár volt. A térség egyik legjobban eladósodott országa Magyarország volt, mert itt az egy főre jutó kölcsönösszeg 83 dollárt tett ki. Ez utóbbi magas adósságállomány azzal magyarázható, hogy Magyarország az 1920-as évek második felében a gazdasági válság kitöréséig mintegy 1,9 milliárd pengő kölcsönt vett fel, amelyhez hozzá kell még számítani az első világháborút megelőző időszakban felvett 1,5 milliárd pengő kölcsönt.

1. táblázat. Külföldi eladósodás és adósságszolgálat mértéke 6 kelet-európai országban 1931-ben és 1932-ben

| Ország | Külső adósság | | Külső adósságszolgálat | | |
|---------------------------------|---------------|--------------------------|------------------------|--|---|
| | Millió dollár | 1 főre eső adósságösszeg | Millió dollár | Külső adósságszolgálat aránya a nemzeti jövedelemben (%-ban kifejezve) | Külső adósságszolgálat aránya az áruexportban (%-ban kifejezve) |
| Bulgária | 138 | 23 | 10 | 3 | 22 |
| Csehszlovákia | 393 | 27 | 22 | 1 | 5 |
| Jugoszlávia | 631 | 45 | 30 | 5 | 36 |
| Lengyelország | 860 | 27 | 58 | 3 | 27 |
| Magyarország | 728 | 83 | 48 | 6 | 48 |
| Románia | 1016 | 56 | 52 | 8 | 36 |
| 6 kelet-európai ország összesen | 3766 | 40 | 220 | 3 | 23 |

Forrás: KASER, M. C. – RADICE, E. A. [1986]: *The Economic History of Eastern Europe 1919-1975*, Vol II. Oxford, Clarendon Press, p. 223.

Magyarország csak adósságszolgálatra éves szinten nemzeti jövedelmének 6%-át (48 millió dollár), exportbevételeinek pedig 48%-át fordította. Románia esetében ez az arány 8, illetve 36% körül alakult. Jugoszlávia külső adóssága az ország nemzeti jövedelmének kevesebb, mint 5%-át tette ki, amely az exportbevételek 36%-ának felelt meg. Ugyanakkor a külső adósságteher lényegesen kisebb volt Bulgáriában és Lengyelországban: mindkét államban alig érte el a nemzeti jövedelem 3%-át, és az exportbevételek 20-30%-át. Csehszlovákia külső adóssága pedig a nemzeti jövedelem 1%-a körül mozgott (NÖTEL, 1986).

2. táblázat. 1914 előtti és a világháború utáni adósságállomány 6 kelet-közép-európai országban 1931-ben és 1932-ben

| Ország | Háború előtti adósság (millió dollárban kifejezve) | Háború utáni adósság (millió dollárban kifejezve) | Háború előtti adósság aránya (a teljes adósság %-ában kifejezve) | Háború utáni adósság aránya (a teljes adósság %-ában kifejezve) |
|---------------|--|---|--|---|
| Bulgária | 89 | 49 | 65 | 35 |
| Csehszlovákia | 279 | 114 | 71 | 29 |
| Jugoszlávia | 458 | 173 | 73 | 27 |
| Lengyelország | 359 | 501 | 42 | 58 |
| Magyarország | 248 | 480 | 34 | 66 |
| Románia | 645 | 371 | 64 | 36 |
| Összesen | 2078 | 1688 | 55 | 45 |

Forrás: KASER, M. C. – RADICE, E. A. [1986]: The Economic History of Eastern Europe 1919-1975, Vol II. Oxford, Clarendon Press, p. 224.

Összességében véve a két világháború közötti periódusban a teljes adósságállomány Közép- és Kelet-Európában 2,1 milliárd dollár körül alakult, melynek 55%-a az első világháború előtti időszakból származott. A háborút megelőző időszakban és a világháborúban az Osztrák–Magyar Monarchia, Románia, Szerbia és Bulgária által felvett kölcsönök, több mint 70%-ot tettek ki az összes adósságállományon belül. Az 1914 előtti adósság aránya Bulgáriában és Romániában meghaladta a 60%-ot. Magyarország és Lengyelország részese-dése az adósságteherből 34 és 42%-os volt. A két ország 1918 utáni időszakban felhalmo-zott adóssága elérte az 1,7 milliárd dollárt, amely a térség összes adósságállományának 45%-ára rúgott. A világháborút követően történt különböző hitelfelvételek és kölcsönök nyomán Lengyelországra és Magyarországra további 500 millió, Romániára 400 millió, Jugoszláviára 100 millió, Bulgáriára pedig 50 millió dollár adósság jutott (NÖTEL, 1986).

A kelet-európai országok tőkeimportjának jelentőségét a 20-as években jól mutatja az a tény, hogy a hitelfelvételek összességében meghaladták a világháború előtti tőkebehozatal mértékét. A hazai és nemzetközi szakirodalom vizsgálata során (lásd: BEREND – RÁNKI, 1976, ALDCROFT, 1997, és TEICHOVA, 1997) felmerül a kérdés, hogy miért nem segí-tették elő a külföldi kölcsönök a térség országainak kiegyensúlyozott gazdasági fejlődését? A szakírók többsége szerint ennek egyik oka a gazdasági feltételek általános különbsége, vagyis a XX. század elején bekövetkezett dinamikus növekedés és a 20-as évek második felében kibontakozott mérsékelt konjunktúra, amely csak 1929-ig, a globális világgazdasági válság kitöréséig tartott (PALOTÁS, 2003). Ezen túlmenően nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a tény, hogy a kölcsönök többségét rendkívül kedvezőtlen feltételek mellett

nyújtották a kelet- és délkelet-európai országoknak. Miközben a térség valamennyi állama külföldi tőkeimportra szorult, addig a tőkeszerzés feltételei megnehezedtek. Szemben az 1914 előtti időszakkal, amikor a felvett hitelek után fizetendő kamatok 3-4% körül mozogtak, a világháborút követően a nagyobb kockázat és kedvezőtlen gazdasági feltételek miatt államkölcsönt csak 7-10% közötti kamatra lehetett szerezni. Az alacsony kibocsátási és átviteli árfolyamok, a kölcsönök névértékéből adódóan mintegy 11-12% hasznot biztosítottak a hitelező pénzcsoportoknak. Mindez igen nagy terhet jelentett a felvevő ország gazdaságára, s oda vezetett, hogy az esedékes törlesztési és kamatterhek újabb kölcsönök felvételét tették szükségessé. A kölcsönök összege tehát mind a nemzetgazdaság teherbíróképességéhez mérten, mind pedig a felhasználás lehetőségeit illetően túlzottan magas volt (BEREND és RÁNKI, 1976).

A magyarázatok során mindenképpen fontos hangsúlyozni, hogy a kölcsönök csupán elhanyagolható részét fordították produktív célokra, mint villamosításra, közlekedési infrastruktúra és iparfejlesztésre, továbbá olyan tevékenységekre, amelyek elegendő devizabevételt biztosítottak. A külföldi hitelek nagy része a korábbi adósságok konvertálását, a fogyasztási szokások és az államháztartás egyéb kiadásainak (szociális jellegű beruházások) finanszírozását szolgálta. Ráadásul a külföldi tőke túlnyomórészt rövid lejáratú pénzügyi források bevonásával járt együtt, amely egyáltalán nem szolgálta a hosszú távú nemzetgazdasági érdekeket. Azt feltételezték ugyanis, hogy a külföldi tőkebeáramlás deflációs politikával párosulva biztosítani fogja az adott ország külső egyensúlyát, amely szükséges az adósságteher fizetéséhez. Ugyanakkor a deflációs politika rendkívül kedvezőtlenül hatott a hazai tőkeképződésre, s egyben magas komparatív költségeket eredményezett (ALDCROFT, 1995).

Pontos számítások állnak rendelkezésre a Magyarország által felvett kölcsönök felhasználásáról. Ennek alapján elmondható, hogy a produktív termelő beruházásokra a felvett hitelek 20%-át fordították. A termeléssel összefüggésben nem álló oktatási, egészségügyi és lakásépítési célokra ruháztak be további 15%-ot. Ezzel szemben 40%-ot tett ki a háború előtti és az 1918 után keletkezett adósságszolgálat törlesztése. További 25%-ra tehető a kölcsönök azon része, amelyet különböző fogyasztási célokra használtak fel. Ilyen körülmények között az adósságteher mértéke nem állt arányban az elért nemzetgazdasági haszonnal. Magyarország példája a régióban egyáltalán nem volt egyedi, mivel a külföldi kölcsönök felhasználásának arányai hasonló tendenciát mutattak a többi kelet-közép- és délkelet-európai országban is. Ennek eredményeit a brit Nemzetközi Kapcsolatok Intézetének (Royal Institute of International Affairs) vizsgálatai is alátámasztják (BEREND és RÁNKI, 1987). Romániában például a külföldi hitelek egynegyedét az államapparátus kiadásainak fedezésére és pazarló luxusfogyasztásra fordították. Bulgária, Jugoszlávia és Lengyelország esetében mind a rövid, mind pedig a hosszú lejáratú kölcsönök (ezek közül mintegy 238 millió dollár volt a rövid lejáratú hitel) fele az áru és szolgáltatás többlet finanszírozására, egytizede aranykészlet vásárlására, valamint kétötöde a külső adósság kamatterheinek törlesztésére irányult (ALDCROFT, 1995).

Az első világháborút követő években a nyugati hatalmak részéről történt hitelezés gyakran politikai indítékkal magyarázható. A kölcsönt nyújtók érdeklődése csekélyebb mértékű volt a régió gazdaságába eszközölhető befektetések iránt. A becslést alapján megállapítható, hogy a működő tőke kivitele Kelet-Európában összességében kisebb szerephez jutott, mint az államkölcsönök (PALOTÁS, 2003). A vezető hitelező és exportáló hatalmak (Egyesült Államok és Anglia) kezdetben nem törekedtek arra, hogy stratégiai pozíciókat szerezzenek Kelet-Közép-Európa országainak nemzetgazdaságában. A világháborút megelőző években ugyanis a német és francia tőke rendelkezett jelentős banki és iparvállalati érdekeltséggel a térségben. Németország 1918 után viszont elvesztette korábban megszerzett tőkepozícióit és érdekeltségeit (tőkebefektetéseinek mintegy 60%-át a győztes hatalmak elkobozták). A német pénzügyi csoportok azon törekvései, hogy visszaszerezzék Németország 1914 előtti kelet-közép-európai gazdasági és politikai befolyását csak részeredményekkel járt (lásd Magyar-Német Bank megalapítását 1920 májusában a Mannesmann-csoport támogatásával, a Ferro-Vas- és Érckereskedelmi Rt. megvásárlását, valamint a dunántúli bauxitkutatók fellendítését célzó együttműködés kiépítését az Alumíniumérc Bánya- és Ipari Rt.-vel) és Franciaország, illetve Nagy-Britannia ellenkezését váltotta ki. A németek kelet-közép-európai térségben való terjeszkedési kísérletei rendre meghiúsultak és az 1923-ban kirobbant Ruhr-válság után a német tőke szerepe egyre inkább háttérbe szorult (BEREND és RÁNKI, 1976).

Ugyanakkor tartós befolyást és pozíciókat szereztek a régió államaiban francia tőkés és pénzügyi csoportok. Ennek alapját már a világháború előtt megszerzett és az 1918 után fennmaradt francia tőkeérdekeltségek jelentették. Jóllehet a franciák a versailles-i béke által kialakított nemzetközi rendszerben Európa biztonságát és katonai befolyását saját elképzeléseik alapján akarták megvalósítani, nyilvánvalóvá vált, hogy gazdasági erejük messze elmaradt az angolszász országokétól, s ez a külföldi befektetések területén mutatkozott meg a legerőteljesebben. 1919 és 1921 között vezető francia üzleti csoportok a hagyományosan franciabarát (Csehszlovákia, Románia) kelet-közép-európai országok gazdaságában, elsősorban a bankszektorban és nehéziparban szereztek kulcsfontosságú pozíciókat, biztosítva ezzel a francia konszernnek hazai vállalatokban való közvetlen részesedését. Ez a törekvés kiegészült az újonnan létrejött győztes államok közötti katonai szövetség (kisantant) kialakításával is (TEICHOVA, 1989).

A befolyásos francia ipari és pénzügyi csoport, a Schneider-Creusot kulcsfontosságú pozíciókat szerzett Csehszlovákiában, Lengyelországban, Magyarországon, Romániában és Jugoszláviában. A francia óriásvállalat kezében összpontosult a Csehszlovákiában működő két fémfeldolgozó ipari kombinát (Baňská a hutní společnost), továbbá a plzeňi Škoda Művek részvényeinek 73%-a. Lengyelországban 1933. január 1-jén a részvénytársaságokba fektetett összes külföldi tőke 24%-a francia kézben volt. Francia cégek (Skarboferm és a Société de Carbonnages) ellenőrizték a lengyel szénbányászatot, beleértve a sosnowicei üzemet és bányákat, valamint az acélgyártást és a gépipart is. Magyarországon a legnagyobb magyar bankvállalat, a Magyar Általános Hitelbank részvényeinek 20%-át szerezte meg a

Schneider-Creusot csoport. Romániában a francia pénzügyi csoportok befolyása főleg részvényvásárlások formájában nyilvánult meg. A román olajiparban például a francia érdekeltség a korábbi 5%-ról 1931-re 16%-ra nőtt. Jugoszláviában a rézbányászat a párizsi székhelyű Société Mirabaud, Puerari et Cie vállalat kezében összpontosult (N TELE, 1986).

Hangsúlyoznunk kell, hogy Franciaország közvetlenül a világháborút követő években további érdekeltségeket akart szerezni a kelet-közép-európai országokban. Ennek célja nem annyira a hagyományos tőkekihelyezés, hanem sokkal inkább a francia kontinentális gazdasági és politikai hegemonia megteremtése volt. A francia diplomáciának ezt az  r nyvonal t a konzervatív francia külügyi  llamt k r, Maurice Paléologue képviselte, aki egy lengyel-magyar-román blokkot akart kialakítani, vélhetően olyan erőket keresve a keleti francia politika számára, amelyek rendelkeztek több-kevesebb történelmi hagyománnyal, és kézenfekvő okok miatt egyúttal megbízható szövetségesnek bizonyultak volna. Magyarors g esetében felajánlotta a francia nagyt ke nagy volumenű beruházási tervét (a M V felvásárlása, Csepelen szabadkikötő építése, nagy mennyiségű bankrészvény felvásárlása stb.), és felajánlotta a békeszerződésben el kovetett igazságtalanságok enyhítése érdekében a francia közvetítést Csehszlovákia  s Magyarors g között. A tervet végül csúfosan megbukott Paléologue-gal együtt. El feltev se ugyanis a francia tőke térség gazdasági  jjj p t s ben játszott szerepére épült volna, amely teljesen elrugaszkodott a valóságtól. Ráadásul a cseh és román lobbis francia támogatói is hevesen elleneztek a külügyminiszter elképzelését, de elzárkózott tőle a magyar kormány is, amely sokkal hatékonyabb és gyorsabb francia fellépés reményében ment egyáltalán bele a tárgyalásokba. Tiltakozott továbbá a francia tervekkel szemben az európai kontinens hatalmi egyensúlyának meg rzs re törekvő brit diplomácia is (ORMOS  s MAJOROS, 2003).

A háborúban győztes **Olaszors g** – kihasználva N metors g kelet-európai térségből való kiszorulását – szintén arra törekedett, hogy növelje befolyását Kelet-Közép-  s Délkelet-Európában. Példaként említhető a Banca Comercial Italiana nemzetközi csoport, amely megvásárolta 32, főként erdélyi és horvátországi faipari vállalattal rendelkező holding t rs s got, a Fabank Rt.-t, továbbá a jugoszláviai OFA holdingot. A Magyar Fakeresked k Hitelint zete és a Magyar Országos Bank felvásárlásával és egyesítésével ugyanezen olasz csoport hozta létre a Magyar-Olasz Bankot 1920-ban. Az olasz banktevekenys g Lengyelországban a l d zi textiliparban és a bankv llalkoz sok terén jelentkezett. Bulgáriában pedig a befektetett tőke 5%-a olasz k zben volt (BEREND  s RÁNKI, 1976).

Anglia kelet-közép- és délkelet-európai térség  r ny ba mutatott fokozódó érdeklődése szoros összefüggésben állt a világgazdaságban játszott szerepének átalakulásával. A szigetország célja az volt, hogy a régióban újabb piacot szerezzen a brit áruknak. A brit kormány és diplomatái politikailag határozottan támogatták az üzletemberek minden olyan kezdeményezését, amely a dunavölgyi térségbe történő beruházások előmozdítására  r nyult. Az angol diplomácia ugyanis szükségesnek tartotta a kereskedelmi kapcsolatok  jjj szervez s t is magába foglaló tőkebefektetéseket. Ezzel magy r zhat , hogy Nagy-Britannia – figyelembe véve globális gazdaságpolitikai érdekeit – már a világháborút követő években vezető

szerepre tett szert a kelet-közép-európai régió gazdasági életének újjászervezésében (TEICHOVA, 1989). A kelet-közép-európai országok gazdaságában az angol mellett az amerikai tőke is megjelent, amely túlnyomórészt részvényvásárlások vagy vállalatalapítások formájában nyilvánult meg. Az elektrotechnikai iparban az Egyesült Államok nagyvállalatai (General Electric Co., Westinghouse Electric and Manufacturing Co. és az International Telephone and Telegraph Co.) rendelkeztek jelentős befolyással (NÖTEL, 1986). Magyarországon a Ganz-gyár újonnan kibocsátott részvényeinek nagy részét a General Electric vette át, de amerikai tőkebefektetéssel önállósították és fejlesztették az Egyesült Izzólámpagyár telefontgyártással foglalkozó részlegét, a Standard Villamossági Rt. néven (BEREND és RÁNKI, 1976).

A brit bankok (British Overseas Bank, N. M. Rothschild bankház és Anglo-International bank) stratégiai fontosságú érdekeltségekkel rendelkeztek a régióban és közvetlenül együttműködtek a Csehszlovákiában, Jugoszláviában, Lengyelországban és Magyarországon működő bankokkal és ipari vállalatokkal. A bankszektor mellett az egyik legbefolyásosabb angol hajózási és pénzügyi csoport (River Syndicate Ltd.) 1,2 milliárd font sterling alaptőkével megalapította 1920 márciusában a Dunai Hajózási Társaságot, amely megvásárolta a bécsi, budapesti és regensburgi folyamhajózással foglalkozó társaságok részvényeit. Ezzel a lépéssel a dunai folyamhajózás a britek kezébe került (TEICHOVA, 1989). Jelentős pozíciókat szereztek a britek a vas- és acélipar, valamint a vegyipar területén is. Csehszlovákiában, Jugoszláviában, Lengyelországban és Romániában a katonai és polgári célú robbanóanyaggyártást a londoni székhelyű International Nobel Industries Ltd. a francia Sociéte Central Dynamite céggel közösen birtokolta. Romániában a bányászat, a kohászat és a fémfeldolgozó ipar a Vickers-Armstrong cég kezében összpontosult (NÖTEL, 1986). A brit tényérés egyik legfontosabb mozzanataként megemlíthető, hogy az angol tőke részesedése a román olajiparban 6%-ról 10%-ra emelkedett. Lengyelországban a külföldi eredetű banktőke 13%-a volt angol kézen, de az olaj és cinkbányatársaságokba koncentrálódó amerikai befektetések révén a részvénytársaságokba fektetett tőke 22%-át az Egyesült Államok adta (BEREND és RÁNKI, 1976). Jugoszláviában a két világháború közötti időszakban továbbra is jelentős maradt a brit tőkeérdekeltségek befolyása (45%-kal részesedtek az összes külföldi tőkeberuházásból) a bányászatban és a kohászatban. Jóllehet a brit tőke nem rendelkezett jelentősebb pozíciókkal Bulgária iparában, ennek ellenére az angolok részesedést szereztek a Zlatában található aranybányászatban, és 1936–37 között konzervgyárat is létesítettek. A balkáni államban az amerikai befektetők szerepe elhanyagolható volt, mivel az amerikai részesedés nem érte el az iparba befektetett külföldi tőke 3%-át (TEICHOVA, 1985).

A kelet-közép- és délkelet-európai országok által felvett kölcsönök mellett a húszas években meginduló külföldi működőtőke befektetések kétségkívül hozzájárultak a térség nemzetgazdaságainak finanszírozásához. A külföldi tőke jelentősége ezért egy rövid átmeneti időszakot (1918-1919) követően újból felértékelődött, s mivel a régió legtöbb országában

általános problémát jelentett a belső tőkefelhalmozás alacsony szintje, ezért szerepe létfontosságú volt a régióban található országok gazdaságának finanszírozásában.

Rendkívül nehéz megállapítani a külföldi működőtőke részesedésének pontos mértékét a kelet-közép-európai országok gazdaságában. Részletes adatok csak Magyarország és Lengyelország esetében állnak rendelkezésre. Magyarországon a stabilizációtól egészen a pénzügyi válság kirobbanásáig 2 milliárd pengő értékű (megközelítőleg 400 millió dollár) hosszú és rövid lejáratú hitel, valamint mintegy 300-400 millió pengő (60-80 millió dollár) működő tőke befektetésekre került sor. Ugyanezen időszakban a belső tőkefelhalmozás összege 2,4 milliárd pengőt tett ki. Vagyis hazánkban a felhalmozódott hazai tőke összege megegyezett a külföldről beáramlott tőke mennyiségével. A külföldi tőke hazai gazdaság finanszírozásában játszott szerepének értékelése során figyelembe kell venni azt a tényt, hogy a felvett kölcsönök túlnyomó részének improduktív felhasználása következtében a beruházások terén az idegen tőke aránya mindössze 25% körül alakult, miközben a nemzetgazdaságban befektetett tőke 75%-a hazai eredetű volt (BEREND és RÁNKI, 1976).

A külföldi tőke gazdaságban játszott szerepének másik fontos példája a két világháború közötti Lengyelország. A 20-as évek végén a lengyel gazdaságban felhalmozódott 1700 millió zloty értékű hazai tőkéhez 2120 millió behozott külföldi tőke társult, ez az arány tehát 45:55. Az ipari tőke legalább 40%-a volt külföldi eredetű. A gazdasági célú külföldi befektetések ebben az országban az összes idegen befektetés mintegy ötödét tették ki, további ötödét bankokba és kereskedelmi vállalatokba fektették, a fennmaradó rész pedig az államnak és a közületeknek folyósított hitelekből állt (PALOTÁS, 2003). Magyarország és Lengyelország példáján keresztül megállapíthatjuk, hogy a vizsgált korszakban a külföldi tőke kelet-közép-európai államok gazdaságában való részesedése 50 és 70% körül mozgott. Még nagyobb jelentőséggel bírt a külföldi tőke a balkáni államok gazdaságában: Bulgáriában az államadóssági kötvények 72,3, a részvénytársasági tőkék 48%-a volt külföldi kézen, míg ez az arány Jugoszlávia esetében 82,5, illetve 44% volt (ALDCROFT, 1995).

A külföldi tőke szerepe tehát nemcsak a térség gazdaságilag elmaradott országaiban volt jelentős, hanem az iparilag legfejlettebb **Csehszlovákiában** is említést érdemlő volt. A csehszlovák állam tőkeszerkezetének összetétele 1918 után jelentősen átalakult: az osztrák és német pénzügyi és ipari csoportok befolyását csehszlovák tőkeérdekeltségek szorították vissza. Ezzel párhuzamosan megnőtt a brit, francia, belga és amerikai pénzügyi befektetők befolyása. A csehszlovák nemzetgazdaság egynegyede – közvetlen részesedés formájában – külföldi társaságok (68%-ban brit, francia, belga és holland) kezében volt. 1937 végén a külföldi részvénytársaságok a csehszlovák részvénytőkék közel 27%-át birtokolták. Különösen erős volt a külföldi tőke jelenléte a nehéziparban. A bányászat, a vas és acélgyártás területén a külföldi tőke 64%-kal részesedett a hazai részvénytőke állományból. Ezekben a stratégiai fontosságú iparágakban elsősorban a brit és a francia tőketársaságok befolyása volt meghatározó. Emellett a vegyiparban, a gép- és elektrotechnikai iparban találhatunk az átlagot meghaladó külföldi érdekeltségeket (TEICHOVA, 1987).

3. táblázat. Külföldi tőkeberuházás aránya az ipari részvénytársaságok tőkeállományában Csehszlovákiában, Lengyelországban, Bulgáriában és Jugoszláviában (százalékban kifejezve)

| Külföldi tőkeberuházó ország | Csehszlovákia | Lengyelország | Bulgária | Jugoszlávia |
|------------------------------|---------------|---------------|----------|-------------|
| Nagy-Britannia | 30,8 | 5,5 | 1,1 | 17,3 |
| Franciaország | 21,4 | 27,1 | 9,2 | 27,5 |
| Ausztria | 13,1 | 3,5 | - | - |
| Hollandia | 8,8 | 3,5 | 0,4 | 2,1 |
| Németország | 7,2 | 13,8 | 9,3 | 6,2 |
| Belgium | 7,1 | 12,5 | 20,5 | 5,3 |
| Svájc | 4,5 | 7,2 | 25,1 | 7,3 |
| Egyesült Államok | 3,5 | 19,2 | 11,1 | 12,0 |
| Olaszország | 2,2 | - | 13,2 | 3,1 |
| Svédország | 0,9 | 2,7 | 2,3 | 1,2 |
| Magyarország | 0,5 | - | - | 2,0 |
| Csehszlovákia | - | 1,6 | 2,3 | 8,5 |
| Egyéb | - | 3,4 | 7,4 | - |
| Monaco | | | 0,4 | 2,9 |
| Lengyelország | | | | 0,3 |
| Liechtenstein | | | | 0,3 |
| Luxemburg | | | | 0,5 |
| Vegyes tulajdonú svájci tőke | | | | 2,6 |
| Brit-holland tőke | | | | 0,8 |
| Amerikai-angol tőke | | | | 0,1 |
| Összesen | 100 | 100 | 100 | 100 |

Forrás: TEICHOVA, A. [1989]: East-central and south-east Europe, 1919-1939. In: The Cambridge Economic History of Europe, Volume VIII. (Edited by Peter Mathias – Sidney Pollard). Cambridge, Cambridge University Press, p. 923.

Megjegyzendő, hogy Csehszlovákia a vizsgált korszakban tőkeexportőr is volt és tőkemérlege 1925-1937 között – kivéve a gazdasági válság időszakát – folyamatosan aktívumot mutatott. Az országnak számottevő külföldi befektetései voltak Jugoszláviában és Romániában (az összes beruházott tőke 12, illetve 5%-át tették ki), valamint érdekeltségei működtek Magyarországon és Romániában (BEREND és RÁNKI, 1977).

A gazdaságilag közepesen fejlett kelet-közép-európai országokban a külföldi tőkeérdekelt-ségek jelentősége még nagyobb volt. A **Magyarországon** működő négy nagybank közül a vezető Magyar Általános és Hitelbank részvényeinek egyötöde francia és osztrák tőkés csoportok kezében volt, de a Magyar-Olasz és Angol-Magyar bank esetében is domináns volt a brit és olasz tőke szerepe. Az iparvállalatok jelentős része a húszas években – első-sorban osztrák részvényérdekeltiségek visszavásárlásával – nemzeti tulajdonba került. Ez a folyamat az 1930-as években tovább folytatódott, sőt a Creditanstalt Bankverein pénzinté-zet összeomlását követően felgyorsult. Ennek ellenére 1938-ban a magyar ipari vállalatok részvényeinek 24%-a továbbra is külföldi kézen, felerészben német tulajdonban található (BEREND és RÁNKI, 1987).

Lengyelországban főleg a nehéziparban volt erős a külföldi érdekeltségek befolyása. Né-hány stratégiai jelentőségű gazdasági ágazatban különösen domináns volt a külföldi része-sedés. A bányászatban és kohászatban a 26, külföldi tőkével működő vállalat az összes tőke 71%-át tartotta kezében. Az olajiparban a beruházott külföldi tőke aránya elérte a 87%-ot, az elektrotechnikai és a vegyészeti iparban pedig az 55, illetve 60%-ot. Ezenkívül az erő-művek 46, a közlekedési vállalatok 30%-át ellenőrizték a nemzetközi pénzcsoportok. A lengyel részvénytársaságokba fektetett tőke legnagyobb részét (27%-a) francia pénzügyi csoportok birtokolták. Második helyen az Egyesült Államok pénzügyi érdekeltségei (19%) következtek. Az amerikaiakat az 1931-ben még 25%-ot kitevő, de az évtized végére jelen-tősen lecsökkent német (14%), valamint belga befektetők (13%) követték (BEREND és RÁNKI, 1977).

A Balkán államainak nemzetgazdaságában szintén fontos szerepet játszott a külföldi tőke. **Romániában** a legfontosabb szerepet játszó kőolajipar a világháború előtt majdnem teljes egészében a külföldiek kezében volt. 1918 után állami ösztönzéssel számottevően erősö-dött a hazai vállalkozók érdekeltsége. Ennek ellenére a 30-as években befektetett tőke 75%-a változatlanul a külföldiek kezében maradt; az iparban beruházott tőkeállomány 40-50%-a az olajiparra koncentrált (PALOTÁS, 2003). Jelentős volt a külföldi tőkés cso-portok szerepe a szénbányászat, a nehézipar és a vegyipar területén is. Jóllehet 1929 és 1939 közötti időszakban a nehézipari vállalatokban szerzett közvetlen külföldi részesedés aránya 70%-ról 40%-ra csökkent, a külföldi (brit és francia) befektetők befolyása továbbra is megmaradt, csakúgy mint a cellulóz- és papíriparban. Ugyanakkor a német tőkeérdekelt-ségek részesedése – tekintettel arra, hogy Németország olajiparban és bauxit, illetve króm-bányászatban 1918 előtt birtokolt pozícióit a világháború utáni években nem tudta újból visszaszerezni – a román gazdaságban egészen 1940 szeptemberéig elhanyagolható volt (HITCHINS, 1994). Egészében véve 1938-ra a román kézben lévő tőke meghaladta a kül-földi befektetések értékét.

Jugoszlávia, mint iparilag és gazdaságilag is elmaradott ország szintén rászorult a külföldi tőkeimportra. A két világháború közötti időszakban a szerb-horvát-szlovén állam gazdasá-gába beruházott külföldi tőke mértékére vonatkozólag egymástól nagyon eltérő adatok állnak rendelkezésre (a részvénytársaságokba fektetett külföldi tőke 2,2-2,9 milliárd dinárra

tehető). Dimitrijević gazdaságtörténész számításai szerint a jugoszláv részvénytársaságokba beruházott összes külföldi tőke (hitelek és tőketartalékok nélkül) 3,9 milliárd dinárra tehető, amely az ország össztőke-állományának (6,3 milliárd dinár) 62%-át tette ki. A legnagyobb befektetők közé a britek (760 millió dinár) és a franciák (648 millió dinár) tartoztak, akiket a németek követtek, mintegy 598 millió dinárnyi tőkeberuházással. Amennyiben a részvénytársaságokba történt külföldi tőkeberuházások közé a felvett hiteleket, tőketartalékokat, valamint a működőtőke befektetések egyéb formáit is beleszámítjuk, akkor megállapíthatjuk, hogy ennek összege a vizsgált korszakban meghaladta a 10 milliárd dinárt (SUNDHAUSSEN, 1987).

A szerb–horvát–szlovén államban, a stratégiai fontosságú iparágakban erőteljes külföldi jelenlét figyelhető meg: a bányászat 69%-a, a villamosenergia-termelés 83%-a és a vegyipar 70%-a külföldi kézben volt. A közlekedési vállalatok tőkéjének mintegy 40%-át és a biztosító intézetek tőkéjének 38%-át tartották érdekeltiségükben külföldi csoportok (BEREND és RÁNKI, 1976). Összességében véve elmondható, hogy Jugoszláviában a cement, cukor és elektromos ipar több mint kétharmada külföldi befektetők tulajdonában volt. Brit és francia befektetők ellenőrizték a balkáni állam bányászatát és színesfém-feldolgozó iparát. Együttes részesedésük a nehézipari ágazatokban 1937-re elérte a 90%-ot (LAMPE és JACKSON, 1982).

Bulgária gazdaságában az ipari elmaradottság és nyersanyaghiány következtében jóval mérsékeltebb szerepet játszott a külföldi tőke. 1921-ben az ipari részvénytőke 26%-a, 1938-ban pedig 18%-a volt külföldi kézen. Külföldi pénzcsoportok viszont jelentős befolyással rendelkeztek a bolgár bankrendszerben (BEREND és RÁNKI, 1987).

Összegezve elmondható, hogy a két világháború közötti időszakban a külföldi tőke továbbra is meghatározó szerepet játszott a kelet-közép- és délkelet-európai országok gazdaságában. Mivel a térség valamennyi állama általános tőkehiánnyal küszködött, ezért létfontosságú volt, hogy a régió országai megfelelő mennyiségű finanszírozási forrásokhoz jussanak. Az 1920-as években főleg kölcsöntőke (hitelek és államkölcsönök) és kisebb mértékben külföldi működőtőke áramlott a régió országaiba. A hiteleket azonban kedvezőtlen feltételek mellett, igen magas kamatra (7-10%) nyújtották.

Konklúzió

A külföldi tőke két világháború közötti Kelet-Közép- és Délkelet-Európa nemzetgazdaságainak finanszírozásában játszott szerepével kapcsolatosan három lényeges következtetést fogalmazhatunk meg:

1. a külföldi tőke részesedése a vizsgált korszakban lényegesen elmaradt az első világháború előtti mértékhez képest. A működő tőke kivitele összességében kevesebb volt, mint a felvett államkölcsönök. Ennek ellenére részesedési aránya a kulcsfontosságú gazdasági ágaza-

tokban (bányászat, ipar és közlekedés) 20 és 75% körül mozgott, ami arra utal, hogy Kelet-Közép-Európa országai továbbra is jelentős tőkeimportra szorultak.

2. A hitelfelvételek összességében meghaladták az 1914 előtti tőkebehozatal mértékét. A kölcsönök azonban nem a gazdaság szerkezeti átalakítását (lásd produktív és termelői beruházások elősegítése) szolgálták, hanem túlnyomó részét (40%) a korábban keletkezett adósságszolgálatra és kamatterheinek törlesztésére fordították. Luxuskiadásokra és pazarló fogyasztási célokra a hitelek közel 25%-a jutott. Fontos hangsúlyozni, hogy a legtöbb kelet-közép- és délkelet-európai országban az adósságszolgálat tette ki az exportbevételek jelentős részét, ezért az eladósodottság csökkentése érdekében további produktív jellegű beruházásokra lett volna szükség. Ugyanakkor a termelékenység és hatékonyság javítását szolgáló hosszú távú beruházások rendre elmaradtak. A helyzet súlyosságát mutatja, hogy 1928-ban Bulgária exportbevételeinek 12,3, Románia pedig 14,6%-át a külfölddel szemben fennálló adósság kamatterheinek törlesztésére fordította. Ez az arány ugyanebben az évben Magyarország és Jugoszlávia esetében 17,9 és 18,1%-ot tett ki (HÖSCH, 1993). Alapvető problémát jelentett, hogy a kölcsönöket nem a nemzetgazdaság szükségleteinek megfelelően használták fel, ezért a külföldi tőke érdemben nem javított a kelet-közép- és délkelet-európai országok gazdaságának egyoldalú és torz struktúráján.

3. A tőkebehozatal legnagyobb mértékét az 1920-as évek második felében érte el. Ez a folyamat azonban csak nagyon rövid ideig, az 1929-es világgazdasági és pénzügyi válság kitöréséig tartott (PALOTÁS, 2003). További problémát jelentett, hogy a rövid lejáratú hitelek nem jártak együtt likvid források bevonásával, hanem nagyrészt spekulatív célokat szolgálták, tovább növelve a Kelet-Közép- és Délkelet-Európa országainak pénzügyi sebezhetőségét.

Figyelembe véve a fent megfogalmazott megállapításokat elmondható, hogy a külföldi tőke érdemben nem oldotta meg a térség államainak alapvető szerkezeti problémáit (duális gazdaság és a hazai tőkefelhalmozás alacsony szintje), sőt improduktív felhasználása tovább konzerválta a régió gazdasági elmaradottságát.

Felhasznált irodalom

ALDCROFT, D. H. (1995): *Economic Change in Eastern Europe since 1918*. Chapter 3. *Indebtedness and instability in the later 1920s*, Edward Elgar Publishing Limited, Aldershot, p. 42-58.

BEREND T., I. - RÁNKI, GY. (1976): *Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19-20. században*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, p. 293-339 és p. 435-482.

BOLOVAN, I. – CONSTANTINIU, F. - MICHELSON P. E., AUREL, P. I. – POPA C. - POPA, M. – SCURTU, I. – TREPTOW, K. W. - VULTUR, M. – WATTS L. (1996): *A History of Romania*. New York, Columbia University Press, p. 405-411.

- DRASKÓCZY, I. – BUZA, J. – KAPOSI, Z. – KÖVÉR, GY. – HONVÁRI, J. (1998): Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig. Harmadik részben átdolgozott kiadás. Budapest, Aula Kiadó, p. 339-355.
- HITCHINS, K. (1994): Rumania 1866-1947. Oxford, Clarendon Press, p. 359-376.
- HÖSCH, E. (1993): Geschichte der Balkanländer von der Frühezeit bis zur Gegenwart. München C.H. Beck, p. 214-218.
- I. T. BEREND – GY, RÁNKI (1977): East-Central-Europe in the 19th and 20th centuries. Budapest, Akadémiai Kiadó, p. 86-102.
- I. T. BEREND – GY, RÁNKI (1987): Polen, Ungarn, Rumänien, Bulgarien und Albanien 1914-1980. In: Wolfram F., V. Houtte, J. A., Kellenbenz, H., Mieck, I., Vittinghoff, F.: Handbuch der Europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte. Band 6, Stuttgart, Klett-Cotta, p. 775-818.
- LAMPE, J. R. – JACKSON, M. R. (1982): Balkan economic history, 1550-1950. From imperial borderlands to developing nations. Bloomington, Indiana University Press, p. 503-519.
- NÖTEL, R. (1986): International credit and finance. In: Kaser, M. C. - Radice, E. A. (ed): The Economic History of Eastern Europe 1919-1975. Vol. II. Chapter 12. Oxford, Clarendon, p. 170-287.
- ORMOS, M. – MAJOROS, I. (2003): Európa a nemzetközi küzdőtéren. Budapest, Osiris Kiadó, p. 287-310.
- PALOTÁS, E. (2003): Kelet-Európa története a XX. század első felében. Budapest, Osiris Kiadó, p. 238-260.
- RIPP, G. (1989): A tőkés gazdaság a történelemben. Kossuth Könyvkiadó, p. 332-333.
- ROMSICS I. (1999): Magyarország története a XX. században. Budapest, Osiris Kiadó, p. 152-172.
- SUNDHAUSSEN, H. (1987): Jugoslawien von 1914 bis zur Gegenwart. In: Wolfram, F., V., Houtte, J. A., Kellenbenz, H., Mieck, I., Vittinghoff, F.: Handbuch der Europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte von der Mitte des 19 Jahrhunderts bis zum ersten Weltkrieg. Band 6. Stuttgart, Klett-Cotta, p. 853-915.
- TEICHOVA, A. (1997): Central Europe in the Twentieth Century: an Economic History Perspective. Aldershot, Hants, England, Ashgate, p. 5-13.
- TEICHOVA, A. (1987): Die Tschechoslowakei 1918-1980. In: Wolfram, F., V., Houtte, J. A., Kellenbenz, H., Mieck, I., Vittinghoff, F.: Handbuch der Europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte von der Mitte des 19 Jahrhunderts bis zum ersten Weltkrieg. Band 6. Stuttgart, Klett-Cotta, p. 621-622.
- TEICHOVA, A. (1989): East-central and south-east Europe, 1919-1939. In: The Cambridge Economic History of Europe, Volume VIII, Chapter XIII. pp. 887-982. The industrial economies: The development of economic and social policies (Edited by Peter Mathias and Sidney Pollard), Cambridge, Cambridge University Press, p. 887-983.
- TEICHOVA, A. (1985): Industry. In: Kaser, M. C. - Radice, E. A. (ed): The Economic History of Eastern Europe 1919-1975. Vol. I. Chapter 5. Oxford, Clarendon, p. 222-323.

ISZLÁM ÁLLAM – ÁLLAM?

ISIS – IS IT A REAL STATE?

KERTÉSZ Gábor

Kulcsszavak: *Iszlám Állam, Közel-Kelet, diplomácia*

Keywords: *ISIS, Near East, diplomacy*

JEL kód: *Z10*

Összefoglalás

Még el sem ültek a 2007-es pénzügyi válság utóregései, nemhogy a helyreállítás befejeződött volna, mikor új szereplő jelent meg a nemzetközi hírekben: az Iszlám Állam. Eleinte azt hittük, a már hosszabb ideje ismert al-Kaida egy tagjáról van szó. Hamarosan a közel-keleti geopolitika meghatározó tényezője lett.

De mi is ez? A cikkben az Iszlám Állammal kapcsolatban eddig született tanulmányok és elemzések alapján elindulva keresem az elvi és a gyakorlatban használható választ. Államnak mondja magát a nevében; és nem csak a média, hanem nemzetközi szinten minden politikus is ezen, a saját maga választotta néven nevezi, de közben terrrorszervezetként, nem államként definiálják. A kérdés megválaszolásához először a fogalmakat szükséges tisztázni. Állam? Terrrorszervezet? Vagy valami más? Melyiknek tudjuk jobban megfeleltetni? Ez idáig tiszta elmélet. Az viszont már egy alkalmazott tudomány, az üzlet, vagy a politika illetve a diplomácia kérdése, hogy a szigorú elméleti vizsgálat által adott válasz megfelelő-e, vagy valamilyen alakításra van szükség, hogy a céljainknak és érdekeinknek megfelelő eredményt kapjuk. Ehhez viszont elsődleges fontosságú, hogy tisztában legyünk valós céljainkkal és érdekeinkkel; a döntéshozók legalább saját maguknak ne hazudjanak ebben a kérdésben.

Ahhoz, hogy valakivel üzleteljünk, gazdasági kapcsolatban legyünk, nem szükséges azonos, vagy akár hasonló alapokon állnunk. Működnek üzleti kapcsolatok a felek közti bizalom hiányában is, csak a biztonságra fordítanak nagyobb erőforrásokat. Az erre vonatkozó döntést az üzleti kapcsolattal járó előnyök és hátrányok mérlegelésével lehet megalapozottan meghozni – és a körülmények változásakor szükség esetén felülvizsgálni.

Elemzem még azt a kérdést is, hogy milyen indokok és hatások hozták létre az ISIS-t; és ha legyőzzük, akkor később már csak múlt emlékek marad, vagy számítani lehet ismételt – esetleg új név alatti – megjelenésére.

Summary

We were not out of the global financial crisis of 2007 yet, the rebuilding process has not come to an end, when a new player appeared in the international news: the Islamic State of Iraq and Syrian (ISIS). First we thought it was only a part of al-Kaida known for a longer period of time. But it soon became a determinative player of the Near East geopolitical play.

But what is it? In the article I search the answer that can be used in theory and in practice, on the base of the studies published about the ISIS. It calls itself a state in its name, and not only the media, but every politician at international political level uses its name given by itself, but they define it as a terrorist organ, not as a state. To answer the question first we need to clarify the terminology. Is it a state? Is it a terrorist organ? Or something else? Which one is better to classify? To this point it is pure theory. But it is the question of an applied science, business, politics and diplomacy if the answer given by strict theoretical examination can be accepted or it needs some modifications so that it corresponds to our goals and interests.

To answer this question it is very important to know our real goals and interests and that decision-makers do not lie at least themselves.

To make business with somebody it is not necessary to stand on the same or on similar basis. Business can go on without trust, but in this case more resources have to be invested to safety. We can make a well-based decision only if we know the advantages and disadvantages of the certain business relationship – and if circumstances change, we can modify our decision if it is necessary.

Finally I analyze the question, which reasons and effects created ISIS, and if we defeat it, will it be only a bad passing memory, or we can calculate with its reappearance, possibly under a new name.

Bevezetés

Még el sem ültek a 2007-es pénzügyi válság utóregései, nemhogy a helyreállítás befejeződött volna, mikor új szereplő jelent meg a nemzetközi hírekben: az Iszlám Állam (továbbiakban az angol rövidítést használjuk: ISIS¹⁰). Eleinte azt hittük, a már hosszabb ideje ismert al-Kaida¹¹ egy tagjáról van szó. Hamarosan a közel-keleti geopolitika meghatározó tényezője lett, és az európai politikára is jelentős hatást gyakorolt. Jelenleg – a cikk írásakor, 2017. januárjában – úgy tűnik, a koalíció seregei rövidesen elfoglalják – elpusztítják – utolsó állásait és hamarosan minden szép és nyugalmas lesz.

De mi is ez? Államnak mondja magát a nevében; és nem csak a média, hanem nemzetközi szinten minden politikus is ezen, a saját maga választotta néven nevezi, de közben terror-szervezetként, nem államként definiálják.

A történet az Irak elleni NATO invázióig nyúlik vissza, amikor a szövetséges – zömében amerikai – csapatok helyi szövetségeseket kerestek. Ekkor vált ismertté Abu Musab al-Zarqawi és szervezete, amely csatlakozott az al-Kaidához. Az al-Kaida helyettes vezetőjétől kapott egy nagyon fontos levelet, amiben a jövőendő célokat és az ahhoz vezető utat vázolta fel. Eszerint (1) ki kell űzni Irakból az amerikai (és szövetséges, nyugati) katonákat (2) ki kell kiáltani a kalifátust, (3) felkelést kell szítani a környező országokban és (4) meg kell küzdeni Izraellel. Visszanézve az utóbbi éveket, a menetrend működőképes, csak „rákmozgásban” halad, hiszen a (3) – (1) pontok fordított sorrendben következtek be, és – a kalifátus kikiáltását kivéve – nem az ISIS tevékenységének következtében. A szíriai polgárháború 2011-ben tört ki, Irakból pedig az amerikai és szövetséges csapatok 2011. decemberében

¹⁰ Islamic State of Iraq and Syria. Magyar nyelvű szövegben furcsa angol rövidítés használata, azonban a szöveg így akaratlanul, véletlenül sem felel meg annak a marketingpszichológiai célnak, hogy ha sokszor mondunk valamivel kapcsolatban egy jelzőt, előbb-utóbb elfogadjuk, hogy az tényleg megfelel annak a jelzőnek.

¹¹ Oszama bin-Laden által létrehozott iszlamista terrororganizáció, amelynek a világ számos országában voltak helyi szervezetei. Oszama bin-Laden a szervezet ideológiáját és stratégiai célokat fogalmazott meg, a helyi csoportok hajtották végre a konkrét akciókat. A rendszer működése és struktúrája hasonlít a gazdasági életben ismert franchise rendszerekhez, ahol a központ adja a know-how-ot, az egyes csoportok ennek megfelelően fejtik ki tevékenységüket.

fejzték be a kivonulást. Legelőször a harmadik, nagyon fontos lépés következett be, amikor 2006. október 13-án kikiáltották a kalifátust¹².

Anyag és módszer

Hogy meg tudjuk válaszolni az alapkérdést – t.i. állam-e a magát Iszlám Állam-nak nevező valami – először a fogalmakat szükséges tisztázni. Az alkalmazott fogalmak a jog, a politológia, a diplomácia eszköztárából valók, mindegyiknek jelentős szakirodalma van, amiből itt – talán önkényesen – egy, szakmai véleményem szerint széles körben elfogadottat használok. Ezen elméleti definícióalkotás után már nem a „minek nevezzelek”, hanem a „mit kezdjek veled” kérdés merül fel. Az viszont már egy alkalmazott tudomány, az üzlet, vagy a politika illetve a diplomácia kérdése, hogy a szigorú elméleti vizsgálat által adott válasz megfelel-e, vagy valamilyen alakításra van szükség, hogy a céljainknak és érdekeinknek megfelelő eredményt kapjunk. Ehhez viszont elsődleges fontosságú, hogy tisztában legyünk valós céljainkkal és érdekeinkkel; a döntéshozók legalább saját maguknak ne hazudjanak ebben a kérdésben.

Ahhoz, hogy valakivel üzleteljünk, gazdasági kapcsolatban álljunk, nem szükséges azonos, vagy akár hasonló alapokon állnunk. Működnek üzleti kapcsolatok a felek közti bizalom hiányában is, csak a biztonságra fordítanak nagyobb erőforrásokat. Az erre vonatkozó döntést az üzleti kapcsolattal járó előnyök és hátrányok mérlegelésével lehet megalapozottan meghozni – és a körülmények változásakor szükség esetén felülvizsgálni.

Állam

A nemzetközi közjogban alapdefinícióként használt fogalom. Eszerint az államnak – ahhoz, hogy valamilyen entitást a nemzetközi közösség államnak nevezzen – három konstitutív követelménynek kell eleget tennie, bármelyik hiányában nem nevezhető államnak. Viszont a szakirodalom egyetért abban, hogy a három elemmel rendelkező szervezet ipso facto államnak minősül, nem szükséges hozzá más államok diplomáciai úton megtett ún. „államelismerése”, annak ellenére, hogy a nemzetközi porondon való megjelenéshez elengedhetetlen, hogy más állam(ok) álamként elismerjék és így valamilyen államközi kapcsolatba lépjenek.

A három elem: a terület, a (azon élő) népesség és a fölöttük gyakorolt főhatalom (kormányzati hatalom)¹³. Röviden tekintsük át, rendelkezik-e – a cikk megjelenésére talán már múlt időbe téve, rendelkezett-e – az ISIS ezekkel az elemekkel.

Területe folyamatosan változott, itt egy 2015. novemberi állapotot leíró térképet közlök (1. ábra).

¹² BARRETT, R. The Islamic State. Soufangroup, 2014. 11-18.

¹³ NGUYEN, Q. D. ET AL: Nemzetközi közjog. Osiris, Budapest, 1998. 206-211.



1. ábra. Az Iszlám Állam helyzete 2015 novemberében

Forrás: IUCA azatlasz.hu

A térképen úgy látszik, mintha egymással nem érintkező területek lennének az ISIS területeként jelölve, de azzal a szakirodalom maradéktalanul egyetért, hogy attól, hogy esetleg több exklávéval rendelkezik, a teljes területet államterületnek tekintjük.

Ezekből azt láthatjuk, hogy az első feltételt – a területet – az ISIS teljesítette.

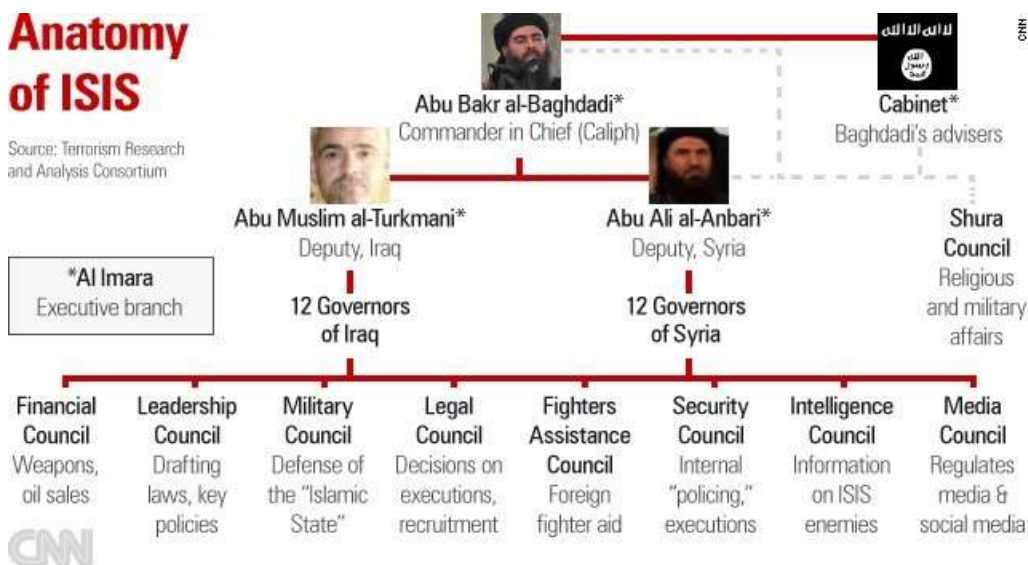
Népesség

Itt eljutottunk egy olyan kérdéshez, amiben a szakértők és utánuk a politikusok, médiaszemélyiségek és más publicisták végeláthatatlan számháborút vívtak-vívna. A számok az utolsó békeévi népességi adatokból kiindulva, a területet elhagyó menekültek és a területre érkező, az ISIS-hez csatlakozók becsült számával korrigált adatok elég tág szórást mutatnak, 2,8 és 8 millió fős lakosság között.

Főhatalom

Első pillantásra azt hihetnénk, itt tulajdonképpen csak a szervezet belső hatalmi struktúrája a lényeges, de a főhatalom gyakorlását nem csak az ISIS harcosai fölött, hanem egész területe – vagyis ide értve az ott élő civileket – fölött is gyakorolni kell. A hozzáférhető szervezeti ábrák a szervezet militáris rendszerére helyezik a hangsúlyt, de a civil igazgatás szükségessége is megjelenik. Arra vonatkozó adat – bár az állam minőség szempontjából ez indif-

ferens – nem áll rendelkezésre, hogy milyen hatékonysági fokon működik ez a civil köz-igazgatás¹⁴.



2. ábra. Az ISIS felépítése

Forrás: Terrorism Research and Analysis Consortium

Röviden áttekintve a kérdésben egységes szakirodalmat látjuk, hogy ahhoz, hogy a három szükséges kritériummal az ISIS folyamatosan rendelkezett, de a nemzetközi közösség, bár a saját maga által választott néven nevezi, nem ismeri el államnak, függetlenül attól, hogy a szakirodalom szerint az államelismerés nem konstitutív, hanem deklaratív.

A „ki vagy te” kérdésre tovább keresve a választ a jogi, politológiai és szociológiai szakirodalomban található fogalmakat tekintjük át, hogy az ISIS azok közül melyiknek felel meg.

Terrorszervezet

Személyek csoportja, amely az erőszak alkalmazásának, vagy az azzal való fenyegetésnek olyan stratégiáját gyakorolja, melynek célja a félelemkeltés révén meghatározott politikai, ideológiai, vallási célok kikényszerítése¹⁵. A csoport létszáma nagyon széles skálán mozog: pár személytől több tízezerig. Ha csak egy pillantást vetünk az ISIS működésének médiában való megjelenésére, láthatjuk, hogy ennek a definíciónak is megfelel.

¹⁴ A későbbiekben fogom röviden vizsgálni, hogy objektíve rendelkezett-e a közigazgatás működtetéséhez szükséges forrással.

¹⁵ TÁLAS, P. A terrorizmus anatómiája. Zrínyi, Budapest, 2006. 12.

A magyar jogban a terrorcselekmény büntetőjogi tényállása írja le a terrorizmus működését. Eszerint terrorcselekmény akkor valósul meg, ha az elkövető abból a kifejezett közvetlen célból, hogy az államot, állami szervet, másik államot vagy nemzetközi szervezetet arra kényszerítsen, hogy valamit tegyen, ne tegyen vagy eltűnjön, vagy ezen szervek működését megzavarja vagy a saját vagy másik állam gazdasági- társadalmi rendjét megváltoztassa, vagy megzavarja, vagy a lakosságot megfélemlítse, személy elleni erőszakos, vagy közveszélyt okozó bűncselekményt követ el¹⁶. Ugyancsak a büntetőjog írja le a terrorizmushoz szorosan kapcsolódó tevékenységeket, azokat is bűncselekménynek minősítve. A terrorcselekmény kiemelt társadalomra veszélyessége folytán a törvényhozó büntetni rendeli azt is, aki, bár tudomása van a tervezett terrorcselekményről, azt nem jelenti a hatóságoknak¹⁷. A feljelentés elmulasztását csak a társadalomra – és az államra – kiemelten veszélyes bűncselekmények esetén rendeli büntetni a jogalkotó¹⁸.

Lázadó szervezet vagy felszabadítási mozgalom

Az állam területének egy részét ellenőrzése alatt tartó, a függetlenség kivívására és elismerésére törekvő szervezet¹⁹. Ennél a pontnál szól bele a diplomácia és a nemzetközi politika a tankönyv-szerű elméletekbe. Hiszen a felszabadítási mozgalom is rendelkezik az állam mindhárom fogalmi elemével, mégsem ismeri el a nemzetközi közösség államnak, mivel önálló, saját maga által igazgatott területe a nemzetközi status quo által biztosítottan egy másik állam területének a része, ezért államiságának elismerése egy új status quo kialakítását követeli meg a nemzetközi közösségtől. Ezen okok miatt a lázadó szervezetek, vagy felszabadítási mozgalmak jellemzően hosszú, általában emberöltőnyi, vagy azt meghaladó ideig küzdenek önálló államiságuk eléréséért. A szervezettípusnak már a két neve is mutatja, hogy a nemzetközi politika keresztüztüében próbálják érvényesíteni érdekeiket, hiszen míg a vele baráti államok „felszabadítási mozgalom”-nak nevezik, addig az általa uralt terület államának barátai „lázaszó szervezet”-nek nevezik. A szervezet²⁰ működése során, amíg az államiságot (és annak a nemzetközi közösség általi elismerését) eléri, jellemzően számos erőszakos bűncselekményt követnek el tagjai annak érdekében, hogy ezekkel a cselekményekkel rávegyék az érintett államokat szervezetük államiságának és függetlenségének elis-

¹⁶ 2012. évi C. tv. 314. § (1) bek.

¹⁷ 2012. évi C. tv. 317. § terrorcselekmény feljelentésének elmulasztása

¹⁸ Amikor önmagában az valósít meg bűncselekményt, ha valaki az általa észlelt bűncselekményt nem jelenti fel a hatóságoknál a hatályos büntetőjog (2012. évi C. tv.) szerint:

191. § emberrablás feljelentésének elmulasztása

263. § állam elleni bűncselekmény feljelentésének elmulasztása

300. § korrupciós bűncselekmény feljelentésének elmulasztása

317. § terrorcselekmény feljelentésének elmulasztása

328. § nemzetközi gazdasági tilalom feljelentésének elmulasztása

¹⁹ NGUYEN, Q. D. et al: Nemzetközi közjog. Osiris, Budapest, 1998. 224-227.

²⁰ Azért használom a szakirodalom és a diplomáciai-politikai gyakorlat által használt „lázaszó szervezet” és „felszabadítási mozgalom” kifejezés helyett a „szervezet” kifejezést, mivel ez neutrális, nem minősíti a célkitűzéseket, ellentétben a „lázaszó” és a „felszabadítás” kifejezésekkel, amik a szervezettel, vagy ellenfelükkel való azonosulást mutatja.

merésére. Az államok terrorizmus elleni küzdelmének másik oldala a terrrorszervezet anyagi forrásainak elvágása. Ezt a különböző embargók és kereskedelem-korlátozó nemzetközi egyezmények mellett a nemzeti jog a büntetőjoggal tudja megtenni, amikor a terrorcselekmény elkövetésére készülő személynek anyagi segítséget biztosítót rendeli büntetni²¹.

Amíg a szervezet a nemzetközi közösség által elismert állammá válás hosszú rögös útját járja, tagjai a szervezet vezetése által kapott parancsot végrehajtva²² jellemzően számos súlyos bűncselekményt követnek el. Amíg a szervezetet nem ismerik el független államnak, ezek a személyek súlyos büntetésre számíthatnak, viszont ők és a szervezet többi tagja és szimpatizánsa ezt hősiességnek, mártíromságnak tekintik²³.

Bűnszervezet

Három, vagy több főből álló, hosszabb időre létrejött, összehangoltan működő, súlyos bűncselekmények²⁴ elkövetése céljából létrejött csoport. A fogalom a nem nemzetközi büntetőjogból származik, alapvetően a hazai gyakorlat pár tíz fős csoportokra tervezte, bár külföldön, ahonnan a fogalom a magyar büntetőjogba az ezredforduló előtt bekerült, több ezer fős bűnszervezetekre alkalmazták a bírák. A hatályos magyar büntetőjog, ami napjaink nemzetközi kihívásaira válaszolva részletesen foglalkozik a terrorizmus kérdésével (ld. az előző alpontokban írtakat), a terrorista csoport fogalmát is megadja. Eszerint terrorista csoport a három vagy több személyből álló, hosszabb időre szervezett, összehangoltan működő csoport, amelynek célja terrorcselekmény elkövetése²⁵.

Eredmények

A lehetséges releváns fogalmakat végignézve láthatjuk, hogy az ISIS bármelyik fogalomnak megfeleltethető, különösen hosszú indokolás nélkül le tudjuk vezetni, hogy miért ebbe, vagy abba a csoportba soroljuk. Ez viszont azt jelenti, hogy a politikai döntéshozóknak kell eldönteniük, hogy melyik fogalomnak feleltetik meg, annak függvényében, hogy mik a globális és belpolitikai céljaik.

Ezen kívül azt is szükséges felmérni, hogy a másik félnek mik a céljai. Ezt talán leegyszerűsíthetjük azzal, hogy kikiáltotta államát²⁶. Ez a tankönyvszerű definíció szerinti állam kalifátus. Viszont a kalifa fogalma napjainkban nem széles körben ismert, hiszen az utolsó kalifa Abu-Medzsid 1924-ig viselte a címet. A szakirodalom szerint a kalifa Mohamed helyettese,

²¹ 2012. évi C. tv. 318. § (1) bek.

²² 2012. évi C. tv. 14. § (1) bek. felbújtó aki más bűncselekmény elkövetésére szándékosan rábír.

²³ TÁLAS, P. A terrorizmus anatómiája. Zrínyi, Budapest, 2006. 82.

²⁴ A hatályos magyar büntetőjogi szabályozás szerint legalább 5 év szabadságvesztéssel büntetni rendelt bűncselekmények elkövetése céljából jön létre a csoport. 2012. évi C. tv. 459. §. (1) bek. 1. pont.

²⁵ 2012. évi C. tv. 319. §

²⁶ Az ISIS céljairól ld. WOOD, G.: What ISIS really wants? Atlantic, 2015.

vallási hatalommal rendelkezik, és ezzel kapcsolódik össze világi-politikai hatalma. A VII. századtól a Közel-Kelet egységes muzulmán birodalmában a kalifa gyakorolta az egységes és osztatlan – vallási és világi – hatalmat muzulmán vallású birodalma felett²⁷. A mindenkori kalifa hatalmát mutatja, hogy Omár kalifa 639-ben rendelte el, hogy (a mai gregoriánus nyugati naptár szerint) 622. július 16. napja legyen a muzulmán naptár kezdő napja²⁸.

Ha röviden feltételezzük, hogy a nagy – legalábbis a Közel-Keletről kiinduló – világvallások hasonló fejlődési pályát futnak be, akkor a mai muzulmán világot a késő XIV. századi Európával vethetjük össze. Ekkor a Pápai Állam uralta közép-Itáliát, de a pápának spirituális elsőségét és tekintélyét Nyugaton senki nem kérdőjelezte meg még akkor sem, ha éppen hadat viselt ellene. Az invesztitúra harcban egyre inkább látszott, hogy a világi uralkodó független az egyháztól, sőt hosszú távon befolyást is fog szerezni fölötte.

A muzulmán világban közvetlenül Mohamed halála után létrejött egy jelentős, napjainkig meghatározó szakadás. Mivel Mohamednek nem volt fiúgyermek, az első kalifa tisztségre két jelölt volt: apósa, Abu Bakr – akit a követők többsége elfogadott – és egyik lányának a férje, Ali, akit a kisebbség fogadott el. Ez a tulajdonképpen hatalmi-politikai alapon megjelent vallás megosztottság azóta is létezik. Abu Bakr követőiből alakult ki a ma szunnitának nevezett többségi irányzata az iszlámnak, Ali követőiből pedig a síták²⁹. A síta szunnita ellentétéről könyvtárakat megtöltő szakirodalom született nemcsak a muzulmán világban. Ennek alapján jelzésértékű az ISIS kalifájának névválasztása Abu Bakr al-Bagdadi, vagyis célja az első kalifához hasonlóan az egész muzulmán világ irányítása.

A kereszténységet példaként hozva azt láttuk, hogy a megjelenését követő XIV. században már elkezdődött az egyházi- és a világi hatalom szétválasztása irányában az elméleti alapozás után már a hatalmi politikai lépések is. A muzulmán világban ez irányban még elméleti puhatólózás, alapozás sem jelent meg. Ennek megint történelmi okai vannak, hiszen az iszlám vallás a legelső pillanattól kezdve egységben kezeli a vallási és a világi hatalmat.

A muzulmán világban a szekularizáció, az állam és az egyház elválasztása egyáltalán nem jelent meg, az számukra értelmezhetetlen, vagy eretnek fogalom. Viszont a kalifának, ennek az egységes vallási-világi vezetőnek az élet minden területére kiterjedő legfőbb hatalma lényegében a muzulmán vallás megszületése óta egyértelműen benne van a muszlim kultúrában, közgondolkodásban. Ezért bír kiemelkedő jelentőséggel, hogy al-Bagdadi kalifává kiáltotta ki magát, nem pedig valami más, szélesebb körben ismert politikai vezetői címet adott magának. Mint kalifa, lelki, spirituális hatalma alatt állnak a muszlim vallású személyek, függetlenül attól, hogy mely országban élnek.

²⁷v.ö.: A keresztény Európában a „két kard elmélet” a pápai és a császári hatalomról. Míg a nyugati kereszténység a „két kard elmélet” mezsgyéjén és az invesztitúra harcokon át lassan eljutott az egyháztól független világi hatalomig, addig az iszlám világban ez a kettősség nem jelent meg még olyan szinten sem mint a keleti (ortodox) kereszténységben, ahol a világi uralkodó egyértelműen a vallási vezető fölé áll.

²⁸ Brix, J: Encyklopédia of time. SGE Publications, 2009. 131.

²⁹ A „síták Ali” Ali pártja kifejezésből származik.

A muzulmán világban az egyének lojalitása a nyugaton megszokott és ismert szerkezettől szögesen eltér, itt a skála egyik végén a család és a klán – mint kis közösség ad identitásteremtő lojalitást – másik végén az iszlám vallás és kultúra egyetemessége és az egész világot elfoglalni kívánó vágya jelenik meg. A kettő között – a mi fogalmaink szerinti – nemzeti identitás az ő fogalmi keretükben nem jelenik meg³⁰. Ezért könnyebb a muszlim fiatalokat beszippantania az ISIS toborzóinak, hiszen (1) a kalifa szavát hozzák (2) aki egy nagy, az egész világot Allah uralma alá hajtó harcba hívja őket. És ehhez a két fontos érvehz hozzá jön egy harmadik is, hiszen aki ebben a harcban – ami dzsihádnak, azaz szent háborúnak számít – meghal, bebocsáttatik a paradicsomba³¹.

Ezek alapján érthető, hogy tudott az ISIS könnyen jelentős létszámú sereget toborozni a nemzetközi közösség intézkedései ellenére is. Ha visszanezünk az iszlám kezdeteire a történelemben, Mohamed és az első kalifák a VII. században az iszlám vallás és politika egységességével való térítésével tudták megteremteni expanzívan növekvő birodalmukat, amelynek Mohamed halálakor már körülbelül 100.000 híve volt, akik egyúttal adózó alattvalók és harcoló katonák is voltak. Az ISIS vezetői ezt a muszlim világban általánosan ismert történetet akarják reprodukálni. Ebben két lényeges eltérés van a prototípushoz képest: (1) a Korán évszázadok óta ismert és változatlan, nincs Mohamed, aki egy új helyzetre új útmutatást adjon³² és (2) a környező – és a világ minden más tájáról való – államok összefogtak és szövetséget kötöttek, hogy legyőzzék és elpusztítsák.

Annak alapján, hogy az ISIS államformája kalifátus, Wood kérdésére: „mit akar ténylegesen az ISIS” adott választát: „vallásos csoport, akik mélyen hisznek kiválasztottságukban és abban, hogy ők az eszközök arra, hogy eljőjön a világvége”³³; cizellálnám.

Bár interkulturális vizsgálatoknál nagyon könnyen vezethet hibás eredményre, ha az elemző a saját kultúrája által ismert és használt fogalmakkal, axiómákkal és módszerekkel dolgozik és az eredményeket korrekció nélkül fogadja el, a „mit akar ténylegesen” kérdést vezetési stratégiai és taktikai kérdésként lehet megválaszolni.

A stratégiai végcél a muzulmán kultúra alapján könnyen megadható úgy, hogy „az egész világ fogadja el a kalifa hatalmát”. Az ennél rövidebb távú célok: az ISIS léte és a nemzetközi közösség (az ő saját fogalmaik szerint a hitetlenek) általi elfogadása. Ez utóbbi megint felvet interkulturális kérdéseket, hiszen a nyugati kultúrában az „élni és élni hagyni” axiómatikus elv az iszlám kultúrában nincs meg, ott a „félek tőle, ezért nem keresztezem útjait” elv működik. Technikailag mindkét elv eredménye a békés egymás mellett élés és mint a

³⁰ HUNTINGTON, S: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása. Európa. Budapest, 2004. 286.

³¹ Bukhári 1,2,35. „Ha megölik a [t.i. hitetlenek elleni] harcban és mártírhalt hal, bebocsáttatik a Paradicsomba.”

³² Bár az iszlám tudósok az elmúlt több mint ezer év alatt folyamatosan fejlesztették azt a tudást, hogy a Korán VII. századi mondataiból hogy vezessék le az éppen aktuálisan felmerült problémára a vallásilag megalapozott választ.

³³ WOOD, G. I.M.

hatalmi politikában általában, egy megállapodás addig marad hatályban, amíg egyik fél nem szerez olyan erőt, amivel a másik felet le tudja győzni.

Bár első pillantásra talán kissé avított, történelmi kérdésnek tűnik, aminek a jelen helyzetben nincs relevanciája, de röviden nézzük meg, hatalma csúcsán mennyi gazdasági realitása volt az ISIS-nek céljai elérésére. A CIA becslései szerint a szervezetnek 2015-ben legalább 2.000.000.000 USD bevétele volt, ami zömmel a feketeipiaci kábítószer, műkincs, és olaj exportból származott, kisebb részben pedig szimpatizáns személyek és szervezetek adományaiból, míg a hagyományos adóbevételek – amik között a hírek szerint a muszlim jog- és gazdaságtörténetből ismert ún. „hitetlenek adója”³⁴ is szerepel – a teljes költségvetés kis részét tették csak ki a becslések szerint³⁵. Ez a kétmilliárd dollár sok vagy kevés? Egy kis terrorista szervezet számára ez nyilvánvalóan rengeteg pénz, viszont egy saját szuverén területtel rendelkező és a környező hatalmakkal harcoló szervezet számára viszont elég kevés. Ha megnézzük a Föld országainak gazdasági adatait³⁶, ez az összeg a 165-166. helyre elegendő, két kis ország, a Közép-amerikai Belize és a himalájai Bután között³⁷. A listán lejjebb már csak kis területű, döntően szigetországokat találunk. Ebből is rögtön látszik, hogy ez a bevétel egy több tízezer négyzetkilométer területű állam számára nagyon kevés. A közigazgatás működése – ami az állam harmadik elemének, a főhatalomnak fontos indikátora – szempontjából a GDP/fő adat is fontos adat, hiszen napjainkban egy közigazgatási rendszer működéséhez – működőképességéhez – jelentős összegre van szükség. Ezt az adatot az ISIS esetében becsült adatok tudjuk számítani. Elfogadva a CIA 2.000.000.000 USD vélelmezett bevételt a szakirodalom által becsült, az ISIS által ellenőrzött területen élő lakosság 2015. év végi becsült számának két végletét nézve (2,8 millió és 8 millió fő) 715 USD/fő és 250 USD/fő GDP/fő között ingadozik. Ezek az összegek magyar szemmel nézve nagyon alacsonyak³⁸ azonban csak a becsült legalacsonyabb érték (250 USD/fő) alapján nem kerül fel a listára³⁹, a becslés felső határa (714 USD/fő) a 171-172. helyre elegendő Ruanda és Sierra Leone között

Ha megnézzük az ISIS által megölt személyek számát (későbbi saját „szuverén” területük elfoglalását, megvédését, az ott lakó lakosság körében végrehajtott kivégzéseket és aktivistái által a világ más részein végrehajtott terrortámadásokat), az áldozatok száma több tízezres nagyságrendű lesz, aminek döntő része a saját terület megszerzése-megvédése kapcsán meghaltakból adódik. Ez a szám terrortámadást nézve kiugróan magas, viszont a Közel-

³⁴ A magyar kultúra a török-kori „haradz” kifejezést ismeri. A „haradz” a nem muzulmán vallású személyek adója a muzulmán állam felé, amely megfizetése esetén korlátozások mellett gyakorolhatják vallásukat. A modell a napjainkban a szervezett bűnözés által alkalmazott „védelmi pénz” konstrukcióhoz hasonlítható.

³⁵ Hivatkozik rá: BBS News: What is 'Islamic State'? BBC, 2, December 2015.

³⁶ IMF World Economy Database, 2016. (országok GDP szerinti listája, nominális)

³⁷ Csak viszonyításként: ugyanezen a listán Magyarország az 58. Irak és Kuvait között.

³⁸ Magyarország a lista szerint a 60. 12.240 USD/fő értékkel. IMF World Economy Database, 2016. (országok egy főre jutó GDP szerinti listája, nominális)

³⁹ A listán 189. Burundi 304 USD/fő értékkel, Szíria adatok nélkül szerepel a listán. (u.o.)

Kelet egyik olajban gazdag régiójának birtoklásáért vívott harcot (egy háborút) nézve már nem kiemelkedően magas.

A következő nagyon fontos kérdés: honnan jönnek az ISIS harcosai? Az adatok szerint az egész világról érkeztek muzulmán harcosok. Nem csak a Közel- és Közép-Kelet valamint Észak-Afrika muzulmán vallású államaiból, hanem harcosná vált sok második-harmadik generációs Európai Unió tagállami állampolgársággal rendelkező személy is⁴⁰. Ennek kapcsán felmerül a kérdés, hogy miért mennek oda harcolni az ISIS-ért. A választ – véleményem szerint – az „Iszlám Újjászületés” fogalmában találjuk meg. A fogalmat Huntington írja le⁴¹. Meglátása szerint e jelenség olyan jelentős történelmi esemény, ami a Reformációval, vagy Francia Forradalommal mérhető össze. Leírása szerint célja a nyugati civilizációtól a modernitás átvétele, a hagyományos muzulmán társadalmi, kulturális értékek maradéktalan megtartása mellett. Az Iszlám Újjászületés az 1970-es években indult meg és nagyon hamar valamennyi muzulmán államban teret nyert. „Olyan széles szellemi, kulturális, társadalmi és politikai mozgalom, mely a teljes muzulmán világban elterjedt. Az iszlám ’fundamentalizmus’, melyet általában az iszlám politikai mozgalmával azonosítanak, csak egyik összetevője az iszlám eszmék, gyakorlat és retorika iránti elkötelezettség lényegesen kiterjedtebb újjászületésének. Az Iszlám Újjászületés nem szélsőség, hanem maga a fősodor, nem elszigetelt jelenség, hanem mindent átható mozgalom.”⁴² Ennek következtében a muszlim emberek körében megnövekszik a vallásgyakorlók aránya, megjelennek és egyre erősebbek lesznek a vallásos iszlám politikai pártok, az oktatást is erősítik és népjóléti intézkedéseket vezetnek be, főleg a városi szegénynegyedekben.

Az Iszlám Újjászületés kezdetével egy időben zajlott az iszlám államokban egy nagy urbanizációs folyamat, amikor nagyon sokan – döntően fiatalok – telepedtek a városokba. Az Iszlám Újjászületés ezeket a fiatal, hagyományos kapcsolataiktól elszakadt tömegeket érte el. Ugyancsak ebben az időben kezdődött egy dinamikus népességnövekedés is ezekben az államokban. Az Iszlám Újjászületés a városi szegény tömegeket karitatív, népjóléti és oktatási téren is segítette. Napjainkra a muzulmán társadalmakban az intenzív urbanizálódás mellett is megmaradtak a hagyományos kulturális értékek, ami fenntartja a muzulmán családokban a nagy gyerekszámot. Az ezredfordulóra a muzulmán társadalmakban – értve itt nemcsak a muzulmán vallású országok társadalmait, hanem az európai államokban lévő, a nyugati kultúrától elzárkózó és saját önazonosságát féltő, óvó második-harmadik generációs társadalmakat – a népesség átlagéletkora fiatal, zömében (középfokúan) iskolázott, aki vallását élete meghatározó iránytűjének tartja és ezért a vallási tekintéllyel rendelkezők száma ad⁴³.

⁴⁰ BBC: u.o. a CIA adatait közölve

⁴¹ HUNTINGTON i.m. 170-190.

⁴² HUNTINGTON i.m. 171.

⁴³ A „vallási tekintéllyel rendelkező személy” fogalma alatt a muzulmán szent iratokat ismerő és az adott helyzetre idézeteket citálni tudó személyeket értek, aki szónoki képességekkel rendelkezik és az átlag muszlim elfogadja tanítását a vallási iratokból jól levezetettnek, függetlenül attól, hogy ez a

A fiatal muszlim népességnek ez az iskolázottsága az Iszlám Újjászületés egyik nagy hajtóereje, hiszen alig egy-két generációval korábban a népesség zöme még írástudatlan volt. Ez a réteg pedig már könnyen – mondhatni készségszinten – használja a modern kor IT és telekommunikációs eszközeit. Mivel pedig az iszlám világban is általános nagyfokú urbanizálódás a hagyományos közösségeket jellemzően megszüntette, a modern technikai eszközökkel alakít ki – elsősorban virtuális – kapcsolatokat hasonló élethelyzetű és korú emberekkel, ami előbb-utóbb ezeknek a közösségeknek a radikalizálódásához vezet. Ezeket a közösségeket pedig a modern IT eszközökkel a világháló segítségével könnyű megtalálni és az már könnyen megoldható, hogy a közösség tagjait a hálózat⁴⁴ folyamatosan csak olyan információkkal árassza el, ami világlátásuknak megfelel, és ezekkel alakítsa a csoport tagjainak magatartását, egyes kérdésekhez való hozzáállását. Ez az alakulás jellemzően radikalizálódás, hiszen az alany a virtuális hálózatban csak a neki tetsző információkat kapja, így könnyen elhiszi, hogy más nem is létezik és csak a saját csoportja által közölt információk léteznek⁴⁵.

Következtetések

Alapkérdéseink, „mi vagy te ISIS” és „mit kezdünk veled” a hosszú anyaggyűjtés és elemzés után is nyitottak, bár mondhatjuk azt is, hogy a történelem és a politikai döntéshozók lassan megválaszolják, hiszen már az utolsó állásoknál tart a harc.

Az első kérdésre nézve azt láttuk az előzőekben, hogy még most, a – vélhetőleg teljes – megsemmisítés előtti utolsó időszakban is a szóba jöhető összes, a nemzetközi közösség által ismert jogilag leírt fogalom bármelyike (állam, függetlenségi mozgalom/lázadó szervezet, terrorszervezet, bünszervezet) szerinti definíciónak képes megfelelni az ISIS. Azt is láttuk, hogy az egyes típusok közötti elhatárolásban hatalmas az elemzést végző szubjektív döntése, hiszen ezeknek a pre-állami szervezeteknek⁴⁶ a célja az, hogy a nemzetközi közös-

tanítás esetleg szöges ellentétben áll a hagyományos vallástudósok évszázadokra visszamenő tanítással; vagy hogy az illető személy rendelkezik-e bármilyen vallási képzéssel, illetőleg felhatalmazással imaalkalom vezetésére, vagy a szent iratok magyarázatára.

⁴⁴ Hálózat alatt itt nem csak magát az egész internetet, sokkal inkább a különböző közösségi portálokat értem. Az ezen portálok által az ügyfél-elégedettség növelése érdekében alkalmazott algoritmusok és más eszközök teszik lehetővé a portál számára, hogy az egyes felhasználók a számukra kedvező, tetsző tartalmakat kapják meg, az ettől eltérő tartalmaktól a rendszer megóvja. Konkrét portált, algoritmust és más módszert azért nem említek, mert az felvethetné az érintett jó hírnevének és üzleti érdekeinek megsértését; az ezekkel foglalkozó szakmai tanulmányok pedig egy-egy szolgáltató egy-egy megoldásának működését elemzik.

⁴⁵ Elég itt röviden utalni a pszichológiából ismert csoportnyomási kísérletekre, amik megmutatták, hogy ha egy személy ugyan meg van győződve az objektív helyes válaszról, de a csoport tagjai kitarthatóan mindig egy ettől eltérő hibás választ adják, előbb-utóbb ő is átáll a hibás választ adók táborába. ($2 \times 2 = ?$ 4 vagy 5)

⁴⁶ Pre-állami szervezet fogalma alatt értem személyek létszámtól független számú tagból álló csoportját, amely szervezetnek célja, hogy rendelkezzen az államiság fogalmi kritériumaival (területtel, népességgel, főhatalommal), államként működjön és a nemzetközi közösség államnak ismerje el.

ség elfogadja őket államnak. Általában ezen elismerés kikényszerítése céljából alkalmaznak terror- és más köztörvényes bűncselekményeket, ami viszont muníciót ad a velük nem rokonszenvező államoknak⁴⁷, hogy terrrorszervezetnek, vagy bűnszervezetnek minősítsék.

Az első kérdés vizsgálatánál azt láttuk, hogy az állam hagyományos hármas definícióját a modern nemzetközi kapcsolatok működésére tekintettel talán újra kellene gondolni, hiszen az előzőekben láttuk, a hagyományos definíció mindhárom elemével rendelkezett. Egyvalamivel nem rendelkezett: a nemzetközi közösség bármely tagjától származó államelismeréssel, amit ugyan azt tanítjuk-tanuljuk nemzetközi közjogból, hogy az államiságnak nem szükségszerű feltétele, azonban az ISIS példájából láthatjuk, hogy napjainkban a nemzetközi közösség – esetleg annak egy része – általi államelismerés az államiség negyedik fogalmi kritériumává válik.

Az első kérdésre adható „attól függ mit akarok” politikai válaszból fakad a másik kérdésre adandó válasz bizonytalansága, hiszen a válasz itt is politikai döntés függvénye. Szakértői (nemzetközi jogi, diplomáciai, kereskedelmi) oldalról három típusú válasz lehetséges (amit a döntéshozó kívánalmai szerint lehet finomítani). Az első (amit a döntéshozók a gyakorlatban alkalmaznak is) az elpusztítás. A másik elméleti válasz, hogy éljünk békében egymás mellett, egymással nem foglalkozva. A harmadik lehetséges válasz, hogy elismerjük államnak.

Pusztítsuk el

A nemzetközi szintén a politikai döntéshozók ritka egyetértésre jutottak abban, hogy az ISIS-nek pusztulnia kell⁴⁸. Azt evidenciának tekinthetjük, hogy az ISIS a nemzetközi békét és biztonságot veszélyezteti. Ez nemzetközi politikai és diplomáciai kérdése. Az viszont már az egyes országok saját belső adata, hogy mennyi kára származott az adott országnak az ISIS tevékenységéből. Az egyes országok káradataiban is hatalmas különbségek vannak az egyes elemző cégek által felmért és becsült kárértékek között, ugyanígy az ISIS által okozott teljes kárösszeg is ezermilliárd USD különbségeket mutat az egyes elemzőknél, amely különbségeket döntően az elpusztított kulturális értékeknek (sok esetben ókori világörökségi műemlékek) a különböző szakértők által adott eltérő becslései adja. Ehhez hozzá kell, hogy számítsuk a koalíció által viselt ISIS elleni harc tényleges költségeit, amely összeg a koalíció tagállamainak mindegyikében titkos adat. Itt is csak becslésekre lehet hagyatkozni, melyek szintén több száz milliárdos költségre rúgnak a koalíció egésze vonatkozásában.

⁴⁷ Azért alkalmazom itt a „vele nem rokonszenvező állam” fogalmat, mivel a típus közti minősítés kérdése napjainkban nem csak az ISIS esetében merül föl, vannak más olyan szerveződések is, amelyek végső céljuknak az állam létet tűzték ki és ehhez próbálják államok támogatását megnyerni.

⁴⁸ Azért nem az „elpusztítják” formát használtam, mivel számos állam nem vesz részt az ISIS elpusztítására alakult koalícióban, de semmiféle nehézséget nem támaszt a koalíció működésének. Annak a politikai, diplomáciai tárgyalássorozatnak a felvázolása, amely végül erre a ritka konszenzusra vezetett, meghaladja e rövid tanulmány terjedelmi kereteit.

Bár az ISIS által okozott károk esetében beleszámítják az európai merényletek által okozott károkat, a terrorrelenes készültség által megnövekedett biztonsági költségeket nem számítják hozzá, mivel az egyes európai államokban vannak más terrorcselekményeket megkísérlő csoportosulások.

Világszinten tehát az ISIS által okozott teljes kár és védekezési költség a becslést végző módszertanától függően 1-3 ezer milliárd USD összeg körül mozog. Ezt az összeget nézve teljesen logikus döntés a kár kiváltó okának a megszüntetése. Viszont felmerül a kérdés, hogy végleg megszűnik-e a kárt kiváltó ok, vagy csak ideiglenesen? Az eddigi vizsgálatok alapján a szervezet tagjai zömében helyi arabok, de kisebb részben a világ bármely muzulmán közösségéből – úgy muzulmán vallású nem arab országból, mint nem muzulmán vallású országban élő muzulmán közösségből – származhatnak⁴⁹. Az elemzés során láttuk, hogy az Iszlám Újjászületés nagy számban biztosítja a középfokú végzettségű, fiatal, a modern IT eszközöket készség szinten használó, egy világszintű iszlám közösséghez kapcsolódó és a közösségi hálózatok működésének járulékos következményeként radikalizálódó tömegeket. Az ENSZ által készített statisztikák szerint a muzulmán államokban a fiatal (15-24 év közötti) népesség aránya a teljes lakosság 20% körül van az 1980-as évek óta. Az 1994-es statisztikában⁵⁰ az arány csökkenésének kezdetét a 2010-es évekre prognosztizálták, a friss statisztikában a csökkenés kezdetére vonatkozó becslés nem jelenik meg, mivel 2025-ig erre nem látnak valószínűséget, ennél távolabbra pedig nem állítanak fel becslést⁵¹.

Ha azt vesszük alapul, hogy ennek a tömegnek kultúrájában mélyen benne van (1) a vallási azonosságtudaton alapuló csoportképző erő, (2) a kalifa legfőbb iránymutató hatalma, (3) valamint a vallásnak és a kalifa hatalmának az egész világra való kiterjesztésének vágya, (4) illetőleg a dzsihád, abból véleményem szerint az következik, hogy az ISIS fizikai megsemmisítése a koalíció által mindössze egy néhány éves nyugalmi időt fog hozni, majd más név alatt létrejön egy újabb szerveződés, amely az ISIS-hez hasonló ideológia alapján és hasonló módszerekkel próbálja ugyanazt a végcélt elérni. Ez pedig újra generálhatja ugyanezeket, a nemzetközi békét és biztonságot veszélyeztető problémákat. Hiszen a fiatal tömegek fogékonyak erre a parancsra, ezért van utánpótlás a dzsihádra⁵².

⁴⁹ BBC: u.o. a CIA adatait közölve

⁵⁰ Mivel Huntington ezt az adatot vette alapul könyvében (HUNGINTGON i.m. 186.), ezért a trendek vizsgálata céljából én is ezt és ugyanezen statisztikának a 2013-as verzióját használtam.

⁵¹ UN Population Division Department for Economic and Social Information and Policy Analysis: World Populations Prospects The 1994 Revision. New York, UN, 1995.

UN Population Division Department for Economic and Social Information and Policy Analysis: World Populations Prospects The 2013 Revision. New York, UN, 2014.

⁵² Az egy külön interkulturális vizsgálatot érdemlő kérdés, hogy míg az iszlám ezt elsősorban harccal, a keresztény vallásban meglévő egyetemességi vágy [Tegyétek tanítványommá mind a népet. (Mt.28,19.)] döntően nem agresszív módon próbálja elérni ennek megvalósítását.

Békés egymás mellett élés

Látva az ISIS által végrehajtott tetteket és az eddigiek során végigvett mozgatórugókat, ez a válasz teljesen illuzórikusnak, értelmetlennek, sőt önvészélyesnek tűnik. Mégis szükségesnek tartom ennek a realitásokat nézve irracionális válasznak a rövid vizsgálatát, mivel a nyugati (európai) kultúra egyik fontos axiómája, amiből a demokratikus rendszer ered az „élni és élni hagyni”; „éljünk békében egymás mellett”; „ne zavarjuk egymás köreit” illetve a nyugati kultúrában még több formában megjelenő hasonló értelmű szólás. Itt megint egy interkulturális kérdéstről van szó, hiszen a nyugati kultúrában ez egy olyan alapelv, ami alapvetően meghatározza gondolkodásunkat, tetteinket és mivel a velünk kapcsolatba kerülő (ugyancsak ebből a kultúrkörből származó) más emberekben is megtaláljuk ezt az alapállást, könnyen arra a következtetésre jutunk, hogy ez egy egyetemes, minden emberben meglévő hozzáállás. És ha olyan valakivel találkozunk, akiben ez az alap nincs meg, (mivel a sajátunktól különböző kultúrát általában nem ismerünk) hajlamosak vagyunk úgy gondolni, hogy ezt valami következtében elvesztette és (mivel a segítségnyújtás is mélyen gyökerezik a nyugati kultúrában) ezért próbálunk segíteni neki ezt visszaszerezni. Ő viszont ezt (mivel benne ez az alapelv sose volt meg, tehát nem valami diszfunkció miatt vesztette el, vagy gátolta meg a kifejlődését) a saját kultúrája elleni támadásként éli meg, ami viszont az ő saját kulturális fogalomrendszere szerint egy olyan támadás, amit minden erejével vissza kell vernie.

Ebből látszik, hogy a „békés egymás mellett élés” már csak a kulturális különbségek révén is – nem számítva az elmúlt évek alatt okozott sérelmeket – elég nehezen elképzelhető.

Elismerés

A nemzetközi kommunikáció megkezdéséhez, első lépésként el kell ismernünk önálló nemzetközi szereplőnek és fel kell venni vele a diplomáciai kapcsolatokat. Hogy a szervezet milyen formára kap elismerést, az már egy politikai, diplomáciai kérdés, amit alapvetően minden állam szuverén módon dönt el, de a nemzetközi közösség tagjainak egyező álláspontja az elismerés típusára⁵³ a kapcsolatokat segíti. A történelmi tapasztalat azt mutatja, hogy számos szervezet végigjárta már az állammá válás véres és harcok útját és ezek a példák azt is mutatják, hogy az államelismerés után a friss állam hamar elhagyta a terror eszközöket, sőt volt eset, amikor szövetségesévé, gazdasági partnerévé is tudott válni annak az országnak, amely területéből saját államterületét kiszakította és amely a függetlenségi harcban nem is olyan régen még a legádázabb halálos ellensége volt⁵⁴.

Igaz, hogy a nemzetközi diplomácia szokásait és szabályait az európai államok alakították ki a középkor óta, az ettől eltérő kultúrából származó államok a nemzetközi közösségbe való

⁵³ Itt alapvetően a felszabadítási mozgalomként, kormányként illetőleg államként való elismerés között kell a döntéshozóknak választani. ld. NGUYEN, Q. D. et al: U.O.

⁵⁴ ld. pl. a független Ír Köztársaság megszületésével kapcsolatos történelmi szakirodalmat.

bekerülésükkor készen kapták az akkor aktuális állapotot, legfeljebb a későbbi jogfejlődésbe szólhattak bele lépéseikkel, de olyanra nem volt példa, hogy az új állam a nemzetközi közösség egész szabályrendszerét megkérdőjelezte, elutasította, vagy magára nézve kötelezőnek nem ismerte volna el, legfeljebb egyes szabályok megváltoztatása érdekében tett lépéseket. Ebből a nemzetközi tapasztalatból, valamint abból a tényből, hogy a XX. században függetlenséget szerzett államok, bár az államelismerés előtti hosszú időszakban terrorcselekményeket is elkövettek és a nemzetközi békét és biztonságot veszélyeztették, az államelismerés után ezeket azonnal beszüntették és az ilyen harc folytatásához ragaszkodó korábbi elv- és harcostársaiktól maximálisan elhatárolódtak, logikusan adódik a következtetés, hogy hasonló pálfordulás következne be az ISIS esetleges elismerése után is. Reálisan nézve a jelenlegi helyzetet, ez az elismerés nyilvánvalóan nem az ISIS, hanem az annak megsemmisülése után néhány évvel az Iszlám Újjászületés kulturális és demográfiai erejét felhasználó ma még ismeretlen – és vélhetőleg még nem is létező – szervezet vonatkozásában fog felmerülni kérdésként⁵⁵ a nemzetközi közösségben.

Összefoglalva azt láttuk, hogy van egy szervezet, amely a közös kultúra és vallás csoportképző erejéből építette fel magát. Saját önazonosságát és önmeghatározását nem pozitív, hanem negatív módon, mindenkivel szemben állva építette fel, és a tagok személyes frusztrációját egy elpusztítandó ellenségkép elleni harcba tereli. Ez a szervezet a modern IT eszközök és a világháló hatására könnyen és gyorsan szólította meg és vonzotta magához a hasonló kulturális környezetből érkező embereket a világ minden tájáról. Ennek következtében akkora erőt szerzett, hogy a Közel-Keleten – ahonnan tagjai döntő többsége származik – saját területet alakított ki a térség államaiból, de politikáját nem csak ezen a területen, hanem világszinten fejtette ki, amit az iszlám kalifátus kikiáltásával legitímált. A nemzetközi közösség hosszabb ideig nem foglalkozott a kérdéssel, később megelégedett azzal, hogy terrorszervezetnek, akcióit pedig terrorcselekményeknek minősítette. Végül az ISIS által leginkább érintett államok koalícióba tömörültek, amit a teljes nemzetközi közösség támogatott. Így napjainkra a koalíció már az ISIS utolsó állásait támadja és minden stratégiai elemző egyetért abban, hogy az ISIS végső megsemmisítése már legfeljebb csak hónapok kérdése. Az ISIS tehát rövid időn belül meg fog semmisülni, sok romot és gyászt hagyva maga után. Azonban azok a társadalmi, szociológiai és demográfiai okok, amik segítettek a létrejöttében, az ISIS elpusztításával semmit nem változnak, ezért könnyen elképzelhető, hogy egy évtized múlva új név alatt egy hasonló szervezet szökik szárba és próbálja létrehozni a saját államát.

⁵⁵ A trendeket és az eddigi statisztikák alapján az idősorokat nézve valószínűleg a 2020-as évek közepén-végén lehet számítani egy új szervezetnek az ISIS-hez hasonló szinten való megjelenésére.

Felhasznált irodalom

2012. évi C. törvény

BARRETT, R. The Islamic State. Soufangroup, 2014.

BBS News: What is 'Islamic State'? BBC, 2, December 2015.

BRIX, J: Encyklopedia of time. SGE Publications, 2009.

BUNZEL, C: From Paper State to Caliphate The ideology of the Islamic State. Brookings, 2015.

HUNTINGTON, S: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása. Európa. Budapest, 2004.

IMF World Economy Database, 2016.

NGUYEN, Q. D. ET AL: Nemzetközi közjog. Osiris, Budapest, 1998.

TÁLAS, P. A terrorizmus anatómiája. Zrínyi, Budapest, 2006.

UN Population Division Department for Economic and Social Information and Policy Analysis: World Populations Prospects The 1994 Revision. New York, UN, 1995.

UN Population Division Department for Economic and Social Information and Policy Analysis: World Populations Prospects The 2013 Revision. New York, UN, 2014.

WOOD, G.: What ISIS really wants? Atlantic, 2015.

**A RÖVID ÉLELMISZERLÁNCOK NYÚJTOTTA LEHETŐ-
SÉGEK A KONCENTRÁLÓDÓ ÉLELMISZER-
KERESKEDELEMBEN – HELYZETFELTÁRÓ VIZSGÁLAT
AZ ÉLELMISZERLÁNCOK MEGÍTÉLÉSÉT ILLETŐEN**

**OPPORTUNITIES OF THE SHORT FOOD CHAINS IN
THE CONCENTRATED FOOD COMMERCE – STUDY
ABOUT THE JUDGEMENT OF SHORT FOOD CHAINS**

KISS Konrád

Kulcsszavak: *rövid ellátási lánc, rövid élelmiszerlánc, termelő, fogyasztó, értékesítés*

Keywords: *short supply chain, short food chain, producer, consumer, sale*

JEL kód: *Q13*

Összefoglalás

Az elmúlt évtizedekben mind Magyarországon, mind a világban erős koncentrációs folyamat zajlott le az élelmiszer-kereskedelemben. A gazdálkodók többsége sokszor nem képes élni a méretgazdaságosságra jellemző előnyökkel. Emiatt nem, vagy csak körülményesen tudnak beszállítói kapcsolatot létesíteni a nagy termékmennyiséget forgalmazó üzletláncokkal. A rövid ellátási láncok jelenthetnek kitorési pontot a termék-előállítók számára.

A rövid élelmiszerláncok (RÉL) és rövid ellátási láncok vizsgálata azért aktuális, mert az Európai Unió 2014 – 2020 közötti költségvetési ciklusában felértékelődött a rövid ellátási láncok szerepe az élelmezésben, és politikai támogatottságot élveznek. A Közös Agrárpolitika aktuális célkitűzése a mezőgazdasági termelők helyzetének javítása az élelmiszer-ellátási láncban. Magyarország a jelenlegi gazdasági ciklusban a Vidékfejlesztési Program keretén belül tematikus alprogramot hozott létre a rövid ellátási láncok támogatására. Ezen felértékelődés hozzájárult a téma tudományos igényű vizsgálatához. A rövid ellátási láncok megjelennek mind rurális, mind urbánus területeken, ezért támogatásuk gazdasági előnyökből vezethet mind a vidékfejlesztésben, mint a városok fejlesztésében. A logisztikai folyamat csökkenése révén találkoznak a „glokalizáció” és a „nem-növekedés” új paradigmákkal.

Korábbi tanulmányaim tapasztalatait ötvözve a témát vizsgáló szakirodalommal, kijelenthető, hogy a rövid ellátási láncok hatékonyságának megítélése függ a benne részt vevő árusítók méretétől, beállítottságától és anyagi helyzetétől. Magyarországon a jelenleg a leelterjedtebb RÉL-értékesítési forma a helyi piaci árusítás. Az innovatívabb értékesítési formák, mint az interneten keresztül történő árusítás, vagy a közösség által támogatott értékesítés nincs széles körben elterjedve. A rövid láncok sikeressége függ továbbá az adott RÉL-preferáló vásárlók jelenlététől is. A szakirodalmak szerint kétséges, hogy a RÉL-ek jelenléte és támogatása indukálja-e egy terület gazdasági fejlődését inkább, vagy a jól működő RÉL-hálózatok egy eredendően fejlett régiónak a sajátosságaként alakulnak ki.

Summary

A strong concentration process took place on food-chain and food market both in Hungary and internationally in the last decades. Most of the producers – because of their small sizes – could not reach the benefits of size economies, so they cannot create supplier relations with the great food stores dealing with large quantities of products, or they can do it only with difficulties. The short supply chains can mean a breakthrough-opportunity for the small sized producers.

The examination of the short food chains is actual, there is an increasing role of these chains in the supplying with food, in the budget of European Union's 2014 – 2020. The short food chain has ag-political assistance. One highlighted actual aim of the European Common Agricultural Policy is to improve the agricultural producers' positions in the food supply chains. In the actual budgetary period Hungary has created a thematic project in the Rural Development Program, in order to support the short supply chains. The appreciation of this subject contributed to its scientific investigation. The short supply chains can effect

positively not only the rural areas but the urban areas, as well. Shortening the logistic processes means a meeting the requirements of new paradigms: "glocalization" or the "de-growth". Supporting of the short food chains can result in economical advantages both in the rural and the city development.

This study expound the market positions of small sized producers, farms, and their marketing difficulties. It is shortly expound the judgement of short food chains based on my previous researches, experiences and the literature dealing with this subject. It can be declared that the efficiency of the short food chains depends on sizes, attitudes, and the financial positions the participant sellers. Trading on local markets is a common example of short supply chains in Hungary, but other innovative methods of short chain-trading like web-shops or "community supported agriculture" is not widely known or widely used. The successfulness of the short food chains is depend on the costumers too, who prefer the purchasing at the trading opportunities of these chains. On the basis of the literature it cannot be declared whether supporting short food chains multiply the development of rural economy or the more developed regions allow the existence of short food chains, due to the higher level of society.

Bevezetés

A kisárutermelők jelentős része méretgazdaságossági okokból nem tud megfelelni a nagyméretű kereskedelmi üzletláncok beszállítók irányába támasztott elvárásainak. Vizsgálom a kérdéskört, hogy értékesítési alternatívaként a rövid kereskedelmi láncok képesek-e érdemi megoldást, jövedelemtöbbletet nyújtani a benne forgalmazó kisárutermelőknek, valamint képesek-e megfelelően kielégíteni a fogyasztói igényeket. Politikai támogatásuk és fejlesztésük lehetséges kitorési pontja lehet a vidékgazdaságnak, a vidéki gazdasági szereplők, és fogyasztók lehetőségeinek jobbá tétele által, de ennek megítélése a gyakorlatban vitatható, sikeressége fenntartásokkal kezelendő.

A kiskereskedelem nemzetközivé válása napjainkban világjelenség. Az elmúlt évtizedekben mind Magyarországon, mind a világban egy erőteljes koncentrációs folyamat zajlott le a kereskedelemben, amely különösen erősen jelentkezett az élelmiszer-kereskedelem területén. A kereskedelmi koncentráció azt a piaci állapotot jelenti, amelynek során a kereskedelmi forgalom legnagyobb hányadát kevés számú, ellenben nagyméretű gazdasági egység látja el. A koncentráció folyamata jellemző a fejlett piacgazdaságok országaiban, és egyúttal sok fejlődőben is. Ennek fő oka a globalizációval, a nemzetközivé válás folyamatával járó szabadkereskedelmi egyezmények hatályba lépése, az áruk szabad áramlása, amely által lehetővé vált a multinacionális vállalatok kialakulása, növekedése. A kereskedelem koncentrációjához az is hozzátartozik egyúttal, hogy a jellemzően nagyszámú kisvállalkozások, és kisméretű üzletek és üzletláncok, a magas számarányukhoz viszonyítva a kereskedelmi forgalom csak kis részarányát bonyolítják le, mert a forgalom főként a kevés számú, nagyméretű egységeknél összpontosul. (DOBOS, 2009; JUHÁSZ et al., 2008)

Míg a nyugati világ fejlett országaiban a piaci kereskedelem struktúrájában lezajlott változás, közel ötven évet vett igénybe, addig Magyarországon a változás „drasztikus sebességgel”, tíz év alatt ment végbe (FÖLDI, 2012; HORVÁTH, 2010). A kilencvenes évek közepétől magyar kiskereskedelemben megjelentek a nagyméretű, élelmiszereket forgalmazó bevásárlóközpontok, multinacionális üzletláncok, ami által sokkal intenzívvé vált a piaci versenyhelyzet. „*A nemzetközi vállalatok intenzív terjeszkedése Magyarországon a kisboltok nagyobb részét*

szövetkezésre, beszerzési, logisztikai módszereik átvételére ösztönözte.” (DOBOS, 2009 - 2.p) FERTŐ 2011 megfogalmazásában „*a kereskedelmi és feldolgozó szektorban tapasztalható koncentráció erősebb versenyhez vezetett az élelmiszerlánc különböző szintjein. Ezzel együtt gyakran piaci erőfölény alakulhat ki elsősorban a kínálati lánc fogyasztóhoz közeli részein.*” (FERTŐ, 2011 - 66.p) A magyarországi gyakorlatban a piaci koncentráció azért előnytelen az elaprózódott birtokmérettel rendelkező gazdaságok számára, mert a megváltozott kereskedelmi tendenciákhoz sok kistermelő, kisvállalkozó ellenben nem tudott megfelelően alkalmazkodni. FERTŐ (2011) szerint a koncentráció átmenete óta a mezőgazdasági termelők továbbra is komoly alkalmazkodási problémákkal néznek szembe, és ez nem csak a kistermelőkre vonatkozik. (Visszont számos probléma súlyosabban érinti a kistermelőket, mint a nagyobb méretű gazdaságokat.) Termelői társulások Magyarországon csak kis számban és kezdetleges formában alakultak. (DOBOS, 2009)

Anyag és módszer

A téma elméleti hátterének feltárásához szekunder forrásként főként élelmiszerkereskedelem, élelmiszerlánc, értékesítés, támogatáspolitikai témájú szakirodalmakat dolgoztam fel tartalomelemzéssel.

2016 tavaszán kérdőíves felmérést végeztem Füzesabony, Hatvan, Gyöngyös, Eger és Budapest városok hagyományos helyi piacain. A megkérdezésben összesen 106 árusító és 216 vásárló vett részt. A megkérdezett árusítók között egyaránt szerepeltek termelők és kereskedők is. A felmérés alapvető célja a piaci értékesítés területi jellemzőinek vizsgálata volt. Egyes eredmények, és helyszíni tapasztalatok hitelesen tükrözik a piac, mint rövid ellátási lánc (röviden: REL) értékesítő helyszín, valamint a bevásárlóközpontok, és más vásárlóhelyek közötti különbségeket. Mivel Magyarországon a legelterjedtebb REL értékesítés a helyi piaci értékesítés, ezért az eredmények meglátásom szerint következtetni engednek a rövid ellátási láncok általános jellemzőire. Hozzá kell tenni, hogy a kimutatás nem tekinthető reprezentatívnak, a válaszok a helyi piacokon megkérdezett árusok és a vásárlók véleményeit tükrözik.

Eredmények

Az Eredmények fejezetben, első lépésben átfogó képet adok az élelmiszer-kistermelők piaci helyzetéről a koncentrálódó kiskereskedelem versenyében, a beszállítói láncokban. Azt követően megvizsgálom, hogy a rövid élelmiszerláncok megoldási alternatívát jelenthetnek-e számukra, a piaci részesedésük növelésében. Végül azt kívánom megítélni, hogy a rövid élelmiszerláncoknak – a helyi piacok példáján keresztül – mekkora súlya van az élelmiszerek iránti kereslet kielégítésében. Központi kérdés, hogy mi alapján választják a fogyasztók a helyi piacokat bevásárlásuk színteréül.

A magyarországi kisártermelők helyzete a koncentrált beszállítói láncokban

SERES - SZABÓ (2009) szerint az úgynevezett résziaci termékektől eltekintve a „*multinacionális láncoknál... a közvetlen termelői beszállításoknak nincs jövője, mert elaprózott kínálattal nagy számban nem léphetnek be a beszállítói körbe.*” (SERES – SZABÓ, 2009 - 254. p.) Kutatásuk alapján a zöldség-gyümölcs kisártermelők legfőbb közvetlen beszállítói nehézségeit az alábbiak szerint foglalom össze:

- Termékkínálatuk elaprózódott, amely versenyképtelenné számít koncentrált beszerzés esetében. A multinacionális hálózatok beszerzése centrális, és jellemzően nagy mennyiségben vásárolnak fel termékeket. Egységes, szigorú követelményeket támasztanak beszállítóik felé, az áruikra vonatkozóan. Külön-külön a termelők nehezen tudják teljesíteni az üzletláncok beszerzés során támasztott igényeiket (kivéve egyes résziaci termékek esetében). A külföldi és más beszállítókkal szembeni versenyben emiatt rossz feltételekkel indulnak. A kistermelők relatíve kis mennyiségben és kis értékben értékesítenek termékeket. A nagyméretű kereskedelmi láncok követelménye ezzel szemben az, hogy a beszállítóik minél nagyobb volumenben, minél alacsonyabb felvásárlási áron, kínáljanak egységes termékalapot. Azonban kis üzemméret esetében a nagy volumenben történő, alacsony egységáron való értékesítés nem gazdaságos.
- A kistermelők termékkínálata specifikus. Kevés választékkal rendelkeznek, mindössze néhány termékre szakosodnak, egy-egy beszállító emiatt kevés termékfajtát tud szállítani.
- A kistermelők nagy létszámban vannak jelen a piacon, de a nagy üzletláncok hatékonysági szempontokból, (a beszerzési politikájuktól függően) igyekeznek korlátozni a beszállítóik számát.
- A nagy hálózatok elvárják azt, hogy beszállítóik megbízhatóak legyenek, stabil termelői, műszaki és pénzügyi háttérrel rendelkezzenek. Valamint azt is, hogy a beszállítás az igényeknek megfelelően, a kereslethez igazodva, folyamatosan történjen. A kistermelők a rövid termelési periódusból kifolyólag nehezen tudnak eleget tenni a folyamatos, hónapokon át történő beszállításnak.
- A kistermelőknél jellemzően felmerülnek logisztikai, termékértékesítési nehézségek. A kistermelők sok esetben nem tudják, vagy nem akarják termékeiket az átvétel igényének megfelelő formába hozni; ideértve például a csomagolás, a tisztítás, homogenizálás és hasonló munkafolyamatokat. Továbbá nehezen tudnak eleget tenni a felvásárlók beszállítási igényeinek, amely fogyasztóik által támasztott kereslet nagyságához igazodik. (SERES – SZABÓ, 2011 alapján)

A nagyméretű üzletláncok piaci súlya

A nagyméretű bevásárlóközpontok piaci súlyát mutatja, hogy a GfK 2015. évi sajtóközleménye szerint a „gyorsan forgó fogyasztási cikkek” piacán a legnagyobb részesedése a hi-

permarketeknek volt, 24%, azt követi a szupermarketek és diszkontok részesedése 17-17%-kal. SZABÓ – JUHÁSZ (2012) több forrásra is hivatkozva megállapítja, hogy az élelmiszer-vásárlást illetően a vásárlók szempontjából a legnépszerűbb üzletlétípus a hiper-, és szupermarket.

A koncentrálódo kereskedelem mellett megváltozott a fogyasztók vásárlási szokása is. A fogyasztók egyre inkább előnyben részesítik az olyan vásárlást, amely úgymond egylépcsős (DOBOS, 2009). A bevásárlóközpontokban adott a lehetőség, hogy a fogyasztók képesek „mindent egy helyen” megvásárolni, amely által csökken a vásárláshoz szükséges idő. Ez a bevásárlóközpontok kereskedelmi jellemzőiből adódó sajátosság, amely a fogyasztók számára releváns szempont az üzletválasztásnál. A nagyméretű bevásárlóközpontok jellemzően nagy termékvolument forgalmaznak, ebből kifolyólag, alacsony árréssel dolgoznak. Az alacsony árszint szintén nagy versenyelőnyt jelent számukra a fogyasztók üzletválasztásának esetében.

SZABÓ - JUHÁSZ (2012) megfogalmazásában „*Ma már az élelmiszer-ellátási lánc modern és globalizált formáiban az élelmiszer általában több és egyenként koncentrált vertikális fázison – feldolgozókon, valamint nagy- és kiskereskedőkön – keresztül jut el a termelőtől a fogyasztóhoz, ezzel általában jelentősen csökkentve a kistermelők piacra jutási esélyeit és jövedelmét.*” (SZABÓ – JUHÁSZ, 2012 – 217 p.)

Megoldási alternatívák a kisárutermelők értékesítési nehézségeire

A fentiekben olvasható volt, hogy a kisárutermelők gazdálkodási jellemzőikből és az értékesítés struktúrájából adódóan nehezen tudnak csatlakozni a konvencionális értékesítési láncok forgalmába. Piaci súlyuk, érdek-érvényesítési képességük alacsony, értékesítési lehetőségeik korlátozottak.

Megoldási alternatíva a beszállítói igényeknek jobban megfelelő, egységesebb, nagyobb volumenű termékalap előállítására, a jobb piaci érdekérvényesítésre a társulás, szövetkezés. „*A közvetlen kisárutermelői beszállításoknál lényegesen több kisárutermelői áru jut a láncokba nagykereskedőkön és TÉSZ-eken (Termelői Értékesítő Szervezeteken) keresztül, illetve olyan nagyobb beszállítók árjával együtt, akik a sajátjuk mellett vállalják más termelők árjának értékesítését is.*” (SERES-SZABÓ 2011 257. p.) Ellenben Magyarországon problémák lépnek fel az együttműködés területén. Kijelenthető, hogy az érintettek közötti szövetkezési hajlandóság alacsony. (INTERNET 1.)

SERES - SZABÓ (2011) szerint az olyan típusú üzletláncok esetében, amelyek beszerzési rendszere kevésbé centralizált, a kisárutermelők jobb kilátásokkal hozzák forgalomba termékeiket közvetlen módon. Az ilyen láncok által forgalmazott termékalap jellemzően nem egységes. Az elaprózódott beszerzés azonban az üzletláncok részéről kevésbé hatékony, és költségesebb.

A rövid ellátási láncok jelentőségének bemutatása

A kisárutermelők értékesítési lehetőségeinek további kedvező alternatívája lehet a rövid ellátási láncban, rövid élelmiszerláncban való értékesítés. Az elmúlt években általánosságban nőtt az igény az alternatív ellátási láncok iránt, valamint a közvetlenül értékesített termékek iránt. Ez a mezőgazdasági termelők profitnövekedésre adhat lehetőséget (BENEDEK – FERTŐ 2015). A rövid értékesítési csatornák megoldást jelenthetnek a termelők problémáira, de a megoldás nem feltétlen, és nem automatikus. (SZABÓ - JUHÁSZ 2012)

Az Európai Unió Közös Agrárpolitikájának sarkalatos célkitűzései közé tartozik, hogy megfelelő életszínvonalat biztosítson a mezőgazdasági termelők számára, biztosítsa az ellátás hozzáférhetőségét, stabilizálja a piacokat, elfogadható árakat biztosítson a fogyasztók számára, a mezőgazdaság termelékenységének növelése a műszaki fejlődés előmozdítása, valamint a termelési tényezők lehető legjobb hasznosítása által (MASSOT 2016). A fő célok csak olyan versenyképes és életképes agrárszektor által valósíthatók meg, amelyekben megfelelően működő ellátási láncok vannak jelen, amelyek hozzájárulnak a sikeres vidéki gazdaság fenntartásához (EUROPEAN COMMISSION, 2013). A Közös Agrárpolitika aktuális célkitűzése, hogy elősegítse a termelők részesedését az élelmiszerláncokban, elősegítse az együttműködésüket, együttes piacra jutásukat, versenyképességüket. A jelenlegi, 2014 és 2020 közötti költségvetési ciklusban érvényes agrár-támogatáspolitikai támogatja a rövid ellátási láncokat. A magyar Vidékfejlesztési Program 3. prioritása támogatja az élelmiszerláncok szervezését, ideértve a mezőgazdasági termékek feldolgozását és értékesítését. Az úgynevezett „Rövid Ellátási Lánc tematikus alprogram” keretében támogatja a helyi termelőket: *„A rövid ellátási láncban résztvevő termelők jellemzően a legkisebbek (egyéni, vagy mikrovállalkozások), így érdekérvényesítő képességük gyenge és nem járatosak az összetett együttműködési rendszerek használatában, ezért fontos, hogy legyen elkülönített kerettel rendelkező, közérthető, probléma fókuszált tematikus alprogram a fejlesztésükre.”* (MAGYARORSZÁG - VIDÉKFEJLESZTÉSI PROGRAM 2014 – 2020, 78.p) Célja, hogy elősegítse, megszervezze a termelők közös piacra jutását. (EUROPEAN COMMISSION 2013, JUHÁSZ 2013, KIS 2015)

A rövid ellátási lánc olyan értékesítési formát jelent, ahol a termék az előállítótól a végső fogyasztóig közvetlenül, avagy minimális számú köztes értékesítő által jut el. JUHÁSZ (2013) megfogalmazásában a rövid ellátási lánc olyan ellátási láncot jelent, amelyet kevés számú gazdasági szereplő alkot, akik elkötelezettek az együttműködés, a helyi gazdaságfejlesztés, és a termelők, feldolgozók, és a fogyasztók, közötti szoros földrajzi, és társadalmi kapcsolatok iránt. Egy másik meghatározás szerint: *„olyan szereplők kölcsönös kapcsolata, akik közvetlenül részt vesznek az élelmiszer előállításának, feldolgozásának, terjesztésének és fogyasztásának folyamatában.”* (RENTING 2003, 394.p. idézi: BENEDEK – BALÁZS 2014, 2. p).

A rövid élelmiszerláncoknak, mint alternatív élelmiszerláncoknak vidékfejlesztési funkcióit is lehetséges értelmezni. BENEDEK (2014) az alábbi módon közli az alternatív élelmiszerlánc fogalmát: *„gyűjtőfogalom, amely termelők, fogyasztók és egyéb résztvevők újonnan kialakuló hálózatait takarja, amely új hálózatok alternatívát jelentenek a hagyományos, nagyipari jellegű élelmiszer-*

ellátással szemben” (MURDOCH et al. 2000; idézi: BENEDEK 2014, - 6. p.). A rövid, és alternatív élelmiszerláncok értelmezhetőek úgy is, mint helyi élelmiszerláncok. A helyi élelmiszerlánc egy térségi kezdeményezés, amelynek szocioökonómiai, földrajzi, környezeti, kulturális hagyományai vannak, és a helyi élelmiszer-termelők és fogyasztók közvetlen kapcsolatán alapszik, és az élelmiszer önellátást valósítja meg. (BALÁZS 2011, idézi: BENEDEK, 2014). Látható, hogy a lokális, alternatív élelmiszerlánc megközelítésmódban a rövid ellátási, és rövid élelmiszerláncoknak szerepe lehet a helyi gazdaság fejlesztésében. BENEDEK - BALÁZS (2014) összefoglalóan az alábbi módon fogalmaz a rövid ellátási láncok vidékfejlesztési vonatkozásában: *„Következtetésünk szerint nem minden esetben egyértelmű, hogy a rövid ellátási láncok a vidékfejlesztés hatékony eszközei lennének, különösen mert a szocioökonómiai hatások mértéke helyzetfüggő. Ugyanakkor kiváló lehetőséget teremtenek a társadalmi összetartozás növelésére, az egészséges élelmiszerek iránti fogyasztói igény kialakítására és a vidék vonzerejének és népességmegtartó képességének fokozására.”* (BENEDEK – BALÁZS 2014, 1.p)

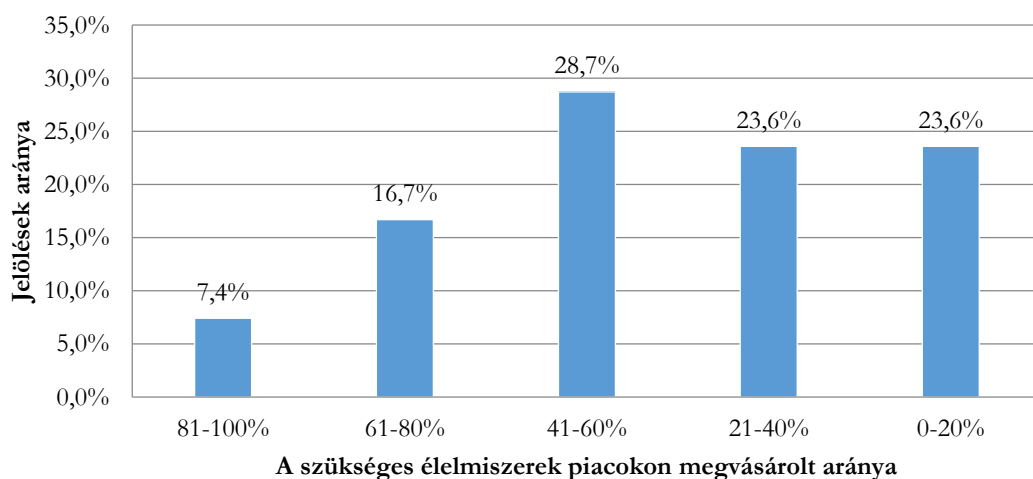
Európai megítélésében a magyarországi helyi élelmiszerkultúra a rendszerváltás után is megmaradt erősnek a vidéki térségekben, ami leginkább a helyi piacok jelenlétén alapul (KNEAFSEY et al., 2013). Közvetlen termelői értékesítés hazánkban legelterjedtebb formája a piacokon, termelői piacokon történő értékesítés. A közvetlen termelői értékesítés hazánkban, uniós összehasonlításban jelentősnek minősül. Ugyanakkor korlátozott szereppel jelenik meg a termelői és a kiskereskedelmi forgalomban. (BENEDEK – BALÁZS, 2014) Más megközelítésmódban fel lehet hívni a figyelmet a közvetlen értékesítés kényszerűségéből adódó mivoltára, mint egy menekülési mód a kereskedelmi kiszolgáltatottságból. (KALMÁRNÉ – VARGOVÁ, 2010)

A rövid ellátási láncok a konvencionális értékesítési láncok viszonyában

Az egyik legszembetűnőbb különbség a konvencionális (hagyományos) és a rövid ellátási láncok között az, hogy a hagyományos láncokban nagyobb termék volumen értékesítésére nyílik lehetőség, ellenben a felvásárlási egységár (a nagy mennyiség, valamint a köztes értékesítési szereplők profitja miatt) alacsonyabb, mint a közvetlen, vagy rövid értékesítési láncban való forgalmazás esetében. BENEDEK – FERTŐ (2015) kutatási eredményeiben a megkérdezett termelők átlagosan úgy vélekedtek, hogy a helyi piaci árusítás alkalmával átlagosan 29%-kal lehet magasabb áron értékesíteni, mint a nagybani piacon, vagy felvásárlón keresztül történő árusításhoz képest (BENEDEK – FERTŐ, 2015, 588.p in Statisztikai Szemle). SZABÓ – JUHÁSZ (2012) kutatási eredményiben kitűnnek a helyi piaci értékesítés hátrányos jellemzői: *„azok a kutatásban részt vevő termelők, akik soha nem értékesítenek piacon, legtöbbször a kapacitásuk hiánya miatt nem élnek ezzel a lehetőséggel. A második leggyakrabban megjelölt szempont a piacon értékesíthető termékek kis mennyisége volt.”* (SZABÓ – JUHÁSZ, 2012, pp. 221-222)

A primer felmérés eredményei

Mint ahogy azt az Anyag és módszer fejezetben vázoltam, a rövid élelmiszerlánc-értékesítő helyek jellemzőit a helyi piacok példáján keresztül kívánom megítélni. (Bár megjegyzendő, hogy az általam vizsgált helyi piacokon nem kizárólag élelmiszereket forgalmaztak.) A rövid élelmiszerláncok – ezen belül is a helyi piacok– kereskedelmi súlyát vizsgálva, feltettem a kérdést, hogy a megkérdezett fogyasztók, a számukra szükséges élelmiszerek hány százalékát vásárolják piacokon megítélésük szerint (*1. ábra*). Megjegyzendő, hogy a válaszadók mindannyian vásárlás közben, a piacok területén kerültek lekérdezésre. Emiatt hangsúlyozandó, hogy az eredmények a már eleve piaci vásárlást folytató megkérdezettek véleményét tükrözik.



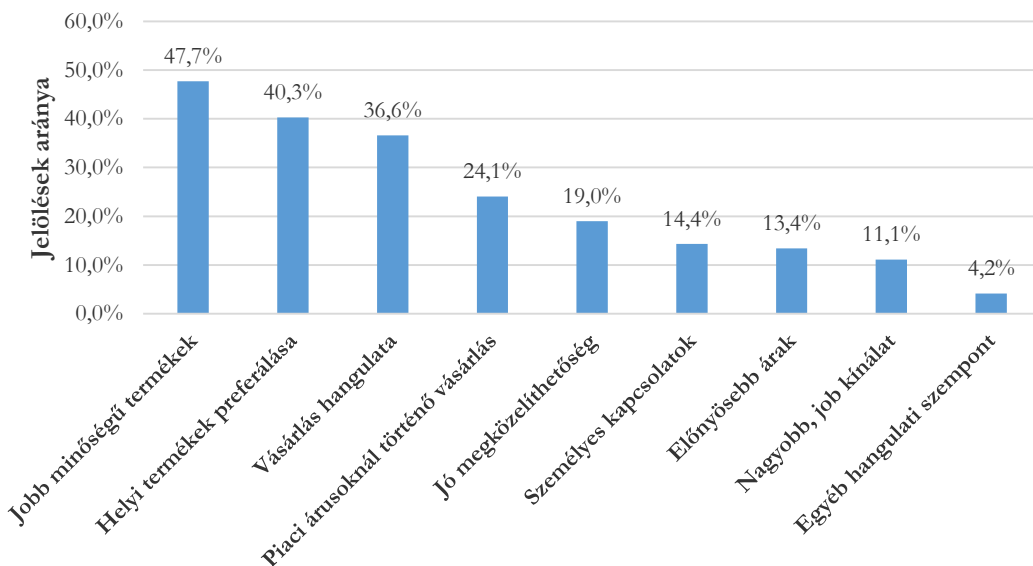
1. ábra. A fogyasztók által piacokon vásárolt élelmiszerek aránya

Forrás: KISS (2016); saját szerkesztés primer adatok alapján

A megkérdezettek közül a legnagyobb arányban azok voltak, akik háztartásuk számára szükséges élelmiszereket fele-fele arányban szerzik be piacokon és más bevásárlóhelyeken. A második legmagasabb volt annak a csoportnak az aránya, akik a szükséges élelmiszer 21-40%-át, illetve 0-20%-át szerzik be piacon. Azok a válaszadók voltak a legkisebb arányban, akik a számukra szükséges élelmiszer döntő többségét piacokon szerzik be. Bár a piacon megkérdezett vásárlók 77,3%-a nyilatkozta azt (eldöntendő kérdésre válaszolva), hogy jobban szeret piacokon vásárolni, mint bevásárlóközpontokban, de az *1. ábra* kimutatása alapján elmondható, hogy ez az eredmény nem jelenti egyben azt, hogy a megkérdezettek ténylegesen piacokon vásárolják meg a szükséges élelmiszerek döntő többségét. A válaszadók 31,9%-a úgy nyilatkozott, hogy heti egy alkalommal járnak piacra vásárolni, 22,7%-uk pedig úgy, hogy heti egy alkalomnál ritkábban járnak a piacra (KISS 2016). Ebből arra következtek, hogy a megkérdezettek, bár szeretnek piacokon vásárolni, de a helyi piaci vásárlások

kisebbséggel, inkább kiegészítő jelleggel jelennek meg a vásárlóknál, feltehetőleg a nagyobb bevásárlások alkalmával.

Azok számára, akik azt nyilatkozták, hogy jobban szeretnek piacokon - mint rövid ellátási lánc értékesítő helyen – vásárolni, mint bevásárlóközpontokban, további kérés volt, hogy jelöljék meg a piaci vásárlás preferálásának okait. Az eredmény a 2. ábrán olvasható.



2. ábra. A piacok preferáltságának okai

Forrás: KISS (2016); saját szerkesztés primer adatok alapján.

A kimutatás alapján a helyi piacok legelőnyösebbnek ítélt tulajdonságai főként a termékek jellemzőiből adódnak, azok minőségéből, helyi jellegéből. A megkérdezett vásárlók, közel fele jelölte meg ezt a két szempontot, arra a kérdésre, hogy miért szeretnek jobban piacokon vásárolni. Megjegyzem, hogy a termékminőség a jelenlegi felmérésben az egyes vásárlók szubjektív nézőpontja alapján került megítélésre. Fontos szempont továbbá a bevásárlás élményhatása, a piaci árusok, helyi termelők előnyben részesítése, és a személyes kapcsolatok jelenléte.

A fogyasztói attitűdvizsgálatok alapján, a vásárlók szempontjából a bevásárlóhely kiválasztásánál a legfontosabb szempontok a termékek frissessége, megbízható eredete, megfelelő ára, valamint a termékek széles áruválasztéka (SZABÓ - JUHÁSZ 2012). A megkérdezettek közel 48%-a úgy véli, hogy többek között azért szeretnek jobban piacokon vásárolni, mert jobbnak ítélik meg a piacokon forgalmazott termékek minőségét, mint a bevásárlóközpontokban kaphatókét. Közel 40%-ban vélik úgy, hogy a helyi termékek preferálása miatt szeretnek jobban piacokon vásárolni. Kevésbé jellemző, hogy a megkérdezettek a piaci vásárlást a jobb árak, vagy a nagyobb választék miatt preferálnák. Ezért elmondható,

hogy a megkérdezett vásárlók a bevásárlóhely megválasztásánál a termékek minőségi, és hozzáadott értékeik miatt részesítik leginkább előnyben a piaci vásárlást.

A következőkben azt mutatom be, hogy mennyire voltak elégedettek a válaszadó *árusítók* a piacra jellemző egyes szempontokkal. A *1. táblázatban* olvasható, hogy Füzesabony, Hatvan, Gyöngyös, Eger, Budapest XIV. kerületének piacain megkérdezettek hogyan értékelték az adott helyi piac jellemzőit. Az eredményeket ötfokozatú Likert-skálán kell értelmezni, úgy hogy az „1” jelenti a teljes elégedetlenséget, az „5” pedig a teljes elégedettséget. A táblázat adatai alkalmasak arra is, hogy az egyes piacokon adott értékeket összehasonlítsuk egymással.

1. táblázat. A megkérdezett árusítók elégedettségi vizsgálatának eredményei az egyes városok helyi piacain

| Kérdés | Füzesabony (n=10)* | Hatvan (n=16) | Gyöngyös (n=24) | Eger (n=24) | Budapest, XIV. ker. (n=31) |
|---|-----------------------|------------------|--------------------|----------------|----------------------------------|
| Mennyire elégedett az árusító a piacra jellemző általános szempontokkal? (a válaszok átlaga 1-5-ig terjedő Likert-skálán) | | | | | |
| - A piac elérhetőségével | 4,4 | 4,06 | 4,12 | 3,42 | 4,23 |
| - A piac kiépítettségével | 2,7 | 3,06 | 2,96 | 3,00 | 2,90 |
| - A piac forgalmával | 2,4 | 2,75 | 2,88 | 2,29 | 2,41 |
| - A piacon eladható termékek árszínvonalával | 2,7 | 3,5 | 3,24 | 3,29 | 3,39 |
| - A piacon eladható termékek minőségi színvonalával | 3,6 | 4,25 | 4,00 | 3,96 | 3,77 |
| - Az árusok számára nyújtott szolgáltatásokkal | 2,8 | 3,25 | 2,92 | 2,88 | 2,74 |

Forrás: KISS (2016); saját szerkesztés, primer adatok alapján
(*n= megkérdezett árusítók száma piaconként)

Látható, hogy mivel a helyi piacok jellemzően a városokon belül központi, forgalmas területeken helyezkednek el, ezért a válaszadók jól megközelíthetőnek vélték őket, de több megjegyzést is tettek a parkolási, közlekedési nehézségekre. Ez az eredmény hasonlóságot mutat SZABÓ – JUHÁSZ (2012) kutatási eredményével. A piacok kiépítettségét, infrastrukturális felszereltségét közepesre értékelték. Egyes válaszadók megjegyezték, hogy a bevásár-

lóközpontokban sokkal jobbak a vásárlási körülmények. A vásárlók ott nincsenek kitéve az időjárási körülményeknek, kényelmes, fűtött bevásárlótér, és díjmentes parkolási lehetőség áll rendelkezésükre. A piacok forgalmára általános elégedetlenség volt jellemző. Az egyes válaszadók megjegyzései tükrözték a kiskereskedelmi koncentráció számukra negatív hatását; azt mondták, hogy a vásárlókat nehéz „kicsalogatni” a bevásárlóközpontokból. A forgalom nagyságával a legelégedetlenebbek a füzesabonyi piac válaszadói voltak. Elmondták, hogy az utóbbi években a füzesabonyi piac nagyon sokat veszett jelentőségéből, mind a vásárlói forgalmat, mind az eladók számát tekintve.

2. táblázat. A megkérdezett árusítók elégedettségi vizsgálatának eredményei az egyes városok helyi piacain

| Kérdés | Füzesabony (n=10)* | Hatvan (n=16) | Gyöngyös (n=24) | Eger (n=24) | Budapest, XIV. ker. (n=31) |
|---|-----------------------|------------------|--------------------|----------------|----------------------------------|
| Mennyire elégedett a saját kereskedelmére vonatkozóan az általános szempontokkal? (a válaszok átlaga 1-5-ig terjedő Likert-skálán) | | | | | |
| - A vásárlók számával | 2,8 | 2,94 | 3,04 | 2,71 | 3,00 |
| - A visszatérő vásárlók számával. | 3,5 | 4,00 | 4,25 | 3,71 | 3,81 |
| - A bevételének nagyságával összességében | 2,6 | 2,88 | 2,96 | 2,61 | 2,65 |

Forrás: KISS (2016); saját szerkesztés, primer adatok alapján
(*n= megkérdezett árusítók száma piaconként)

A termékek eladható árszínvonalával a válaszadók közepesen voltak megelégedve. A piacon eladható termékek minőségi színvonalával – a vásárlók véleményéhez hasonlóan – elégetettek voltak. Megjegyezték, hogy a vásárlók keresik a jó minőséget, de volt, aki ellenben úgy nyilatkozott, hogy az egyes fogyasztók esetében a legfontosabb, vásárlást befolyásoló tényező a termék ára (amely akár felette áll a keresett termék minőségének). Az árusok számára nyújtott szolgáltatásokat közepesen értékelték. A vásárlóik számával jellemzően közepes mértékben voltak megelégedve, vagy pedig enyhe elégedetlenség volt átlagosan jellemző. Némileg elégedettek voltak a visszatérő vásárlóik arányával. A bevételek nagyságát – szubjektív megközelítésben – általános elégedetlenség jellemezte.

Fontos megjegyezni a termelői piacokat illetően, hogy a sikeres termelői piacok jellemzője az, hogy a hagyományos piacoknál sokkal több értéket közvetítenek. Rendezvényeket szervezhetnek, például főzőbemutatót, termékbemutatót, kulturális programokat szervezhetnek, oktathatnak az élelmiszerekről és az életmóddal kapcsolatban. Emellett közösségépítő szerepe is van. (SZABÓ – JUHÁSZ 2012)

Következtetések

Az élelmiszer-kiskereskedelemben lezajlott piaci koncentráció felerősítette, intenzívebbé tette a piaci versenyt, amely a kisárutermelők esetében negatív hatást eredményezett. Értékesítési lehetőségeinek visszaszorultak. A Közös Agrárpolitika célkitűzése, hogy növekedjen az élelmiszertermelők súlya a kiskereskedelemben, és hogy stabil, jól működő élelmiszerláncok jöjjenek létre. A rövid ellátási láncok támogatottságban részesülnek.

A rövid élelmiszerláncok, rövid ellátási láncok lehetőséget jelenthetnek a vidékfejlesztésben, elősegíthetik az elmaradott térségek gazdasági fejlődését. A szakirodalom szerint a RÉL-ek hatékonysága a vidékfejlesztés tekintetében ugyan kétséges, de a stabil helyi élelmiszerlánc, a lokális értékesítés mindenképp kedvez a vidéki gazdaság szereplőinek. Ugyanakkor a rövid ellátási láncok megjelennek mind a rurális, mind az urbánus területeken, ezért támogatásuk, fejlesztésük pozitív hatással lehet a vidéki és a városi területek gazdasági életére egyaránt.

A Magyarországon legszélesebb körben elterjedt rövid ellátási lánc, illetve közvetlen értékesítési forma a helyi piaci értékesítés. Ennek a kereskedelmi súlya, részesedése a koncentráció folyamatával azonban visszaszorult. A fogyasztói felmérés eredményeként a megkérdezettek inkább csak a heti, vagy ritkább bevásárlások alkalmával látogatják. A legtöbb megkérdezett esetében csak kiegészítő jelleggel jelenik meg a piac az élelmiszerek beszerzésében. Az árusítók a felmérésben csak a megközelítéssel, az eladható termékek minőségével és a visszatérő vásárlók számával voltak viszonylag megelégedve, a többi esetben egyfajta közömbösség, vagy elégedetlenség volt jellemző. A legrosszabban a füzesabonyi piacot értékelték a válaszadók, amely a mintában szereplő legkisebb település piaca volt. Vásárlói szemmel a helyi piacok legelőnyösebb (vagy legelőnyösebbnek vélt) tulajdonságai, a forgalmazott termékek minőségi tényezőiből erednek: frissesség, helyi jelleg, jónak ítélt minőség, valamint a vásárlás személyes jellege és a jó hangulat.

A rövid értékesítési láncokban történő árusítás során, vagy közvetlen értékesítés során a termékeket jellemzően magasabb egységáron, de kevesebb mennyiségben lehetséges értékesíteni, mint a konvencionális élelmiszerrendszereken keresztül. A megkérdezett helyi piaci árusítók véleményei alapján a jövedelmezőséget érdemben befolyásoló egyes piaci jellemzők (mint például a forgalom nagysága, bevétel nagysága) nem kielégítőek. Ellenben a közvetlen értékesítésnél a termelő jellemzően maga viseli az árusítással, logisztikai folyamatokkal járó többletmunka költségeit.

Tanulmányomat azzal a felvetéssel zárom, hogy a REL-ek fenntarthatósága – véleményem szerint – elsősorban az irántuk támasztott fizetőképes kereslet jelenlétén múlik. Fontos tehát azon vásárlói kör jelenléte, vagy megnyerése, akik preferálják a REL-ekben történő vásárlást, annak előnyös és hátrányos tulajdonságaival együtt.

Felhasznált irodalom

BENEDEK ZS. (2014): A rövid ellátási láncok hatásai – Összefoglaló a nemzetközi szakirodalom és a hazai tapasztalatok alapján. MTA-KRTH KTI, Műhelytanulmányok MT-DP 2014/8, 48 p.

- a. általa hivatkozott forrás: BALÁZS, B., (2011). Kooperatív kutatás a hazai alternatív élelmiszer-hálózatok elősegítésére, in: Pataki, G., Vári, A. (Eds.), Részvétel - akció - kutatás. magyarországi tapasztalatok a részvételi-, akció- és kooperatív kutatásokból. MTA Szociológiai Kutatóintézet, Budapest, pp. 140-162.
- b. MURDOC, J., MARSDEN, T., BANKS, J., 2000. Quality, nature, and embeddedness: sometheoretical considerations in the context of the food sector*. Economic geography 76, 107-125.

BENEDEK ZS. - BALÁZS B. (2014): A rövid ellátási láncok szocioökonómiai hatásai; in *Külgazdaság* – 58. évfolyam 5. szám., pp. 100-120.

- c. általuk hivatkozott forrás: RENTING, H. – MARSDEN, T. K. – BANKS, J. [2003]: Understanding alternative food networks: exploring the role of short food supply chains in rural development. *Environment and planning A*, 35 (3), pp. 393–412.

BENEDEK ZS. – FERTŐ I. (2015): Miért választják a termelők a rövid ellátási láncokat?; in *Statistikai Szemle* - 93. évfolyam 6. szám pp. 580-597.

DOBOS K. (2009): Kiskereskedelmi láncok és beszállítók kapcsolata; in *Közgazdasági Szemle* - LVI. évf – 2009. február, pp. 155-175.

EUROPEAN COMMISSION (2013): Overview of CAP Reform 2014-2020 (Agricultural Policy Perspectives Brief N° 5/ December 2013.) 10 p. http://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/policy-perspectives/policy-briefs/05_en.pdf (Letöltés éve: 2016)

FERTŐ I. (2011): Hogyan tudnak a termelők bekapcsolódni a modern élelmiszerláncokba? - in *Külgazdaság*, LV. évf., 2011 január – február pp. 65-82.

FÖLDI K. (2012) : A fogyasztói üzletválasztási döntések az élelmiszerorientált kiskereskedelemben, *Doktori értekezés*; Pécs; 235 p.

GfK. (2015): Sajtóközlemény - 2015. december 15. - GfK: decemberben 20 százalékkal többet költünk élelmiszerre és vegyi árra, 3 p. http://www.gfk.com/fileadmin/user_upload/country_one_pager/HU/documents/20151215_GfK_karacsonyi_koerkep.pdf (Letöltés éve: 2016)

HORVÁTH J. (2010): A beszerzési társulások szerepe a Dél-Dunántúli Régió élelmiszer kiskereskedelmében, *Doktori értekezés*; Kaposvári Egyetem, 185 p.

JUHÁSZ A. – SERES A. – STAUDER M. (2008): A kereskedelem koncentrációja, Budapest. p 135.

JUHÁSZ A. (2013): Rövid Ellátási Lánc tematikus alprogram Magyarországon; konferencia: 2013 december 10-11 Bakonyalja-Kisalföld Akciósoport által szervezve. 8 p. <http://www.bakonyalja-kisalfold-kapuja.hu/user/browser/File/REL.pdf> (Letöltés éve: 2016)

KALMÁRNÉ H. E. – VARGOVÁ Z. (2010): Helyi termékek értékesítésének lehetőségei a Nyugat-Pannon EuRégióban; in *Gazdálkodás* - 54. évfolyam, 2. szám, pp. 182-185.

KISS K. (2016): Helyi piacok összehasonlító vizsgálata Heves és Pest megyében – Diplomadolgozat, Gyöngyös, Eszterházy Károly Egyetem – Gyöngyösi Károly Róbert Campus 57 p.

KIS M. Zs. (2015): Vidékfejlesztési Program 2014-2020; Európai Unió források felhasználása – Konferencia; Szeged, 2015. március 25.; p 22. http://www2.u-szeged.hu/irsi/docs/Kis_Miklos.pdf (Letöltés éve: 2016)

KNEAFSEY M. – VENN L. – SCHMUTZ – U. – BALÁZS B. – TRENCHARD L. – EYEDEN – WOOD T. – BOS E. – SUTTON G. – BLACKETT M. (2013): Short Food Supply Chains and Local Food Systems in the EU. A State of Play of their Socio-Economic Characteristics; JRD Scientific and Policy Reports, European Commission. 123 p.

MAGYARORSZÁG – VIDÉKFEJLESZTÉSI PROGRAM 2014 – 2020; 827 p.- Forrás: pályázat.gov.hu; <https://www.palyazat.gov.hu/node/56582> (Letöltés éve: 2016)

SERES M. – SZABÓ A. (2009): Hazai zöldség-gyümölcs kisárutermelők nagy láncoknak történő értékesítési lehetőségei; in Gazdálkodás - 53. évf, 3. szám, pp 254 – 260.

SZABÓ D. - JUHÁSZ A. (2012): A piacok szerepe és lehetőségei a hazai élelmiszer-ellátási láncban; in Gazdálkodás, - 56. évf., 3. szám. 217-229. o

MASSOT A. (2016): A közös agrárpolitika (KAP) és a szerződés; Ismertető az Európai Unióról. (Forrás: Az Európai Parlament honlapja - A közös agrárpolitika (KAP) és a szerződés; Ismertető az Európai Unióról.) http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/hu/displayFtu.html?ftuId=FTU_5.2.1.html (Letöltés éve: 2016)

INTERNET 1.: „Akcióban az Agrárkamara - Pénteken a Kopaszi-gátat, kedden a Hold utcai piacot szállta meg a NAK” Agroforum Online (2016); <http://www.agroforum.hu/hirek/akcioban-az-agrarkamara-penteken-kopaszi-gatat-kedden-hold-utcai-piacot-szallta-meg-nak> Letöltés dátuma: 2016.09.25

**ELŐNYBŐL HÁTRÁNY, HÁTRÁNYBÓL ELŐNY
- A SPORTINTEGRÁCIÓ, MINT A
TEHETSÉGMENEDZSMENT KIHÍVÁSA**

**ADVANTAGES VS DISADVANTAGES - INTEGRATION OF
SPORTS SUCH AS CHALLENGES OF
TALENT MANAGEMENT**

FARAGÓ Beatrix - KONCZOSNÉ SZOMBATHELYI Márta

Kulcsszavak: *sport, tehetség menedzsment, regionális, integráció*

Keywords: *sport, talent management, regional, integration*

JEL kód: *M14*

Összefoglalás

A kutatás háttere: A XXI. század új kihívásaként jelennek meg a sport általi lehetőségek, amelyek kibontakozása az utóbbi években nyit meg további ajtókat az egészségügy, az oktatás, a karrier, a tehetségmenedzsment, a vállalati szféra területén. A társadalom gazdasági növekedésének meghatározó eleme a sport, aminek hatása kiterjed a szervezetek gazdasági mutatóira, a humán tőke fejlesztésére, a fenntarthatóságra. A sport gazdasági jelentősége makroszinten kimutatható a nemzetgazdasági jövedelem, a foglalkoztatás és a fogyasztói kiadások szintjén. A sport, mint integráló erő jelenik meg a hátrányos helyzetű társadalmi csoportokban, ezáltal a társadalmi befogadásban szintén kiemelt jelentőséghez jut. A sportintegrációs kutatások megmutatják, hogy a sport kitörési lehetőséget nyújt a hátrányos helyzetű és kisebbségi társadalmi szférából. A sportban szocializált, tehetséges és a sport által fejlett készségeikkel, személyiségjellemzőikkel rendelkező fiatalok munkavállalóként hatalmas lehetőséget jelentenek a vállalatoknak.

A korábbi kutatás eredményeinek felhasználásával egy újabb irányt vesz a vizsgálat, amely a sportolók civil életben való érvényesülését vizsgálja a sportolók, a vállalatok és a helyi gazdaságra gyakorolt hatás tekintetében.

A kutatás célja annak feltárása, hogy a vizsgált régiók sportolói hogyan tudják a sport adta készségeiket érvényesíteni a munkaerőpiacon. A kutatás regionális kontextusban tanulmányozza a sportolói múlttal rendelkezők lehetőségeit, a tehetségük további hasznosulását; mennyiben segíti elő az érvényesülésüket a sportolói múltjuk.

A vizsgálat módszere kérdőív, kiegészítve interjúk kutatással.

Eredmények: A sportoló, a vállalat és a helyi sportgazdaság összekapcsolódásának vizsgálatában szeretnénk új elemeket feltárni, amelyek hozzásegítik a sportolókat a civil életben való érvényesüléshez, a vállalatokat a humán tőke erősítéséhez, a régiót a tehetségmegtartó erejének a növeléséhez. A felvázolt kutatás újdonságértékét az adja, hogy innovatív irányt mutat a vállalatok üzleti stratégiájában, a humán tőke kezelésében, a tehetségmenedzsment e sajátos területén. A további vizsgálatok kiterjednek majd arra is, hogy az érintett térségben lévő vállalatok mennyire veszik figyelembe, mennyire tudatosan alkalmazzák a sport adta készségek felhasználását a tehetségmenedzsmentjükben, üzleti stratégiájukban.

Summary

Background of research: Opportunities through sports appear as challenges of XXI. centuries which open further doors in sector of health, education, career, talent management, corporate. Sport is a key element of economic growth, which includes the impact of economic indicators of organizations, human capital development, and sustainability. Economic importance of sports detected at the macro level in the national economy, in income, employment, and in consumer spending levels. Sport as an integrating force appears in disadvantaged social groups, thereby also get priority for social inclusion.

Integration of sports studies show that sport provides an opportunity to break out of a minority and a disadvantaged social sphere. Young people who socialised in sports are a determining force for talent management which results successful cooperation in business.

New direction of Study using the previous research's results, which examines the civil enforcement of athletes, respect of athletes, companies and impact on the local economy.

Aims is to explore the region's athletes how they can enforce his skills in the labor market. Research studies in regional context of athletic opportunities for those with the talent further utilization; how to facilitate enforcement the past of athletes.

The method of the research is survey supplemented by interviews.

Results: In study of interconnection of athlete, company and the local sport economy we want new items to uncover that will help the athletes to participate success in civil life, strengthening of companies human capital, increase the region's talent retention force. Novelty value of research outlined in the fact that shows the innovative direction of the company's business strategy, the management of human capital, in this particular field of talent management. Further studies will also cover how companies in the region shall be taken into account, how to apply conscious use of sports skills in their talent management and business strategies.

Bevezetés

A modern sport a globalizációt nem kerülhette el, amely kiterjesztette nem csak a sport értékkeremtő adottságait, hanem további irányokban való hasznosítási lehetőségeket is nyilvánvalóvá tett. A sport társadalmi, gazdasági, innovatív környezetében már nem csak a fizikai aktivitásról beszélhetünk, hanem számos ponton kapcsolódik a gazdasághoz, oktatáshoz, iparhoz, munkaerőpiachoz, szórakoztató piachoz. Sporttudomány - A sport minden társadalomban a kultúra része, amely a 20. század folyamán differenciálódott, társadalmi alrendszerre vált. A sport működését befolyásolja a kulturális, gazdasági és politikai környezet, valamint a társadalmi jelenségek, folyamatok. (FÖLDESINÉ SZABÓ GY. et al. 2010) A sport tudományos értelmezésében is számos területet járhatunk be, akár a sportpedagógia, sportpszichológia, sportmenedzsment, sportgazdaság értelmezésében. Ezek a megközelítések szorosan kapcsolódnak a társadalomtudomány, egészségtudomány, gazdaságtudomány vizsgált területeihez. Az összefüggések felkutatását egyre szélesebb körben, világszerte művelik, mégis vannak kevésbé érintett területek, új látásmódok, vagy nem elterjedten alkalmazott részei. Ehhez a területhez kapcsolódik az a vizsgálat, amelyet a tanulmány témaköre is érint. A sport általi társadalmi befogadás, a sportolói életút modell, a vállalatok humán erőforrás menedzsmentjének stratégiája, amely a sportolói kompetenciákat is figyelembe veszi, olyan terület, amely még kevésbé alkalmazott terület. Azokat az alapvető személyes tulajdonságokat nevezzük kompetenciáknak, amelyek eredményeként adott munkakörben egy munkatárs magatartás alapján értékelhető, előre meghatározott kritériumok szerint jó/kíváló teljesítményt nyújt. (SPENCER et al 1990) Ennek megfelelően a Humán erőforrásban meghatározott bizonyos kompetenciáknak a sportolói kompetenciákkal összhangban kellene állnia. Melyek is azok a kompetenciák, amelyek a HR-ben irányadóak? A munkaerőpiacon leggyakrabban előforduló személyi elvárások: a jó kommu-

nikációs képesség, jó problémamegoldó képesség, rugalmasság, együttműködési készség, szervezőképesség. (KISS 2008) A szervezet kultúrája megnyilvánul a munkavégzési rendszeren, amely oda vissza hatva is láthatóvá teszi a szervezeti egység kultúráját. (BAKACSI et al 2006)

A régióformáló folyamatok alapján különböző régió azonosítási elméleteket találhatunk, amely lehet földrajzi, szociológiai, politikai, jogi. A modern szemlélet a térségek gazdasági-társadalmi komplexitását emeli ki. (NEMES NAGY 2009) A globalizáció által gazdasági-, politikai- és társadalmi környezet átalakulással szembesülhetünk, ami magával vonzza az új regionális térszerkezet kialakulását, ezáltal új kihívások jelentek meg. (RECHNITZER 2008) Az új gazdasági súlypontok meghatározásával új válaszokat kell adnunk a felmerült kihívásokra. A kutatásban a regionalitás adja a keretet, amely tudomány által meghatározhatjuk a felmérés térbeli elhelyezkedését. Korábbi vizsgálatok a sportteljesítmény és a területiség tekintetében Magyarország nyugati dominanciáját mutatta. (ÁCS 2007)

A menedzsment, amely a folyamatok bonyolítója, lényeges területe a felmérésnek, módszerei segítséget nyújtanak a folyamatok meghatározásában, elemzésében, további módszerek feltárásában. A tudásmenedzsment az a részterület, amely a kutatáshoz szorosan kapcsolódik, hiszen a sporttehetség koordinálása, mentorálása adja azt az alapot, amely a képesség kibontakozását, érvényesülését segíti elő. A tehetségekkel való foglalkozás a modern gazdaság kihívása, amely a vállalati stratégia része kell, hogy legyen. (KONCZOS- SZOMBATHELYI 2013)

A tehetség meghatározásában elsősorban a testi-mozgásos tehetséget vesszük alapul a sportban, de a tehetség több részből tevődik össze, ami az átlag feletti képesség, a feladat iránti elkötelezettség és a kreativitás, amely már a civil pályán is meghatározó és a sportban is jelen van. (CZEIZEL 2004)

A sportszociológiai vonatkozásban a sportba való szocializáció területe kapcsolódik a kutatáshoz, amelynek folyamata gyermekkorban kezdődik és teljes életcikluson keresztül tart. A testnevelés, a sportolás a gyermekek olyan pozitív személyiségjegyeinek és erkölcsi tulajdonságainak kialakulásához járul hozzá, amelyek más módon sokkal nehezebben, alacsonyabb határfokkal, vagy egyáltalán nem fejleszthetők.

A sport általi társadalmi befogadás magas hatásfoka kutatások alapján is kimutatható. A hátrányos helyzetű csoportokban, a sportban való szocializáció hozzásegít a társadalom többségéhez való felzárkózásban, az egészségtudatos életmód kialakításában, az oktatásban való sikeresebb részvételben. A hátrányos helyzetű csoportban kitörési lehetőséget biztosít, ami a többségi társadalomhoz viszonyítva erősebb motivációs tevékenységet ölel fel. (FARAGÓ, BÉKI 2014) A roma nemzetiség és hátrányos helyzetű fiatalok jellemzően egészségügyileg rosszabb eredményt mutatnak a társadalom többségéhez viszonyítva. (BABUSIK 2005) A nemzeti kisebbség körében az életminőség javulásához is jelentősen hozzájárul a sporttevékenység, annak oktatással és életpályamodellel kialakításával való kezelése megoldást jelenthet az esélyegyenlőség területén.

Tanulmányunk első részében szeretnénk bemutatni azt a saját 2013-ban végzett sportintegrációs kutatást (kutatás 1), amely a sportolói életszakasz kezdetére vonatkozik, amely a szocializáció kialakulásában nyújt segítséget, a hátrányos helyzetű csoport kitörési lehetőségeként. A tanulmány második részében (kutatás 2) a korábbi saját sportintegrációs kutatás tovább fejlesztésével, már a sportolói pályafutás utáni életszakaszt elemezve szeretnénk vizsgálni a sportszocializációban szerzett kompetenciák érvényesülését. A sportintegrációs felmérés megmutatta, a sport társadalmi befogadásban való hatását, de szükséges az életút további szakaszainak a vizsgálata is, hogy láthatóvá váljanak azok az elemek, amelyek a munkaerőpiacon segítik elő az érvényesülést a sportolói szocializációban kialakult kompetenciák hasznosításával. A kutatás második részében a sportolói életpálya modell felállítása válik elérhetővé, amely a kitörési potenciált erősíti a hátrányos helyzetű fiatalok körében. Ez utóbbi kutatás folyamatban van, ezért az elméleti háttérrel, célokkal, szakirodalmi elemzést és annak eredményét mutatjuk be ennek vonatkozásában.

A kutatás folyamatban lévő részében a sportoló, a vállalat és a helyi sportgazdaság összekapcsolódásának vizsgálatában szeretnénk új elemeket feltárni, amely hozzásegíti a sportolókat a civil életben való érvényesüléshez, a vállalatokat a humán tőke erősítéséhez és a kutatásban lényeges szempont mind ezek hatásának vizsgálata a lokális társadalmi térre. A kutatás lényegi elemeinek feldolgozásával, mint a

- Sportolói életpálya modell
- Vállalatok humántőke erősítése a sportolói bázisból
- Vállalati tehetségmenedzsment stratégia kidolgozása a sportolók integrálásával
- Gazdasági, társadalmi hatékonyság emelése a sporton keresztül

szeretnénk olyan tényezőket megmutatni, amelyek a társadalom, a sport, a gazdaság számára hasznos stratégiát, modellt nyújt a tovább lépéshez, a globalizált világ kihívásainak válaszáként. A sportolói életpálya modell biztosítja azokat a lépéseket, amelyek a sportolói életút befejezésével hozzásegíti a fiatalokat a civil életben való helytállásban. Ez a terület hazánkban még nem kapott elég erőteljes figyelmet, bár stratégia majdnem minden nagyobb hazai sportszervezetben megalkotásra került, viszont alkalmazása, fejlesztése további folyamatok bevonását igényli. A vállalatok humántőke erősítése a vállalatok számára kihívást jelent. A sportolói kompetenciák humán erőforrás stratégiában való alkalmazására szeretnénk feltárni azokat a képességeket, amelyek egyeznek a két szektorban. A vállalatoknak nehézséget jelent a legtehetségesebb munkavállalókat a céghez vonzani. A tehetségmenedzsment ebben segíti őket, amely a tehetség elemeinek feltárásával, elemzésével olyan soft tényezőket ismert meg a vállalatok számára, amely alapján felismerhetőek, beazonosíthatóak a tehetségek. Ezzel a vállalatok a humán tőkébe fektetett kockázatuk is csökkenthető. Manapság a hatékonyság, jövedelmezőség javításának kulcsa a rendelkezésre álló emberi erőforrások minősége, ésszerű hasznosítása, és a ráfordítások megtérülése. (Kővári 1996) A gazdasági, társadalmi hatékonyság a sporton keresztül több indikátoron keresztül mutatja meg határfokát. A sportoló szempontjából megmutatkozik az egészség, sportos

életmód, a sport hatása az teljesítményre, amely nem csak fizikai, hanem szellemi frissességben, aktivitásban is pozitív hatást fejt ki. A sport a társadalomba való szocializációban is meghatározó, a csoporthoz való alkalmazkodásban a fair play szellemében végzett versengésben. A sport gazdasági hatékonysága a versenyképességben is megjelenik. A regionális és lokális szinten végzett felmérések alapján látható, hogy a sportban gazdasági haszon elemek fellelhetőek, ezért is több vállalat látja a sportban ágazatának fejlesztését. A sport a szórakoztatóipar része, amely manapság az egyik leg látványosabb fejlődést mutatja világszerte. Hazai kutatások megmutatták (ÁCS 2007), hogy a területi sportteljesítmények tekintetében nyugati dominancia érvényesül. A frissebb kutatások, tanulmányok alapján a keleti régió fejlesztését is elkezdték, jelentős sport infrastruktúra beruházások valósulnak meg az egész ország területén. A területi versenyképesség meghatározó eleme a sportgazdaság, amely a sportolói bázis erősödését is magával vonzza.

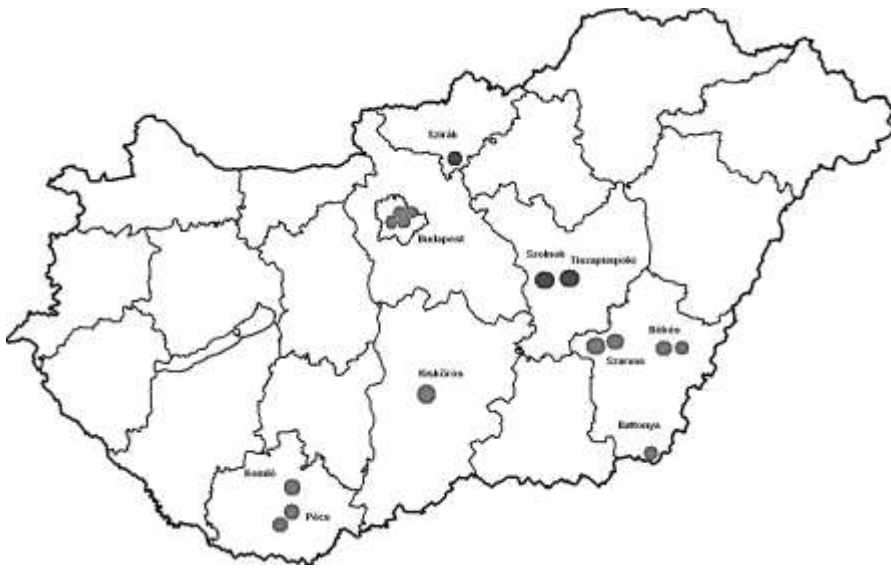
Anyag és módszer

Kutatás 1: A 2013-ban végzett empirikus alapkutatás háttere a Szolnokon létrejött sportintegrációs program, amely az ökölvívást használta fel az integráció eszközeként. Fő motívumai az oktatási mentorálással egyidejűleg a sportági fejlesztés. A sportintegrációs projekt tapasztalatait felhasználva, annak továbbfejlesztésére nyílt lehetőség a kutatási projekt megvalósítására.

Az empirikus saját kutatás (FARAGÓ 2015) a sportolási szokásokat, motivációs tényezőket, tanulmányi szintet vizsgálta a hátrányos helyzetű fiatalok körében. A kérdéskör kiterjed a 9-18 év közötti fiatalok rendszeres sportolására, mennyire jelent kitörési lehetőséget a roma fiataloknak a sport, milyen hatással bírnak a példaképek rájuk. A sportintegrációs projektek egyszerre kezelik az oktatás és a sport fejlesztését és egymással szignifikáns összefüggésben állnak. A vizsgálatot kérdőíves módszerrel végeztem, a célcsoport főként a roma származású és hátrányos helyzetű fiatalok. A mintavételi szám 1216 db kitöltött kérdőív az ország különböző területéről, 16 iskolából.(1. ábra)

A kérdőív első részében általános szocio-demográfiai kérdések szerepeltek, a kérdőív második részében a kérdések a sportolási szokásokra, a sportolási motivációra, az interperszonális kapcsolatokra, a tanulmányi előmenetelre, a tanulási motivációra, a mentorálásra, a szülői háttérre, szülői támogatásra, egészségképre irányultak.

A kutatás a sportolási szokásról, szociális háttérrel, motivációs bázisról ad információt. Az elemzés során az adatok összefüggésében láthatóak azok a kulcsmomentumok, amelyek hozzásegítenek minket ahhoz, hogy a sportintegrációs programokat milyen meghatározó tényezők mentén alakítsuk ki.



1. ábra. A korábbi kutatásban résztvevő települések magyarországi eloszlása

Forrás: Faragó 2015

A sport a hátrányos szociális közegben élők számára lehetőséget nyújt a társadalmi felzárkózásra az élet több területén, de meg kell találni azokat a motivációs tényezőket, amelyek a programban tartják a fiatalokat.

A kutatás további folyamata regionális területre terjed ki, amely a helyi vállalkozat és sportolói közeget öleli fel, összehasonlítva Magyarország keleti régiójával.

Kutatás 2: Az előző részben bemutatott kutatás folytatásában folytatásában, amely a sport-integrációs kutatás tovább fejlesztése, a minta egyrészt a sportolókat méri fel az élsport utáni időszak tekintetében hogyan tudnak érvényesülni, mi az a kompetencia, amit a sportból vittek át a munka világába? A kutatási minta másik csoportja a lokális vállalkozások. A vállalatok humántőke kezelése, humánerőforrás stratégiája. A vizsgálat kérdőíves módszerrel méri fel az érintett csoportot, kiegészítve interjúk kutatással.

A sportolók a civil életbe történő kilépése nem egyszerű folyamat, egy teljesen új területre kerülnek a sportban szocializált egyének, akik a képességeiket tudják vagy nem kamatoztatni, hiszen munkatapasztalatuk csak a sportban nyilvánult meg.

A kutatás sportolói mintája az élsportolói bázist méri fel, sportegyesületekben az élsportolók életpálya modelljének felmérésére kerül sor, másrészt a helyi vállalkozók HR stratégiájának felmérése a tekintetben, hogy a sportolói kompetenciákat figyelembe veszik e a munkaerő felvételnél, a humán tőke gyarapításának megalapozásánál. Harmadrészt ezeknek az elemeknek a lokális térre való hatásának elemzésére kerül sor. Az interjúk során választ várunk az érintett csoport tapasztalatáról, véleményéről, az érintett tárgyban alkalmazott módszerekről. A kérdéskör hatásának vizsgálatát modellekkel, tényeken alapuló hatásvizsgálattal végezzük el.

A vállalatok felmérése kapcsán érintett felvetések a vállalatok humánerőforrás menedzsmentjére irányul. A kutatás kérdései: a vállalatok humánerőforrás stratégiájában a sportolói múlt meghatározó-e, valamint a sportolók képességeinek hasznosítása a vállalati humántőke erősítésében megjelenik-e? A kutatás arra a kérdéskörre irányul, hogy a munkaerőpiacon jelent-e pozitívumot a sportolói múlt?

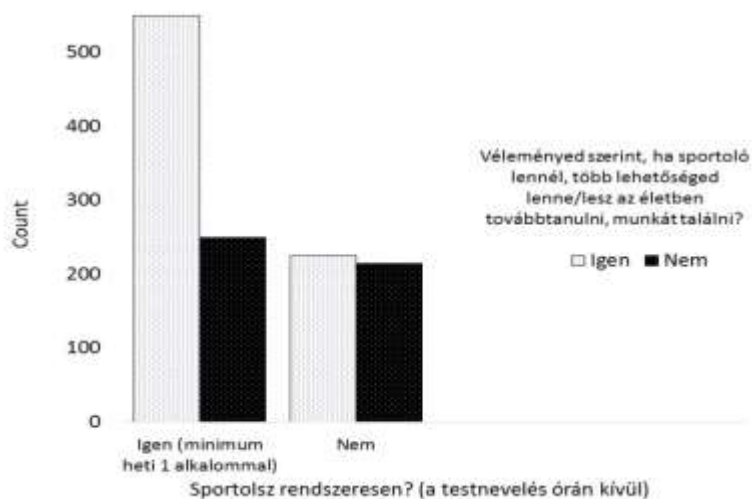
A felmérés a vállalati szektor részéről a humánerőforrás stratégiájukat kívánja vizsgálni, mennyire ismerik fel a vállalatok a sportolók képességeit a munkero-piaci viszonylatban? Alkalmazzák-e a humántőke erősítésében a sportolói bázist? Felismerik-e a sportolók marketingerejét, a sportgazdasági tényezőket a vállalati stratégiában? A vállalatok tehetségmenedzsmentjében felelős döntések születnek, mint a tehetséges munkaerő céghez vonzása, megfelelő feladatokkal való ellátása, továbbfejlesztése, továbbá megtartása, természetesen az egyéni és vállalati célok összehangolásával.

Eredmények

A sportintegrációs kutatás eredményeiből (kutatás 1) a további felméréshez (kutatás 2) felhasznált elemeket szeretnénk bemutatni, amelyek segítik a tovább lépést.

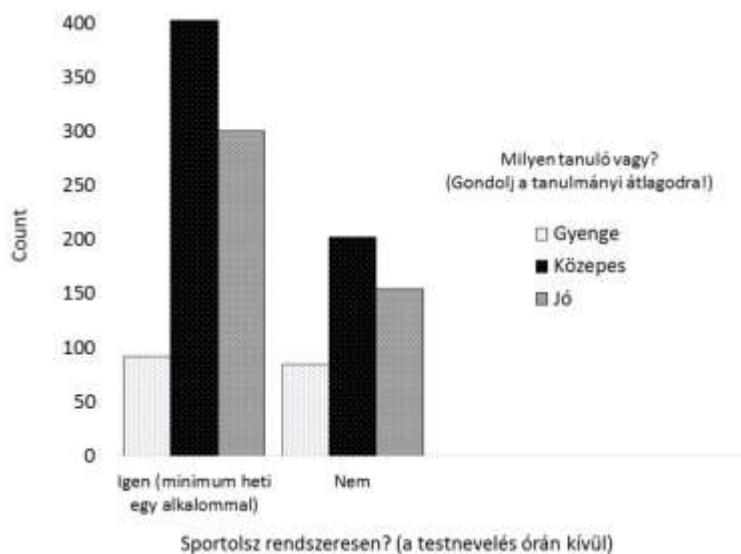
A *korábbi kutatás* (kutatás 1) feltételezésének *eredményeként* a sportolást végző fiatalok körében 71,6% gondolja úgy, hogy a sporttal nagyobb lehetőség nyílik számára a civil életben az érvényesüléshez. Akik nem sportolnak, azok közül kevesebben gondolják, hogy a sport kitörési lehetőséget jelent számukra. (2. ábra)

A válaszadók alapján a sportolók tanulmányi eredménye magasabb, mint a nem sportolóké. A szociális kapcsolatok vizsgálatánál a nem sportolóknál nagyobb arányú azok száma, akiknek problémájuk van a társas kapcsolatokban.



2. ábra. Sportolási szokások és a kitörési lehetőség viszonya
Forrás Faragó 2015

A sportolóknál megmutatkozik, hogy a tanulmányi eredmény, társas kapcsolatok területén arányaiban eredményesebbek a nem sportolókhöz viszonyítva. (3. ábra)



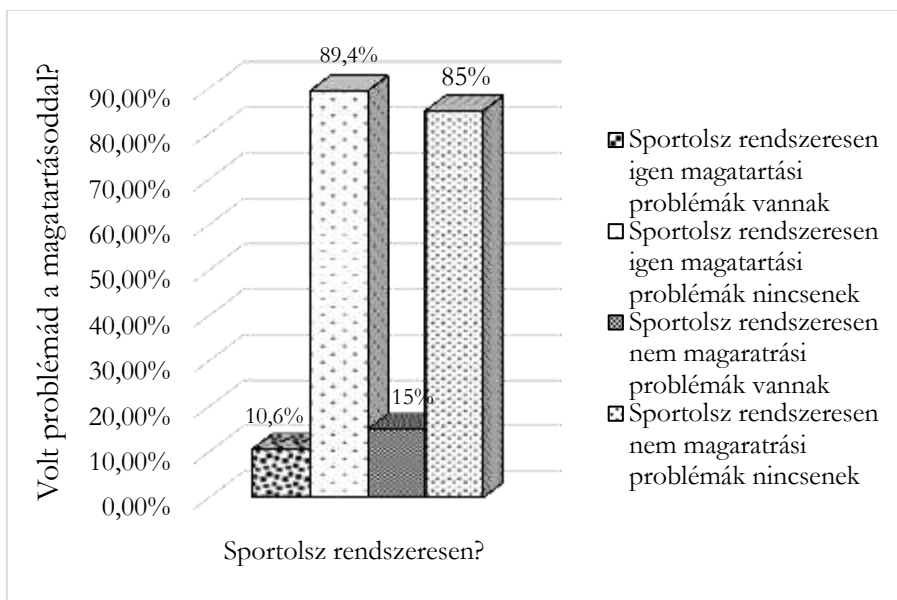
3. ábra. Sportolás és a tanulmányi szint vizsgálata

Forrás: Faragó 2015

A felmérés alapján látható, hogy a sportolás és a tanulmányi szint egymással szignifikáns összefüggésben állnak. Akik sportolnak, azok magasabb eredményi szintet érnek el tanulmányaikban. Kimutatható az is, hogy a tanulmányokban való mentorálással a sportolók együttesen tudják fejleszteni a tanulmányi átlagukat és a sportági fejlődésüket. A kutatás rávilágít további észrevételre, amely igazolja a sportintegrációs program létjogosultságát és rámutat a fejlesztési irányokra.

A sport általi felzárkóztatás, a sport általi társadalmi befogadás elősegítéséhez megfelelő a létrehozott koncepció. Továbbfejlesztésében erősíteni szükséges a mentorprogramot, amely biztosítja a minél kisebb mértékű lemorzsolódást a résztvevők között.

A sportintegráció motiváló hatású a roma származású és a hátrányos helyzetű fiatalok körében. A sport, mint eszköz alkalmazása a felzárkóztatásban meghatározó jelentőséggel bír. A sportnak jelentős hatása van a szocializációs folyamatokra, motivációs tényező, az egészséges életmód fontos része. A sport a tanulmányi előmenetelre pozitívan hat, hiszen rendszerességre tanít, segíti a társadalmi normák elfogadását. (4. ábra)



4. ábra. Sportolás és a magatartás problémák viszonya

Forrás: Faragó 2015

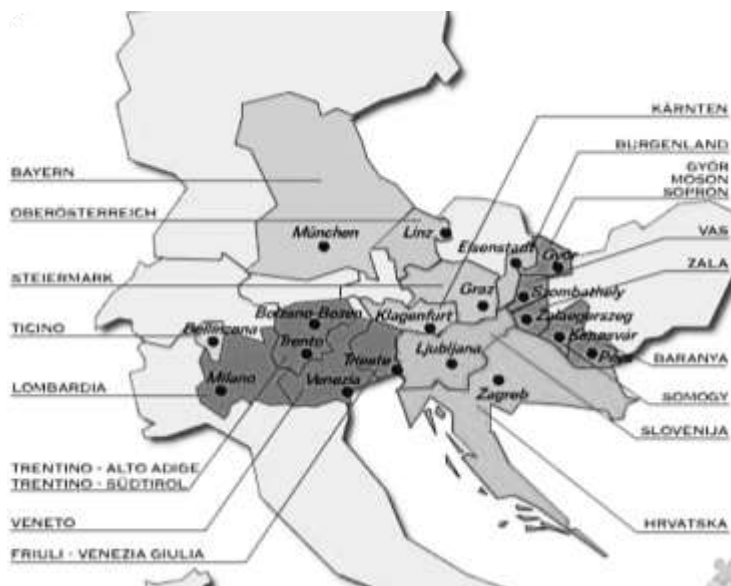
A társadalmi befogadás sport általi elősegítése a felmérés (kutatás 1) alapján hatékony megoldást nyújt a hátrányos helyzetű fiatalok körében, hiszen a sport a tanulmányi képességeikre és a fizikai, mentális fejlődésükre és a szocializációjukban is pozitív hatást mutat. De mi történik, amikor az iskola és az élsport befejezésével elengedjük a kezüket? Ezek a pozitív szocializációs folyamatok, a sportolói kompetenciák érvényesíthetőek a munkaerőpiacon? Erre keresi a választ a felmérés további része (kutatás 2), amelynek feltárása elősegíti az életpályamodel megalkotását, ami a sportot, mint az életvitel hatékony elemét, eszközét helyezi előtérbe.

A kutatás további fejlesztésének várható eredménye

A folyamatban lévő felmérés (kutatás 2) kutatási kérdései, felvetései a sportolói kompetenciákra irányulnak, amelyek a sportszocializációban alakultak ki. Ezért lényeges tisztázni, hogy milyen is a sportoló bajnok? A sportpszichológiában összeszedték tulajdonságait. Magas éberségi szinttel, önszabályozással, önbizalommal rendelkeznek. Energikusak, de lazák. Jól összpontosítják figyelmüket, kontrol alatt vannak, de mindezt erőltetés nélkül érik el. A hivatással kapcsolatos pozitív képzetük elkötelezetté teszik őket. (Lénárt 2012)

Céltudatosan küzdenek, gondolkodást kontroláló stratégiákat használnak, jól kidolgozott versenyterveik vannak. Szívósak, kitartóak, remek problémafelismerő és megoldó szemléletük és készségük van, bíznak a sikerben.

De kérdés, hogy a sportban szerzett képességeiket tudják-e alkalmazni a környezetükben és a munkájuk során? Amennyiben sportolóként lépnek a munka világába a hátrányos helyzet érvényesül-e? A kutatás jelenlegi iránya ezeket a tényezőket keresi.



5. ábra. Alpok-Adria Régió

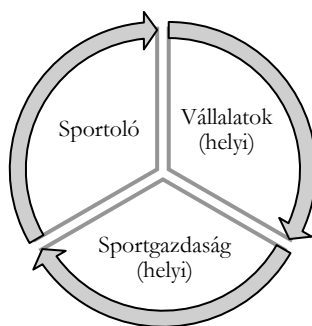
Forrás: www.alpenadria.org

A mintavétel alapján a kutatás regionális, helyi adottságokat vesz alapul. A vizsgálat tere regionális szintér, ami az Alpok Adria régió városaiban fellelhető vállalatok, képzési intézmények, sportolói bázisát méri fel a sportolói kompetenciák civil szférában való alkalmazásában, a sportgazdasági lehetőségek felmérésében. (5. ábra) A lokális kutatás Győrben való felmérésben mutatkozik meg, valamint az Alpok-Adria Régió Győr településszámával hasonló városok felmérésének kontextusában. Győr mára a modernizáció legfontosabb vidéki centruma. (Beluszky 2003). Noha az Alpok-Adria Régió Munkacsoport részegységei működnek, a felmérés szerinti városhoz, Győrhöz az Alpok-Adria térség települései állnak legközelebb infrastrukturálisan, nagyságban, összetételben.

A regionális felmérés alapján várhatóan olyan elemek kerülnek felszínre, amelyek a hasonló adottságokkal rendelkező régiókban elősegítették a fejlődést, valamint láthatóvá válnak azok a veszélyek, amelyek elkerülésével csökkenthetőek a kockázatok. Az Alpok-Adria Régió olyan országokat foglal magába, amelyek hasonlóan hazánkhoz gazdaságilag fejlettek vagy még magasabb fejlettségi szintet értek el. Az Alpok-Adria Munkaközösség azzal a

céllal alakult meg, hogy elősegítse a régiók közötti együttműködést, és lebontsa a határokat, a politikai és nyelvi korlátokat. A közös nyilatkozatot az Alpok–Adria Munkaközösség megalapításakor, 1978. november 20-án Velencében, a 4 államból 7 tag és 2 aktív megfigyelő írta alá. Ma a Munkaközösség már 7 államból 17 tagot és 2 megfigyelőt számlál. A tagok: Baranya, Bayern, Burgenland, Friuli-Venezia Giulia, Győr-Moson-Sopron, Hrvatska, Kärnten, Lombardia, Oberösterreich, Slovenija, Somogy, Steiermark, Ticino, Trentino–Alto Adige/Südtirol, Vas, Veneto, Zala. A vizsgált területek, városok, az azokban élő sportolók, működő vállalatok megfelelő összehasonlítást nyújtanak Győr városának hasonló értékelési szempontjaival. Azt kell belátnunk regionalista szempontból: miféle körülmények és örökölt adottságok elfogadásával élünk a régióban, miféle nyugati és keleti minták vannak szemünk előtt, s milyen regionális jövő-képpel élhetünk a holnapra vonatkozó terveinkben. (Gergely 1997)

A korábbi kutatás (kutatás 1) a sport integráló hatását és a szocializációban való szerepét erősítette meg, a további kutatás viszont már a sport társadalmi aspektusának további elemeire fókuszál, a sportoló élsport utáni érvényesülésére, annak társadalmi, gazdasági hatásainak felmérésére, vizsgálatára. A felmérés eredménye a vizsgálat befejeztével válik feltárhatóvá, de a szakirodalmi elemzés támpontot ad az elméleti értelmezésre, vizsgálódásra, annak eredményeinek bemutatására. A tanulmány e téren értelmezendő eredményét a szakirodalmi elemzés mutatja meg, a sportoló, a lokális vállalatok és a helyi sportgazdaság kontextusában. (6. ábra)



6. ábra. A vizsgálat kontextusa

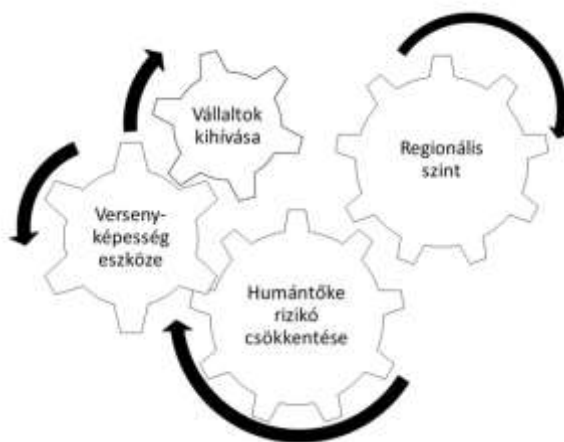
Forrás: saját szerkesztés

Napjainkban az emberi erőforrás felértékelődött, a vállalatok környezete állandóan változik, egyre gyorsabb tempójúvá válik. Ehhez elengedhetetlen a megújuló és folyamatosan változó kihívásokhoz való alkalmazkodás, amit csak rugalmas a feladatokat kreatívan kezelő személy képes elvégezni.

A vállalatok felelősségvállalása kiterjed a hozzájuk került munkavállalókra is, akik a vállalati érdek ügyében végzik munkájukat. Ezért nélkülözhetetlen a tehetségmenedzsment és ki-mondottan a sportolói bázis vállalati stratégiába való beépítése. A tehetségmenedzsment és a vállalat kapcsolatát mutatja be az alábbi ábra, amely bemutatja, hogy a regionális kapacitá-sokat a humán tőke, a versenyképességi eszközöket, a vállalati kihívásokkal együtt kezeli és működteti a vállalat, ezek mind befolyásolják a versenyképességet és már nem elég csak a beruházott javakban látni a versenyerőt, hanem a humán tőke kapacitás bővítését is figye-lembe kell venni.

A humán tőke és a sportolói képességek a regionális térben

A sportolói kompetenciák alkalmazásánál, a tehetséges, bizonyos képességekkel rendelke-ző, a humán erőforrás számára lényeges kompetenciákkal rendelkező sportoló a humán tőke meghatározó része. A vállalatok számára, a tehetséges munkaerő a vállalati struktúrá-hoz alakítható- a szakmai hozzáértésen kívüli képességek-személy, amely a vállalati igénye-ket megfelelően kezeli, sikeresen teljesít. Ebben a sportolói kompetenciák segítséget nyúj-tanak.



7. ábra. Tehetségmenedzsment és a vállalat kapcsolata.

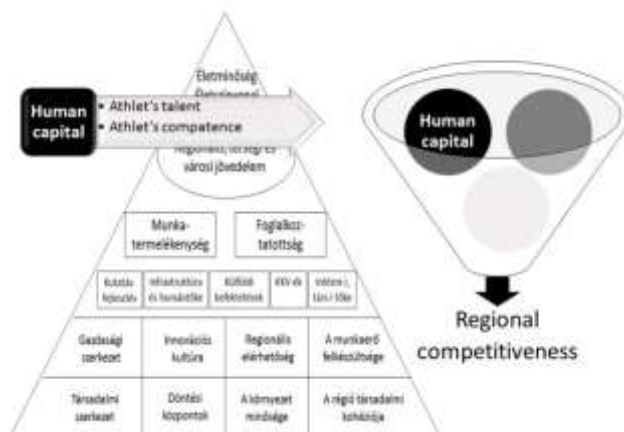
Forrás: saját szerkesztés

A tehetséges munkaerő igényei a fejlett infrastruktúrával rendelkező munkahely, a szakmai kihívást nyújtó vállalat, a szakmai fejlődést és hasonló képességű munkatársakat tömörítő szervezetben áll. Az innovatív milió, az anyagi feltételek, a tudást és fejlődést biztosító közeg a tehetség megtartó erőt fokozza a munkáltató számára, ami a vállalati sikerekben is megnyilvánul. Az alábbi ábra megmutatja, hogy a regionális versenyképesség meghatározó alkotó eleme a humán tőke. (8. ábra)



8. ábra. Lengyel (2000) regionális versenyképesség piramis
 Forrás: <http://w3.rkk.hu/kon/konc3.html>

A humán tőke fejlesztése hozzájárul a régió versenyképességéhez, amely nem csak a vállalatok számára jelent hasznosulást, hanem társadalmi jelentőségben is megmutatkozik, mint a népesség növekedése, a környezet minősége, az életszínvonal emelkedése. A gazdasági szerkezet átalakulásával, a tudásalapú gazdaság eredményeképpen a versenyképességben és a vállalati értékben jelentősebb szerepet képvisel a szellemi tőke, mint a fizikai vagy pénzügyi tőke. (Gyökér 1999) (8-9. ábra)



9. ábra. Humán tőke és a sportolói képességek
 Forrás: Lengyel (2000) regionális versenyképességi piramis alapján saját szerkesztés

Következtetések

A kutatás jelenlegi irányára (kutatás 2) vonatkozó következtetések a korábbi kutatás (kutatás 1) és a szakirodalmi elemzés alapján bontakoztak ki. A felmérés kutatási módszerének survey és mélyinterjú részai folyamatban vannak, a szakirodalmi részeredményeket vázoljuk fel a kutatás jelenlegi szakaszában.

Az élsportból való kilépés jelentős változást okoz a korábban sportban szocializálódott személy számára. Az élsportból való kilépés pályamódosítással jár, szembe kell nézni azzal, hogy kilépnek az élsportolói szubkultúrából. A társadalmi rétegződésben elfoglalt új hely, új kihívásokat feltételez. Amit kamatoztathat a sportoló a sportmúltjából a civil szférában: céltudatosságot, tervezettségét, kitartást, és kudarctűrő képességet, akár a sport által kialakult kapcsolatrendszert. Nagyon sokban hasonlít a munkahely a sportpályához, egy csapatba kellett bekapcsolódni, és amikor új tagok érkeznek, akkor edzőként kell betanítani őket. A sportolói életút meghatározója a tanulmányi fejlődés, a civil életben való megfelelés kiemelten jelentős tényezője a szakmai fejlődés, mint ahogy a sportban is. A sportolói képességek viszont pozitívan hatnak számos kihívás leküzdésére. Az élsportolók számára életmódváltással jár az élsport elhagyása, amely egy szakma váltásként is jellemezhető. Teljesen új területet kell meghódítani, ott sikeresen helyt állni úgy, hogy korábbi szakmai múltat nem lehet felmutatni a területen. Ez a váltás a sportolók jelentős részének okozhat gondot. Az élsportolók életpálya modelljének alkalmazásával ezek a problémák csökkenthetőek, az átmenetet könnyebben kezelhetővé lehet tenni. A sport folyamatos alkalmazkodást kíván a szervezettől, amely a civil életben hasonlóan kívánkozik.

A vállalati hatékonysági vizsgálatok soft tényezői: csapatszellem, a döntésekben bevonó menedzsment, kommunikatív vezető, motiváció ereje, jövőkép és küldetés megfogalmazása, társadalmi felelősségvállalás. Ezen elemek mind összeegyeztethetőek a sportolói képességek meglétével. Szeretnénk a felmérés alapján előtérbe hozni azokat az elemeket, amelyek alapján a vállalkozások felismerik, hogy a sportolói képességek kamatoztathatóak a munka világában is.

A jövőalkotás társadalomtechnikája a stratégiai menedzsmenttel azonosítható leginkább. (Faragó 2005) A sport a vállalati üzleti stratégiában való beépítésével új irányokat vehet a humán erőforrás menedzsment. Az vállalatok új kihívásaira a humántőke erősítése jelenthet innovatív választ, amely a sportolói kompetenciákat hasznosítja. A vállalatok számára új kihívásokat jelent a humántőke erősítése, innovatív válaszként jelenhet meg a sportolói bázis alkalmazása. A vállalatok a fenntartható tehetség modellel javítani tudnak humántőke kockázatukon, és a humán tőkébe való befektetés megtérülésén.

A vállalatoknak érdeke tehát a humán tőkébe való investálás, de a tehetség megtartására is figyelmet kell fordítaniuk. A régió tehetségmegtartó ereje a gazdasági versenyképesség sikerének meghatározó eleme. Része a társadalmi tőkének, a területi tőke beágyazása által,

amely a humán tőkéből ered. A vállalatok HR stratégiája társadalmi felelősségvállalásán keresztül építhető ki. A sportolói kompetenciák és a HR kompetenciák összefüggést mutatnak, amelyek a sportolói személyiségegyek részét képezik, a vállalatok humán tőke erősítését jelentősen támogatja. A humán tőkét jellemzi a magas szintű munkakultúra, munkafegyelem, rugalmas alkalmazkodás a környezeti változásokhoz, kihívásokhoz. További jellemzője, hogy igényes környezetével és magával szemben, de ezzel párhuzamosan elengedhetetlen a magas fokú tudásbázis a térségben. (Lengyel 2010) A régióknak érdekükben áll a kiváló képességű tehetségeket, akiknek a vállalatok kibontakozási, motiváló lehetőségeket biztosítanak, hogy a tehetségeket megtartsák. A tehetségmenedzsment tudatos alkalmazásával, területi szempontú felhasználásával a regionális tehetséggazdálkodás a versenyképességet növeli.

Felhasznált irodalom

ÁCS Pongrác (2007): A magyar sport területi versenyképességének vizsgálata többváltozós statisztikai módszerekkel. *Tér és Társadalom* (21. évf. 2007/2.), 117-126. pp.

BABUSIK Ferenc (2005): *Az esélyegyenlőség korlátai Magyarországon, státusz, etnicitás, kirekesztődés az egészségügyben és a szociális szférában*. Budapest, L'Harmattan

BAKACSI Gyula, BOKOR Attila, CSÁSZÁR Csaba, GELEI András, KOVÁTS Klaudia, TAKÁCS Sándor (2006): *Stratégiai emberi erőforrás menedzsment*. Budapest, Akadémiai Kiadó

BELUSZKY Pál (2003): *Magyarország településföldrajza*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó

BERGER, Lance and BERGER, Dorothy (2010): *The Talent Management Handbook: Creating a Sustainable Competitive Advantage by Selecting, Developing, and Promoting the Best People*. McGraw Companies, US

CZEIZEL Endre (2004): *Sors és tehetség*. Budapest, Urbis Könyvkiadó

FARAGÓ Beatrix, BÉKI Piroska (2015): Sport as power of integration among minorities. *Abstract*, 57-62. o. (HU-ISSN 1789-221X)

FARAGÓ László (2005): *A jövőalkotás társadalomtechnikája*. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó

FÖLDESINÉ SZABÓ Gyöngyi, GÁL Andrea, DÓCZI Tamás (2010): *Sportszociológia*. Budapest, TF

GERGELY András (1997): *Kisebbség, etnikum, regionalizmus*. Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete

GYÖKÉR Irén (1999): *Humánerőforrás-menedzsment*. Budapest, Műszaki Könyvkiadó

KONCZOSNÉ SZOMBATHELYI Márta (2013): Tehetségmenedzsment, avagy a HR felelőssége In: Róbert Péter (szerk.) *Gazdaság és morál: tiszta társadalom, tiszta gazdaság: a 2012. június 12-i Kautz Gyula Emlékkonferencia válogatott tanulmányai*. Győr: Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar, Menedzsment szekció: 1-10. pp., (ISBN:978-963-7175-78-7

<http://kgk.sze.hu/images/dokumentumok/kautzkiadvany2012/menedzsment/konczosne.pdf>

KONCZOSNÉ SZOMBATHELYI Márta (2014): Tehetség- és motivációs modell kidolgozásának kérdései a Tudományos és Művészeti Diákkör kapcsán. In: Mészáros Attila (szerk.): *A felsőoktatás tudományos módszertani és munkaerőpiaci kihívásai a XXI. században*. Győr, Széchenyi István Egyetem, 68-81. pp.

- KONCZOS-SZOMBATHELYI Márta (2008): Kommunikáló kultúrák. Budapest, L'Harmattan Kiadó
- KŐVÁRI György (1996): Az emberi erőforrások fejlesztése. Budapest, Szókratész Kft
- LACZKÓ Tamás, RÉTSÁGI Erzsébet (szerk.) (2015): *A sport társadalmi aspektusai*. Pécs, PTE Egészségtudományi Kar
- LENGYEL Imre és RECHNITZER János (2000): A városok versenyképességéről. In: Horváth Gyula és Rechnitzer János (szerk.): *Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón*. Pécs, MTA Regionális Kutatások Központja. 139. p.
- LÉNÁRT Ágota (2012): Milyenek a bajnokok. In: Gyömbér Noémi, Kovács Krisztina (szerk.): *Fejben dől el – Sportpszichológia mindenkinek*. Noran Libro Kft, 313. o. ISBN: 978-963-9996-66-3
- NEMES NAGY József (2009): *Terek, helyek, régiók*. Budapest Akadémiai Kiadó
- RECHNITZER János (2007): A társadalomtudomány új ága: a regionális tudomány. *Magyar Tudomány*, 168. 2007. 12. 1580–1589. pp.
- RECHNITZER János (2008): A regionális fejlődés új erőforrása: a tudás In: Baranyi B, Nagy J (szerk.): *Regionalitás, területfejlesztés és modernizáció az Észak-alföldi régióban*. 380 p. Debrecen: Debreceni Egyetem Agrár- és Műszaki Tudományok Centruma; Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja, 31-44. pp.
- RECHNITZER János és LENGYEL Imre (2004): *Regionális gazdaságtan*. Budapest–Pécs: Dialóg Campus Kiadó, 2004. 391 p. (Studia regionum) (Dialóg Campus tankönyvek) (Területi és települési kutatások, 26.).
- STERBENZ Tamás, GÉCZI Gábor (2012): *Sportmenedzsment*. SE-TSK
- SPENCER, Lyle M., McCLELLAND, David, SPENCER, Signe M. (1990): „Competency Assessment Methods, History and State of Arts”. Boston, Hay/McBer (kutatási munkaanyag)
- TÍMÁR János (1991): A munkaerő-kínálat gazdaságtana. Budapest, Aula Kiadó
- TURA, Tomi, HARMAAKORPI, Vesa (2005): Social capital in building regional innovative capability, *Regional Studies* (kutatási munkaanyag)

KÖLCSÖNHATÁS VIZSGÁLATA A VÁROSI HÍRNÉV ÉS A VÁLLALATI HÍRNÉV KÖZÖTT

IMPACT ASSESSMENT BETWEEN THE CITY AND THE CORPORATE REPUTATION

JAKAB Petra – KONCZOSNÉ Szombathelyi Márta

Kulcsszavak: *hírnév, stakeholder, marketingkommunikációs eszközök*

Keywords: *reputation, stakeholder, headquarter, impact assessment, marketing communication tools*

JEL kód: *M14*

Összefoglalás

Abogy a fogyasztási javak piacán versenyfutás zajlik a fogyasztókért, úgy versenyeznek a harmadik évezred városai a lakosokért, befektetőkért, hazai és nemzetközi nagyvállalatokért, turistákért. E versenyfutásban a településmarketing széles eszköztára áll rendelkezésükre, melyben nagy fegyvertény, mint marketingeszköz a város imázsa, jó hírneve, reputációja, ezek tudatos alakítása.

Győr, a dinamikusan fejlődő város gazdasága többszöri modellváltás után az autóiiparra épül, fő pillére ennek az Audi Hungaria Zrt., jelentős támpillérei pedig a hozzá szervesen kapcsolódó beszállító cégek. Így nem csoda, ha a város jelene, a gazdasági prosperitás nem csak gazdasági mutatószámokban, hanem annak arculatában, lakosainak identitásában is nyomot hagytak, intenzíven jelen vannak.

A virágzó gazdasági háttér pozitív hatása érezhető a nullához konvergáló munkanélküliségi számokon, a hétköznapi jöcskán kifoglalt szállásbelyeken. Másrésztől viszont egyre nagyobb igény mutatkozik a kvalifikált munkaerő-utánpótlásra, a hétvégéken és a turisztikailag kevésbé frekvenciált időszakokban a szabadidős turisták után. Hogy fiatal, magasan képzett új lakosokat vonzzon a város, az AH-nak meg kell jelennie a város arculatában. De vajon szívesen látogatnak a turisták egy határozott ipari hírnévvél bíró desztinációba? Annak érdekében, hogy minél több szabadidős turistát vonzzon a város, miképp egyensúlyozzon Magyarország műemlékeiben harmadik leggazdagabb városa és a hazai autógyártás fellegvára kitiűntető címek között? Napjainkban Magyarországon egyre több település foglalkozik tudományos megalapozottsággal hírnevük menedzselésével, közülük is kiemelkedik Győr városa, ahol a célcsoportokkal szoros együttműködésben valósul meg ez a törekvés. A kutatás célja ennek megfelelően a város legnagyobb befektetőjének, az AH-nak és magának a városnak a hírnévvizsgálata a tartalomelemzés, mint kutatási módszer segítségével.

Kutatásomban arra keresem a választ, hogy a Győrben telephelyre találó, dinamikusan fejlődő autóiipari vállalkozások, élükön az AH, az ingolstadti székhelyű, prémium kategóriás német vállalat győri gyára milyen hatással van Győr városának megítélésére, imázsára, hírnevére. A tanulmány során bemutatom és feldolgozom a főbb vállalati és városi hírnévedefiníciókat és vizsgálati módszereket, elemzem és a kutatás szempontjából kiértékelem a vállalat és a város főbb marketingkommunikációs eszközeit, végül következtetéseket vonok le az együttműködésről, javaslatokat teszek annak jövőbeli alakítására.

Summary

Since there's a race for customers on the market of the consumer goods, cities of the 21st century compete for the inhabitants, tourists, investors and companies. In this competition a huge scale of city marketing tools are available, the image and good reputation of the city, their conscious framing are one of the biggest feats of arms.

The economy of the dynamically developing city, Győr is based after several system changes on the automobile industry. Its main leg is the important international company with headquarter in Győr since 1993, the Audi Hungaria Zrt. (AH); other important counterforts are the suppliers connecting organically

to this. Therefore no wonder, that the present of the city, the economic prosperity have their mark not only in the economic index numbers, but in the image of the city and in the identity of its inhabitants as well.

The positive effect of the blooming economical background can be seen on the zero-converging unemployment numbers, on the hotel facilities being fully booked on weekdays. On the other hand, there is a growing need for qualified work force, for free time tourists out of the high-season and on weekends. To attract young, high-qualified new inhabitants, AH must show up in the image of the city. But are the tourists willing to discover a destination with a definite economical reputation? In order to attract more free time tourists, how should the city balance between being the 3rd richest city on monuments in Hungary and the centre of the car-manufacturing industry at the same time? Nowadays, more and more Hungarian cities are dealing with managing their reputation with scientific integrity, among others the city of Győr, where this ambition is a result of the cooperation of all stakeholders. According to these, the aim of the research is to analyse the reputation of the city with the tool of content analysis.

In the research I try to figure out, what kind of effects the dynamically developing car manufacture AH on the reputation, image of the city of Győr has. In the study I demonstrate and elaborate the main corporate and city reputation definitions and analysing methods, I analyse and evaluate the main marketing communicational tools, and finally, I draw conclusions about the cooperation and make proposals about the future steps.

Bevezetés

Ahogy a fogyasztási javak piacán versenyfutás zajlik a fogyasztókért, úgy versenyeznek a harmadik évezred városai a lakosokért, befektetőkért, hazai és nemzetközi nagyvállalatokért, turistákért. E versenyfutásban a településmarketing széles eszköztára áll rendelkezésükre, melyben nagy fegyvertény, mint marketingeszköz a város imázsa, jó hírneve, reputációja, ezek tudatos alakítása.

Győr történetét vizsgálva a város számos modellváltáson esett át az elmúlt évszázadokban, dunai kereskedővárosból iparvárossá, majd napjainkra dinamikus gazdaságú nagyvárossá, ismét virágzó iparvárossá⁵⁶ fejlődött (RECHNITZER, TAMÁNDL, 2014), (SZAKÁL, 1995), (SZAKÁL, 2002).

Győr ma Magyarország hatodik legnagyobb városa, több mint 130.000 ember otthona. A Kisalföld központja, Győr-Moson-Sopron megye székhelye. Püspöki székhely, történelemben gazdag város. Magyarország műemlékekben harmadik leggazdagabb városa, a Bajnokok Ligája-győztes női kézilabda club, a Győri Audi ETO KC otthona... Száraz, vitathatatlan tények a városról, mely jelenét a kétezres évek második évtizedében érdekes módon „A

⁵⁶ Az iparváros státusz a korábbi, főként a szocialista évtizedek várostervezését, iparosítását szemünk elé képzelve negatív konnotációjú megbélyegzése volt városainknak. Napjainkban azonban az ipari parkok, logisztikai parkok városszéli megnyitásával ismét arra törekszenek településeink, hogy tőkeerős befektetőket vonzzanak magukhoz, elősegítve így a modern fejlődést. Bátran kijelenthető és vállalható tehát, hogy Győr iparváros.

jövő Győrben épül!” szlogen mentén aposztrofálja. A dinamikusan fejlődő város gazdasága többszöri modellváltás után az autóiiparra épül, fő pillére ennek az Audi Hungaria Zrt., jelentős támpillérei pedig a hozzá szervesen kapcsolódó beszállító cégek. Így nem csoda, ha a város jelene, a gazdasági prosperitás nem csak gazdasági mutatószámokban, hanem annak arculatában, lakosainak identitásában is nyomot hagytak, intenzíven jelen vannak (JAKAB, 2014). A virágzó gazdasági háttér pozitív hatása érezhető a nullához konvergáló munkanélküliségi számokon, a hétköznapokon jócskán kifoglalt szálláshelyeken. Másrészt viszont egyre nagyobb igény mutatkozik a kvalifikált munkaerő-utánpótlásra, a hétvégéken és a turisztikailag kevésbé frekvenciált időszakokban a szabadidős turisták után. Hogy fiatal, magasan képzett új lakosokat vonzzon a város, az AH-nak meg kell jelennie a város arculatában. De vajon szívesen látogatnak a turisták egy határozott ipari hírnévvel bíró desztinációba? Annak érdekében, hogy minél több szabadidős turistát vonzzon a város, miképp egyensúlyozzon Magyarország műemlékekben harmadik leggazdagabb városa és a hazai autógyártás fellegvára kitüntetett címek között?

Napjainkban Magyarországon egyre több település foglalkozik tudományos megalapozottsággal hírnevük menedzselésével, közülük is kiemelkedik Győr városa, ahol a célcsoportokkal szoros együttműködésben valósul meg ez a törekvés.

A kutatás célja ennek megfelelően a város legnagyobb befektetőjének, az AH-nak és magának a városnak a hírnévvizsgálata a tartalomelemzés, mint kutatási módszer segítségével. Kutatásomban arra keresem a választ, hogy a Győrben telephelyre találó, dinamikusan fejlődő autóiipari vállalkozások, élükön az AH, az ingolstadt-i székhelyű, prémium kategóriás német vállalat győri gyára milyen hatással van Győr városának megítélésére, imázsára, hírnevére.

A tanulmány során bemutatom és feldolgozom a főbb vállalati és városi hírnévdefiníciókat és vizsgálati módszereket, elemzem és a kutatás szempontjából kiértékelem a vállalat és a város főbb marketingkommunikációs eszközeit, végül következtetéseket vonok le az együttműködésről, javaslatokat teszek annak jövőbeli alakítására.

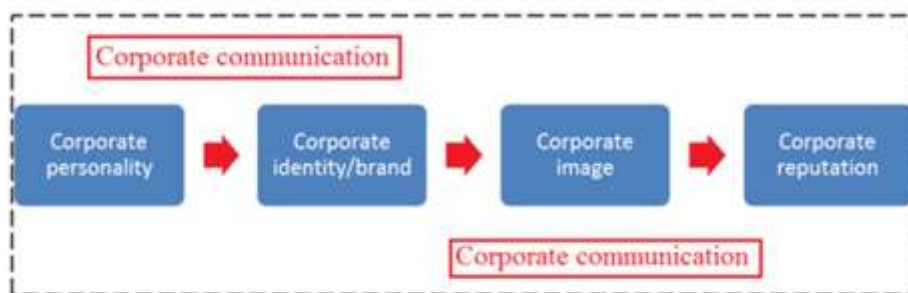
Anyag és módszer

A vállalati és városi hírnév és építőkövei

Szeles Péter, PR szakember, az Magyar Public Relations Szövetség volt elnöke szerint sok szakember a mai napig azt vallja, hogy a hírnév egyenlő az ismertséggel, a publicitással, a márkaértékkel vagy éppen az imázssal. A nem tudományos alaposágú írásokban gyakorta cserélik fel vagy alkalmazzák ugyanazon jelenségre a különböző tudományos kategóriákat. A hírnevet inkább a vállalat cselekedetei befolyásolják, és magáról a szervezetről alakul ki érintetti csoportjai körében (SZELES, 2012), tehát különböző emberek nézeteinek és benyomásainak kombinációja általánosságban (ROPER, FILL, 2012).

Jelen értelmezésben vállalati hírnévről beszélünk, mely a személyek, termékek vagy akár egy város hírnevéhez hasonlóan annak érintetti köreinek, azaz stakeholdereinek benyomásán, véleményén alapul, viszont tágabb kategória egy termék hírnevéhez képest, hiszen nem csak annak fogyasztói tartoznak egy vállalat érintetti körébe, hanem a teljesség igénye nélkül beszállítói, versenytársai, az oktatási, közigazgatási szférából partnerei stb. (ROPER, FILL, 2012). Charles Fombrun (FOMBRUN, 1996) a vállalati hírnév fogalmáról úgy ír, mint „általános elképzelés, amelyet egy cégről a 'szavazói' vélnek”, továbbá „annak nettó észlelése, hogy egy vállalat képességei mennyire tudnak találkozni a stakeholderei elvárásaival”.

A hírnévvel kapcsolatban három fogalom gyakran említésre kerül: ezek az image (imázs, kép), az identitás (arculat) és a márka. Az imázs egy, az érintetti csoportok tagjaiban, egyéneknél kialakult kép, mely, ha pozitív, akkor a bizalom, a jó hírnév alapfeltétele. Az arculat/identitás (corporate identity) esetünkben a vállalat szintjén értelmezhető. Míg az arculatot a vállalat alakítja, addig az image-t a közösség, a stakeholderek, a public, alakításában csak közvetve tud részt venni a vállalat. A pozitív image kialakulása tehát a hírnév. A reputációt gyakran az imázs szinonimájaként használják. Hangsúlyozni kell azonban, hogy az imázs és a reputáció közötti megkülönböztetés elengedhetetlen és hasznos, ha csak azt a tényt vesszük figyelembe, hogy az imázs gyorsan változhat, akár a reklámok révén is, míg a reputáció felépítéséhez több idő és erőfeszítés szükséges, mind belső, mind külső viszonylatban (KONCZOSNÉ, 2013).



1. ábra: A vállalati hírnév építőelemei (ROPER, FILL, 2012)

A hírnév építőköveinek identitást, az imázst, a személyiséget és a kommunikációt tekintik. Az egyes építőelemek fogalmi lehatárolása azért fontos, mert gyakran ezek téves használata, az angol szakszavak félrefordítása, félreértelmezése vezet fogalmi zűrzavarhoz, ennek megfelelően kutatásom során az eredeti, angol nyelvű fogalmakat használom, ahogy ezt az 1. ábra is mutatja.

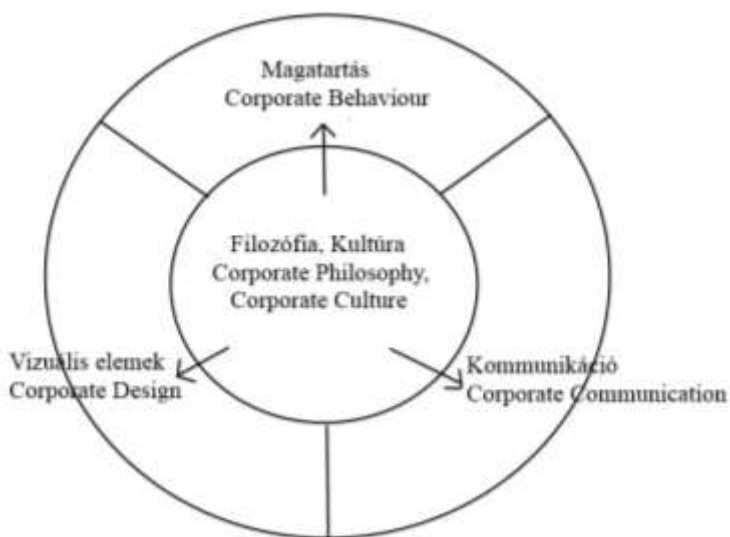
Roper és Fill (ROPER, FILL, 2012) a szervezeti hírnév kiinduló elemének a corporate personality-t, azaz a szervezeti személyiséget tekintik. Corporate personality: néha a vállalat karakterének is mondják, mert a cég alapvető természetére vonatkozik. Számos tényezője van, de kettőt dominánsnak tekinthetünk: a vállalati kultúrát és a stratégiát fejlesztő folya-

matot. A szervezeti kultúra formálja azt a módot, ahogy egy szervezet viselkedik. Mindkét domináns tényezőhöz kapcsolódik a vízió, a misszió és az értékek. A szervezet személyisége a jellemzők összessége, amelyek egy szervezetet alkotnak. A corporate personality-ből a hírnévépítés folyamatában a következő állomás a corporate identity vagy corporate brand kialakulása.

Corporate identity vagy corporate brand azt jelenti, amilyennek akarja a vállalat, hogy lássák, ahogy mutatja magát mind a belső, mind a külső partnereinek; ahogy megkülönbözteti és pozicionálja magát egy szervezet, más szervezetekhez képest. A vállalati identitás három kulcskérdésre ad választ: Mi a szervezet, mit csinál és hogy csinálja azt?

Bromley (BROMLEY, 2001) szerint a vállalati identitás, arculat azt jelenti, ahogyan a vállalatunk kulcsfontosságú tagjai megítélik szervezetünket.

Fazekas-Harsányi (FAZEKAS, HARSÁNYI, 2000) Corporate Identity, vállalati arculat (CI) alatt egy cég kifelé és befelé irányuló önábrázolását és magatartását, megnyilvánulásainak megtervezett, tudatosan és folyamatosan használt összetevőit értik, melynek összetevőit a 2. ábra szemlélteti.



2. ábra. A vállalati arculat összetevői (FAZEKAS, HARSÁNYI, 2000)

Vállalati identitás (corporate identity) fogalmának alakulása az elmúlt évtizedekben onnét indult, hogy a tulajdonos = arculat, azaz a vállalat identitását egy személyben a tulajdonos, vezető határozta meg. Majd az ötvenes években megjelent a vállalati arculatépítés, a termé-

kek markáns vizuális megjelenítése. A hatvanas években elkülönült már magáról a vállalat-ról kialakult kép, mely a fogyasztók döntéseiben, mint bizalmi tényező nagy szerepet játszott. A kilencvenes években aztán a komplex megítélés, a pozitív imázs, a hírnév került a középpontba.

Szűkebb értelmezésben a vállalati identitás, a vállalat arculata a vállalat formai megjelenése. Tágabb értelemben ezen túl az azonosság, a magatartás, stratégiai gondolkodás komplex rendszere. Pozitív visszatükröződése a reputáció, a pozitív hírnév, imázs. „A Corporate Identity a vállalaton belüli olyan stratégiai irányítást és ennek megfelelő cselekvési tervet, olyan intézkedések összességét jelenti, amely összehangolva a vállalat/szervezet osztályainak, részlegeinek és csoportjainak tevékenységét, a cég/szervezet belső és külső minőségének, értékelésének, megítélésének és hírnevének sikeres és meghatározó tartalmú, tervszerű alakítását, építését célozza.” (NYÁRÁDY, SZELES, 2011). Az a kép, amelyet a vállalat magáról, mint személyiségről piaci, a társadalom, a környezete és saját munkatársai számára kialakított és mutat (NYÁRÁDY, SZELES, 2011).

Nicholas Ind (IND, 1992) szerint az identitást a szervezet múltja, hitvallása és filozófiája, technológiájának jellege, tulajdonosai, dolgozói, vezetőinek egyénisége, a szervezet erkölcsi és kulturális értékei, valamint működési stratégiai alkotják.

Ezt a koncepciót követve megalkothatjuk a városra alkalmazva a city identity fogalmát is. Törőcsik Mária 1995-ben a *Tér és Társadalomban* (TÖRŐCSIK, 1995) megjelent írásában a vállalati szektoron kívülre is kiterjeszti az identitás vizsgálatát, kiindulva a corporate identity fogalmából. Úgy vélekedik, hogy a non-for-profit területeken erősödik a verseny a forrásokért, a jó hírnév eléréseért. A települések, területek identitása azt jelenti, hogy világossá tehető, és a célszemélyeknek egyértelműen bizonyítható az a relatív versenyelőny, amivel az adott terület más területekkel össze nem téveszthető módon rendelkezik. Így érveket lehet ahhoz kapni, hogy miért éppen oda költözzenek emberek, miért terveznek beruházásokat arra a településre, miért vonzó idegenforgalmi cél az adott térség stb. A CI átvitele térségekre azt feltételezi, hogy képes legyen a település olyan kisugárzást adni, amivel a polgárok, vállalkozások, potenciális betelepülők, látogatók, stb. azonosulni tudnak.

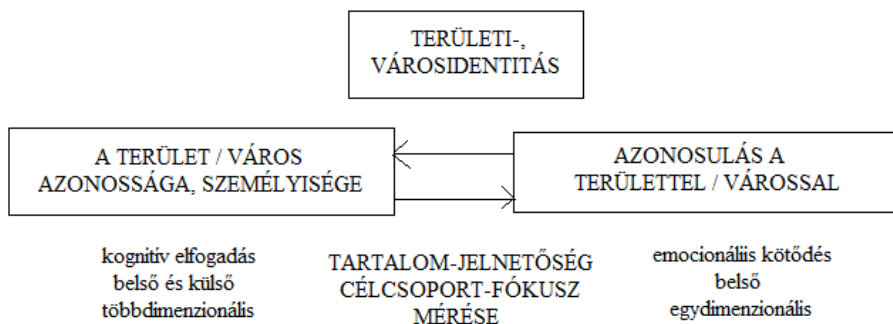
Turóczy (TURÓCZI, 2002) szerint egy település arculata, más szóval community identity (CI) alatt a város vagy község „kifelé és befelé irányuló önabrázolását és magatartását, megnyilvánulásainak megtervezett, tudatos és folyamatosan használt összetevőit” értjük.

Szakál Gyula (SZAKÁL, 1996) szerint a városi identitása a city design, azaz az építészeti kialakítás, az egységes design, logó, a city kommunikáció, azaz a célcsoportokkal való kommunikáció és a city magatartás, azaz az ügyek kezelésével foglalkozó személyek magatartásán keresztül nyilvánul meg.

Ha egy szervezet, város önképe, önimázsa és külső imázsa, struktúrája és kultúrája között sok közös vonás van, akkor erős identitásról beszélhetünk. A következő fejezetben bemutatom Győr, mint iparváros, gazdasági telephely történeti kialakulás, melynek a lakosok

identitása, a város imázsa, a róla kialakult hírnév történetisége szempontjából lesz jelentősége. Röviden Győr, mint iparváros, erős gazdasági telephely évszázadok óta fennálló, még a 19. század végén kialakult kép, amire évszázadokon keresztül büszkék voltak az emberek, hiszen ennek (volt) köszönhető a város és a régió prosperitása napjainkig, napjainkban.

Piskóti (PISKÓTI, 2012) szerint a nemzetközi és hazai szakirodalomban sincs egyértelmű, egyöntetűen elfogadott definíció a területi-, városidentitásra. A fogalom kettősségét a 13. ábra szemlélteti.



3. ábra. Az identitásfogalom kettőssége (PISKÓTI, 2012)

A gazdaságban működő szervezetekhez képest – ahol már bevált és elterjedt a CI koncepciózus alkalmazása – a települések speciális alakulatok.

- a város nagy komplexitású területi, gazdasági és szociális rendszer, aminek különböző elemei, pl. kultúra, lakosság, infrastruktúra, területi elhelyezkedés stb. összefonódnak egymással (tehát nem homogén, mint egy motor- és autógyártásra specializálódott vállalat)
- a döntési struktúra bonyolult, hiszen rendkívül heterogén érdekcsoportokat kell összehangba hozni (pl. pártok, egyesületek, lakócsoporthoz, vállalkozók stb.)
- nehéz a célmeghatározás, prioritások szükségesek időnként
- a városokat számos területen törvény kötelezi
- a hosszú távú gondolkodás települések esetében 10-15 év is lehet, hiszen a városi identitás alapelemeit (pl. lakosság szerkezete, településszerkezet, városkép) nehéz – ha egyáltalán lehetséges – megváltoztatni. (Győr iparvárosból – a belváros rehabilitációjával, az üzemek, gyárak az ipari parkba való telepítésével – igazi vonzó, élhető kulturális, zöld. élhető város lett)

A hírnévépítési folyamat következő eleme a corporate image, azaz szervezeti imázs, amit a kutatás kontextusában egyrészt városimázsnak, másrészt szervezeti, azaz cégimázsnak tekintek.

Corporate image azt mutatja, ahogy különböző csoportok érzékelik/értelmezik a vállalatot. Az imázs nem a vállalatnál van, hanem azoknál, akik érzékelik a vállalatot. Az a kép, ami a stakeholderekben kialakul a vállalatról számos összetevő kombinációja, de alapvetően az értékek, hiedelmek és attitűdök desztillációja.

A leginkább az imázs és a hírnév fogalmát használják tévesen felváltva, pedig a Roper és Fill (ROPER, FILL, 2012) – féle kiinduló ábránkból egyértelműen kiderül, hogy az imázs az egyes stakeholderi csoportokban alakul ki, emiatt mindig szubjektív.

A vállalati image azt jelenti, ahogy a szervezet mutatja magát a külvilág, a nyilvánosság felé, különös tekintettel a vizuális eszközökre (BROMLEY, 2001).

Az 5. táblázat az imázs definíciójának különböző értelmezéseit mutatja be a feldolgozott szakirodalom alapján.

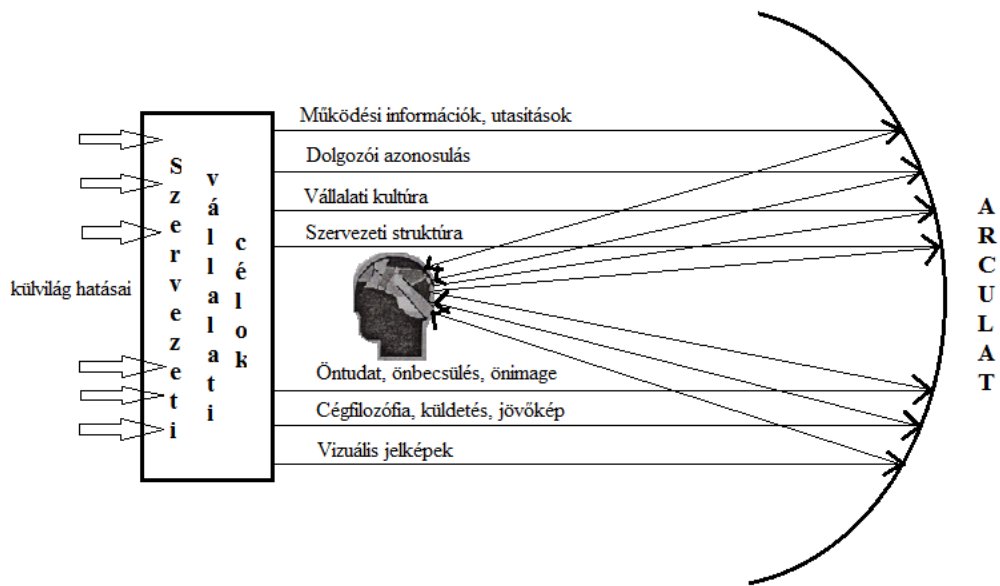
1. táblázat. Az imázs definíciójának különböző értelmezései

| Szerző | Definíció |
|--|--|
| Kenneth Boulding 1956 | Az image birtokosának összes múltbeli tapasztalatából épül fel. Az üzenet értelme az image-ban előidézett változás. |
| Reinhold Bergler | A jó imágó olyan lassan változik, mint az emberi arc. |
| Gardner Levy (marketingszemlélet) | Az imázs a fogyasztói érzéseknek, elképzeléseknek és magatartásnak a márkákkal kapcsolatos komplexuma, döntő a legmegfelelőbbnek tűnő termék kiválasztása és az iránta megnyilvánuló hűség szempontjából. Elképzelések és tulajdonságok sokaságát jelenti. |
| Howard Luck Gossage (reklámszemlélet) | Az identitás azt jelenti, hogy valaki milyen is valójában, az image pedig csupán arra utal, hogy valaki milyen színben tűnik fel mások előtt. |
| Brückner | Az imázs nem átgondolt, a tapasztalás révén szerzett, empirikus vélemények összessége, hanem olyan tudati jelenséget jelöl, amelyet a legkülönbözőbb asszociációk és értékelések együttesen alkotnak. Értékítéletek rendszere, motivációs információhordozó. |

Forrás: saját szerkesztés a feldolgozott szakirodalom alapján

Az imázs fogalmán belül megkülönböztetünk:

- product image – termékimázs
- brand image – márkakép
- company vagy corporate image – vállalati vagy szervezeti imázs
- személy-, szakember vagy vezetőimázs.
- Nyárády-Szeles (NYÁRÁDY, SZELES, 2011) szerint a vállalatok önálló imázssal rendelkeznek a fogyasztók (stakeholderek) tudatában, melynek létrejöttét a kommunikációs parabola folyamatábrája szemlélteti a 4. ábrán. Ennek több meghatározó, befolyásoló tényezője van.
- vállalati/szervezeti filozófia, melybe tartozik a szervezet küldetése (missziója) és jövőképe (víziója)
- műszaki, tudományos fejlődés tudatosítása a PR eszközeivel (hogyan mutassa a szervezet, hogy halad, hogy innovatív)
- vállalati/szervezeti kultúra: a szervezet identitásának markáns eleme. Charles B. Handy (HANDY, 1985) definíciója szerint a szervezetbe mélyen beágyazódó hitek és meggyőződések
- a vállalat/szervezet struktúrája: horizontális és vertikális munkamegosztás, szervezeti forma
- szervezeti stratégia, stílus
- szervezet tagjainak önbecsülése
- szervezet vizuális azonosítói (grafikai jelek, design elemek, embléma, színek, épületek, egyenruhák, ajándéktárgyak – minden, ami vizuális a céget megjeleníti és megkülönbözteti más szervezetektől)
- szervezet kommunikációja: maga az imázs-formálás, megnyilvánulások összessége



4. ábra: Kommunikációs parabola (NYÁRÁDY, SZELES, 2011)

Fazekas és Harsányi (FAZEKAS, HARSÁNYI, 2000) szerint az image (imázs vagy imidzs) azon elképzelések és benyomások összességét jelenti, amely egy emberben vagy csoportban egy adott személyről, termékről vagy vállalatról kialakul. Többféleképpen csoportosíthatjuk:

- tárgy szerint: vállalati (corporate), termék (product) vagy márka (brand) image
- kialakulási módja szerint: spontán vagy tudatosan kialakított
- idődimenziója alapján: jelenlegi vagy kívánatos
- irányultsága szerint: ön, külső.

Az imázs-építés célja, hogy a spontán, a stakeholderekben kialakult imázs egyre inkább közelebb kerüljön a szervezet által tudatosan kialakított imázshoz, a corporate identity-hez. Ez az imázs tervszerű alakítása, a tudatos imázsépítés, melynek eszközei megegyeznek a marketing eszköztárával (NYÁRÁDY, SZELES, 2011).

Ahogy az identitás esetében, úgy az imázs fogalmát is értelmezhetjük a városok szintjén. A város imázsa a megfelelő márka kialakításának következményeként vagy előfeltételeként alakul ki, és nem más, mint az adott helyhez kötődő elképzelések, benyomások és vélemények együttese, amely több információ és asszociációk összességéből alakul ki (KOTLER, 1997).

Garamhegyi (GARAMHEGYI, BOROS, 2010) szerint a lakosok a város egyes elemeit sajátos jelentéssel ruházzák fel, gondolataikban újraterezték azt, ezáltal az egyének térhez fűződő viszonya gyakran átértékelődik. Olvasatában az imázst a város fizikai valósága, az ahhoz tapadó szimbolikus jelentések, a különböző diskurzusok, intézmények, szokások, a város lakóihoz kapcsolódó sztereotípiák formálják.

Míg az arculatot a vállalat alakítja, addig az imázst a közösség, a stakeholderek, a public; alakításában csak közvetve tud részt venni a vállalat. Továbbá a kialakult kép nem csak racionális, de többnyire irracionális, érzelmi alapú. A pozitív imázs kialakulása tehát a hírnév (NYÁRÁDY, SZELES, 2011).

Szakál Gyula (SZAKÁL, 1994, 1995), a társadalomtudomány szempontjából közelíti meg a városimázs fogalmát. Úgy látja, hogy a várost, objektív környezetet látva képzetet alkotunk magunknak, melyet érzelmileg interpretálunk. Ez alapján teremtjük meg a város imázsát, amikor a városképzetből tipikus elemeket kiemelve ezeket sajátos egyediséggel ruházzuk fel, újratereztjük magunknak a települést. Így az imázs olyan bonyolult kommunikációs rendszer része, amely közvetítő helyet foglal el a fizikai és épített környezet, a társadalmi-gazdasági viszonyok és az egyén magatartása között. Az imázs akkor keletkezik, ha a városról alkotott képzetből egy-egy tipikus és általuk valamiért fontosnak tartott elemet kiemelünk.

Egy város imázsa akkor jó, ha az ipar és a legkülönfélébb szolgáltatások (bank-, biztosítás, idegenforgalmi szféra) a többi településsel szemben kiemelten előnyben részesítik. Ha a tudomány, művészet és a gazdaság kiemelkedő egyéniségei gyakran fordulnak meg a városban, és szívesen telepednek le. Ha a városban született termékek, művészeti, tudományos teljesítmények jelen vannak az emberek tudatában (SZAKÁL, 1996).

Városmarketing identitásalapú megközelítése (PISKÓTI, 1997), (PISKÓTI ET AL, 1997, 2002) szerint a városidentitás fogalom megközelíthető úgy, mint az adott városról az egyén fejében élő kép, ismeret, amely megkülönböztet, beazonosít egy várost, s mint pszichológiai megjelenés, kognitív konstrukció értelmezhető, azaz a város azonossága, megkülönböztethetősége, személyiségeként értelmezhető. Az adott terület marketingjében, versenyképességének fejlesztésében meghatározó jelentősége van a róla meglévő ismeretszintnek, a róla – különböző jellemzők, paraméterek alapján – alkotott elfogadottságnak, attitűdöknek, imázsoknak.

Mínél inkább egybeesik ez az ismeretszint, ez a kép, imázs az adott célcsoportok döntési szituációkban megfogalmazott elvárásaival, annál valószínűbb, hogy mellette dönt, annál sikeresebb lesz a terület, a város.

A városok nem egyszerű imázspítésre, hanem az adott termék, jelen esetben az adott terület tudatos pozicionálására törekednek, azaz megkülönböztetik magukat versenytársaiktól. Ennek lényege a terület identitásának, a megkülönböztető jegyeinek, értékeinek, előnyeinek a felépítése és elfogadtatása, pozitív elismertetése, a pozitív imázs kialakítása. Az identitás

tudatos építése nem jelent mást, mint a termék, a város márkává fejlesztését, hiszen így azon jellemzők, értékek, előnyök fogják meghatározni a területről alkotott képet, imázst, melyet mi választottunk, mi tettünk versenyképessé, és mi ismertettük, fogadtattuk el célcsoportjainkkal. Az identitásépítés így válik tudatos márkaépítéssé, az imázs márkaimázssá.

Piskóti (PISKÓTI, 2012) szerint Az imázs, városimázs tartalmát tovább cizellálhatjuk a szerint is, hogy milyen szempontból, milyen megközelítésből alakul ki a kép a desztinációról. Gazdasági imázs, telephelyimázs a vállalkozói döntéseket meghatározó területi tényezőkről – telepítő tényezők – alkotott pozitív és negatív véleményekből áll. Mivel a gazdasági versenyben a telephely kiválasztására hozott döntések meghatározóak egy vállalat sikeressége szempontjából, komoly vizsgálatok folynak egy-egy ilyen létfontosságú döntés előtt: A kereskedelmi telephelyek értékelésére több tényezőlistát is találunk a szakirodalomban.

- Nemes (NEMES, 2000) a következő tényezőket tartja fontosnak, továbbá véleménye szerint a puha tényezők súlya felértékelődőben van a költségalapúakkal szemben.
- demográfiai tényezők (lakosság száma, összetétele)
- gazdasági tényezők (jövedelem, fogyasztási szerkezet, piacpotenciál)
- pszichológiai tényezők (életszokások, fogyasztási kultúra, mentalitás)
- konkurenciaviszonyok
- zavaró tényezők, jogi szabályozás
- telephelyfüggő költségek alakulása
- a konkrét vizsgált ingatlanobjektum értékelése

Corporate communication, azaz a vállalati kommunikáció teszi lehetővé az építőkockák közti kapcsolódást. Azt támogatja, hogy a hírnév fejlett és tartós legyen.

Van Riel és Fombrun (FOMBRUN, CEES, 2004) szerint a vállalati kommunikáció három fő formája:

- a menedzsment kommunikációja
- a marketingkommunikáció
- a szervezeti kommunikáció.

A hírnév menedzsmentje eszerint az építő elemek közti rések azonosítása és minimalizálása, továbbá a vállalati kommunikáció (ROPER, FILL, 2012).

Vállalati kommunikáció az a folyamat, amely a vállalati identitást vállalati imázssra formálja át (NYÁRÁDY, SZELES, 2011).

City communication, azaz a városi kommunikáció azon közvetlen kommunikációs (és nem csupán PR) eszközök szisztematikus alkalmazása, melyek együttesen fejtik ki információs és befolyásoló hatásukat. Nem eredendően ide sorolandók pl. a termékek (látogatóközpont), személyek (ott dolgozók), létesítmények, szolgáltatások stb., melyek szintén fontos üzenetet hordoznak rólunk.

Nyárády-Szeles (NYÁRÁDY, SZELES, 2011) értelmezésében egy szervezetről szóló kommunikációban számos eszköz, forrás hat, jelenik meg, melyek hatásai meghatározzák a megítélését.

A kommunikáció egyes forrásaira csak korlátozott befolyással bírhatunk, így meg kell különböztetni:

- az általunk uralható, irányítható kommunikációt: reklám, csomagolás, SP, direkt marketing stb.
- kevésbé uralható, de még befolyásolható kommunikációt: néhány médium, véleményformálók, befolyásolók, közhatalom stb.
- a cég által uralhatatlan kommunikációt: sajtóreklám nagy része, néhány médium, konkurencia stb.

A legjellemzőbb RTM-kommunikációs, PR-eszközök:

- hírek generálása
- hirdetések megjelentetése
- videofilm készítése
- üzleti gazdasági jelentés
- véleménypanelek kialakítása
- díjak, kitüntetések adományozása
- rádió-, tv-adás szervezése
- konferencia, tudományos ülészek
- verseny, pályázat, ösztöndíj
- vállalkozások bemutatása
- direkt, indirekt marketingakciók
- kiállítások, bemutatók szervezése
- reklámajándékok

- kiadványtár létrehozása
- internet, közösségi média
- személyes kapcsolatok
- sajtófigyelés
- sajtótájékoztatók szervezése
- nyomdai anyagok készítése
- kampányok
- design, formai arculat
- logók, védjegyek
- study tourok szervezése
- eseménymarketing.
- A PR kommunikációs eszközei:
- PR filmek (audiovizuális informálás): referenciamű a szervezet működéséről, belső PR film, image-film – célja a szervezet környezeti megítélésének fejlesztése, a szervezet, a termék image-fejlesztése, marketing-PR-film – magának a terméknek a fogyasztói bemutatása, oktatófilm, videohírlevél, PR-szpot, PR-riport stb.
- korszerű informatikai eszközök
- nyomtatott eszközök: bár az elektronikus kommunikáció térnyerésével és környezettudatossági okokból csökkent a nyomtatott eszközök, kiadványok súlya, dominanciájuk még mindig egyértelmű. Pl.: éves jelentés, szórólapok, vállalati újság, hajtogatott leporellók (kisméretű, zsebbe rakható, egyszer vagy többször hajtogatott információs anyag, nyomtatvány), arculati kézikönyv, naptár, oklevél, térkép, könyv, sajtómappa stb.
- rendezvények: évfordulók ünneplése, bálók, vásárok szervezése, jótékonyági események, vacsorák, sportesemények, avatások, alapkövetételek, bokrétaünnepségek stb. a sajtóérdeklődés generálására.
- Fombrun definíciója (FOMBRUN, 1996) jól összegzi a vállalati hírnév különböző értelmezéseit. Eszerint a vállalati hírnév a cég múltbeli tevékenységének és eredményeinek kollektív reprezentációja, ami leírja a cég azon képességét, hogy értékes eredményt adjon a sokféle stakeholderének. Azt méri, hogy milyen a cég relatív megítélése egyrészt a belső (a munkatársak), másrészt a külső (a stakeholderek) viszonylatban.

Nem csak a multinacionális vállalatok, de országok, régiók, városok, szervezetek és személyek is dolgoznak a jó hírnevéért (KONCZOSNÉ, 2012), így Győr városában is a Polgármesteri Hivatal külön egysége, a Városmarketing és Programszervezési Főosztály munkatársai foglalkoznak a város kommunikációjával, PR-tevékenységével, a városmarketinggel.

A vállalati és városi hírnév mérése

Hogyan lehet mérni egy cég hírnevének értékét? Milyen tényezőket kell figyelembe venni? A hírnév mérésének még nem alakult ki mindenki által elfogadott, egységes módszere. Az alábbiakban a legismertebbek rövid bemutatása következik, különös tekintettel arra a módszerre, melyet a szerzők is alapul vettek a győri kutatás során.

A Fortune magazin „Most admired companies” hírnév-rangsora 1997-ig az egyetlen reputációs rangsor volt, és ez is csak amerikai vállalatokra korlátozódott 2008-ig. A rangsor kilenc, hírnévvel kapcsolatos tulajdonság 0-tól 10-ig történő értékelésén alapul.

Charles Fombrun, a New York University professzora és a Reputation Institute elnökének 1999-ben létrehozott módszere, a Reputation Quotient az első kidolgozott rendszer a hírnév mérésére. A válaszadók fogyasztók, munkavállalók, befektetők, akik 7 pontos Likert skálán értékelik a vállalatokat, 6 dimenzióba sorolt 20 jellemző alapján (PINILLOS, 2012).

Az RQ továbbfejlesztett változata a RepTrak Model és a Global Pulse Study, amelyeket 2006-ban vezetett be a Reputation Institute. A 23 legfontosabb eredményességi mutatót 7 alapvető mozgatórugó köré csoportosítják, amelyeket kvalitatív és kvantitatív kutatási módszerekkel nyernek. A RepTrak™ modell megvilágítja a kapcsolatot az emocionális (érzelem, megbecsülés, bizalom és csodálat) és a racionális (termék/szolgáltatás, innováció, munkahely, vállalati polgárság, vállalatirányítás, vezetés és eredmény) dimenziók között (KONCZOSNÉ, 2013). A Reputation Institute a világ vezető hírnév-alapú kutató, tanácsadó cégévé vált, melyet Dr. Charles Fombrun és Dr. Cees van Riel alapított 1997-ben.



5. ábra. A RepTrak™ modell a vállalati reputáció mérésére (REPUTATION, 2015).

A városok hírneve az emberek vagy vállalatok hírnevéhez hasonlóan mérhető. A RepTrak modell alapján „egy város általános hírneve érzelmeken alapuló észlelés, mely közvetlen tapasztalatok – a város kommunikációja, harmadik személyek nézőpontja és általánosságban elfogadott sztereotípiák – alapján épül fel” (REPUTATION, 2015). Ebben a módszerben három fő dimenzió szemlélteti a város hírnevét: életminőség (vonzó környezet), intézmények színvonala (hatékony adminisztráció), fejlettségi szint (fejlett gazdaság), ezt a 6. ábra szemlélteti. A 100 legnagyobb népességű, legmagasabb GDP-jű és legtöbb turistát fogadó várost választották ki, majd a G8 országok lakossága online interjú lekérdezés formájában értékelte ezeket. A vállalati modellhez hasonlóan az érzelmi reputációt (City RepTrak®Pulse) az adott város által kiváltott csodálat/megbecsülés, tisztelet, bizalom és jó érzés viszonylatában határozták meg. Hard adatokat is bevontak a vizsgálatba (City RepTrak®Index). A mérhető jellemzők pontokat kaptak, melyeket súlyoztak. Mivel Győr városa nem képezte a felmérés részét, maga a kutatási eredmény nem releváns jelen tanulmány szempontjából. Másrészt viszont néhány korrelációt fontosnak tartok kiemelni. Bebizonyosodott, hogy a városi hírnév nagymértékben függ az ország hírnevétől, és erősen kapcsolódik annak ismertségéhez. A turizmus megtalálható a választást leginkább befolyá-

soló három kulcstényező között, valamint a jó hírnév három fő ismérve között is, ami mutatja a jelentőségét.



6. ábra. A RepTrak™ modell a városi reputáció mérésére (REPUTATION, 2015)

Eredmények

Annak érdekében, hogy feltárjuk a város és a vállalat hírneve közti kapcsolatot, különböző kutatási módszerek állnak rendelkezésünkre. A hírnévvizsgálatnak ezt az összefüggését még nem tárták fel, hiszen ezidáig főként településeket más településekkel, valamint vállalatokat más vállalatokkal hasonlítottak össze, magát az adott telephely és a betelepült vállalat hírnevét még nem vizsgálták egymás tekintetében. Kutatásomban a hírnév építőelemeit összekapcsoló szervezeti (városi és vállalati) kommunikációt vizsgálom.

Babbie (BABBIE, 2003) alapján a tartalomelemzés a rögzített emberi kommunikációk tanulmányozása. A tartalomelemzésre alkalmas források közé tartoznak a könyvek, a folyóiratok, a honlapok, a költemények, az újságok, a dalok, a festmények, a beszédek, a levelek, az internetes hirdetések szövegei, így a PR és marketingkommunikáció legtöbb eszközének vizsgálatára kiválóan megfelel.

E kutatási technika különösen alkalmas közlések értelmezésére és arra, hogy választ adjon a kommunikációkutatás klasszikus kérdéseire: Ki mit mond, kinek, miért, hogyan és milyen hatással?

Magának a vizsgálatnak az időtartama a dolgozat szempontjából nem releváns, az alapsokaság, amelyből a mintát vesszük, annál inkább. A 2011 után létrejött vállalati és önkormányzati kommunikációs termékek képezik az alapsokaságot. 2011. március, a budapesti Hungexpon megrendezett országos Utazás Kiállításon Győr városa díszvendég státuszban szerepelt. Ekkor egy sajtónyilvános eseményen mutatták be a város új logóját, ennek részeként pedig azt a szlogent, melyet a Triple Helix modellnek megfelelő megvalósult együttműködésben kezdett el használni az akadémiai szféra képviselőjében a Széchenyi István Egyetem, az Audi Hungaria Zrt. és Győr Megyei Jogú Város Önkormányzata.

Az elemzési egységen belül, tehát a 2011-2015 között kiadott PR és marketingkommunikációs anyagok közül rétegzett – megjelenés és kategória szerinti – és szisztematikus mintavétellel a következő, 2. táblázatban szereplő alminták tartalomelemzése történt meg.

2. táblázat. A vizsgálatba bevont kommunikációs eszközök.

| Kommunikációs eszközök | AH | Győr város |
|------------------------|----------------------|---|
| ATL: print | Éves jelentés 2015 | „image” kiadvány 2015 |
| ATL: film | hivatalos image film | hivatalos image film |
| BTL: látogatóközpont | AH Látogatói Központ | Látogatóközpont – Tourinform iroda Győr |

Forrás: saját szerkesztés

A manifeszt, azaz látszó, felszíni tartalom kódolása – pl. hányszor fordul elő egy bizonyos szó, annak szinonimája, nem szóveges tartalom esetén kép, szimbólum megjelenítése – miatt meglehetősen közel áll a standardizált kérdőívek alkalmazásához ez a kutatási forma. Az adatfeldolgozás után numerikus eredményeket kapunk – pl. bizonyos szavak gyakoriságának számolásával. A manifeszt tartalom vizsgálatát követően a közlés látens, rejtett tartalmát, a mögöttes jelentést kódolása is megtörtént. Mindkét módszer együttes alkalmazásával a közlések mögöttes jelentése is megragadható a megbízhatóság és a pontosság megtartásával.

A tartalomelemzés előnye, hogy hosszabb időszak alatt lezajló események elemzését is lehetővé teszi. A tartalomelemzőnek nincs esélye beavatkozásra, így nem befolyásolhatja az elemzés tárgyát (BERELSON, 1952), (KRIPPENDORFF, 1995).

ATL: print eszközök

AH Éves jelentés 2015 (AUDI, 2015)

Felelős kiadó: Audi Hungaria Zrt.

Célcsoport: az AH minden érintetti csoportja

Terjedelem: 87 oldal

Az AH éves jelentését minden évben kiadják azzal a céllal, hogy a vállalat aktuális eredményeiről tájékoztatást nyújtsanak. A „Fókuszban az Audi Hungaria 2015” című kiadvány 14 témát ölel fel, melyek közül 7 foglalkozik magával a gyárral, valamint a termeléssel. Emellett a többi fejezet a társadalmi felelősségvállalás, az oktatási területén vállalt együttműködések, a helyi és regionális társadalmi cselekedetek fontosságát hivatott kiemelni: „Győri motorok a világban”, „Az év legfontosabb eseményei”, „Autóinkban a világ”, „Jövőbe mutató oktatási kooperációk”, „Hírek – TT Birthplace Tour – vendégségben az Audi Hungariánál”, „Kerekasztal-beszélgetés: A közösségek ereje”, „CR: Vállalati felelősségvállalás”. A „Győri motorok a világban” fejezet kiemeli a helyi termékek kiváló minőségét, és áthatja a győri származás iránti büszkeség. Általában országokat adnak meg egy termék esetén származási helyként, ezzel szemben a város középpontba állítása egyértelműen a győri származás iránti büszkeségre utal. A hét bemutatott autótulajdonos között találunk egy a vállalatnál dolgozó házaspárt is, akik kiemelték annak a fontosságát, hogy saját készítésű motorral hajtott autót vezethetnek. Egy helyi vállalkozó is bemutatta autóját (Bugatti), aki arra tért ki beszámolójában, hogy büszkeséggel tölti el, hogy helyben készült „szívvel” hajtott luxus gépjárművel vezethet. „Az év legfontosabb eseményei” fejezetben szereplő 19 hír közül 12 szól a telephely város társadalmi, oktatási, turisztikai vagy kulturális eseményeiről. Az AH előszeretettel emeli ki szponzorációs tevékenységét – szponzorációs szerződést írtak alá a Győri Filharmonikus Zenekarral, a gépjárműpark további bővítésével támogatják a Győri Balettet és a helyi rendőrséget, szponzorként évről-évre a győri Formula Student egyetemi autóverseny mellé állnak, önkéntes napot, valamint karácsony előtt adakozást szerveznek. A hírek között két turisztikai témájút is találunk. A 2015-ös évben üdvözölték az Audi Hungaria Látogatói Központ 50.000. látogatóját, illetve egy új eseményt is megszerveztek Győrben, TT Birthplace Tour néven, mely során Győrben készült TT sportautók tulajdonosai látogattak el autójuk „szülővárosába”, szakmai gyárlátogatáson és egyéb programokon vehettek részt. Az éves jelentésben Győr neve 65 alkalommal került megemlítésre, a város polgármestere négy fényképen szerepel. Az önkormányzat, az egyetem és a vállalat – és a Győri Audi ETO kézilabdacsapat – által használt közös szlogent Peter Kössler, ügyvezető igazgató mondja ki.

„Image” kiadvány 2015 – Győr (GYŐR, 2015)

Felelős kiadó: Győr Megyei Jogú Város Önkormányzata

Célcsoport: a város minden érintetti csoportja, főként turisták

Terjedelem: 23 oldal

A város imázs kiadványa a legfőbb információforrás Győrről. 2011-ben adták ki magyar, német, angol, orosz és kínai nyelven, azóta 2015-ben átdolgozták, aktualizálták. 11 fejezetben mutatkozik be Győr: „Híres győriek”, „A folyók városa”, „Magyarország műemlékeiben harmadik leggazdagabb városa”, „A kultúra városa”, „A Győrköcváros”, „A sportos város”, „Az innováció városa”, „A találkozások városa”, „Legendák és igaz történetek

Győrről”, „Információk a testvérvárosokról”, „Hasznos információk”. Minden fejezet tartalmaz egy „Tudta-e?” részt, így az innovációval foglalkozó fejezet is. Ez a rövid történet a híres német Audi brandről és a magyar, Győrben található telephelyről szól. Ezen mondatok stílusa, nyelvezete büszkeséget sugároz a prémium kategóriás vállalat és az ott gyártott motorok és autók iránt. A kiadványban az AH neve hét alkalommal kerül említésre. Az önkormányzat, AH és az egyetem által használt közös szlogen is megjelenik a kiadványban.

ATL: hivatalos image filmek

AH image film (AUDI, 2013)

A 3:08 perc hosszú vállalati imázsfilm 2013-ban készült. A bevezető rész (1:13 perc hosszú) egy mondatból kezdődik: „Van egy hely a világon, ahol ...”. Jelenetek következnek az AH által szponzorált győri egyesületekről, intézményekről: kézilabda, labdarúgás, balett, egyetemi élet. Ez a rész egy kinyilatkozással végződik: „Ennek a városnak a neve Győr.” Ezt a városlakókról, nevezetességekről, látványosságokról, fesztiválokról és a pezsgő társadalmi életéről készült képek, jelenetek követik. A film fő részét ismét egy mondat vezeti be: „Ebben a városban működik az Audi Hungaria”. Ebben a részben a vállalatról és munkatársairól szóló állításokat, a cég misszióját, céljait ismerhetjük meg. Ha megvizsgáljuk a film részeit, látható, hogy a fókusz egységesen megoszlik a telephely város és a vállalat között, ahogy ez a 3. táblázatban látható.

3. táblázat. Az AH image film felépítése.

| A film részei | Terjedelem (perc) | Tartalom |
|----------------------|--------------------------|---|
| bevezető rész | 1:13 | jelenetek győri intézményekről |
| Győr | 0:13 | jelenetek Győrről és a helyi emberekről |
| AH | 1:42 | jelenetek a vállalatról és munkatársairól |

Forrás: saját szerkesztés

Győr város image film (GYŐR, 2013)

A 3:12 perc hosszú imázis filmet 2013-ban készítették. A bevezető rész (1:25 perc) a következő mondatból kezdődik: „Van egy ország Európa szívében, Magyarország.”, és elhelyezi Európa térképén az országot, foglalkozik annak kultúrájával, gasztronómiájával, történelmével, társadalmával és sportéletével. A fő részt egy állítás vezeti be: „Ebben az országban van egy város, rengeteg történet szól róla. A város neve Győr.” Ezt a mondatot győri vízparti, kulturális, gyerekekről, sportról és innovációról szóló jelenetek követik. Az innovációs képek között főként a gyárat, a termelést, autókat és az AH munkatársait mutató képe-

ket találunk, ezek képviselik a győri ipart és innovációt mint a város vezető vállalata. A film felépítését a 4. táblázat szemlélteti.

4. táblázat. A győri image film felépítése.

| A film részei | Terjedelem (perc) | Tartalom |
|--|-------------------|---|
| Bevezető rész | 1:25 | jelenetek Magyarországról |
| Győr általánosságban | 0:20 | jelenetek Győrről és helyi emberekről |
| A folyók városa | 0:07 | győri vízi élet |
| Magyarország műemlékekben harmadik leggazdagabb városa | 0:10 | híres műemlékek |
| A kultúra városa | 0:16 | fesztiválok, kulturális intézmények |
| A Győrköcseváros | 0:08 | Győrköcsfesztivál, boldog gyerekek |
| A sportos város | 0:20 | sport klubok |
| Az innovatív város | 0:15 | Győr vezető vállalata, az AH, az ipar és innováció képviselőjében |
| Befejező rész | 0:10 | szlogen |

Forrás: saját szerkesztés

Mindkét imázsfilm készítője szándékosan ugyan az a cég, így az AH és az önkormányzat meg tudja osztani egymással marketing anyagait, filmjeleneteit, fotóit.

BTL: Látogatóközpontok

Audi Hungaria Látogatói Központ

2010-ben nyitotta meg kapuit az Audi Hungaria Látogatói központja. Azóta több mint 58.000 vendég látogatta meg a vállalatot és élte át testközelből a motor- és járműgyártás folyamatát. A Látogatói központ épületét a hatalmas érdeklődésre és népszerűsége való tekintettel 2015 áprilisában 500 négyzetméter területűre duplázták meg. Az új központban három prezentációs terem, egy shop és egy kávézó várja a látogatókat, így egy napon akár 100-nál is több érdeklődő tekinthet be a gyár kulisszái mögé, és vehet részt a motorgyártáson és a járműgyártáson végigvezető klasszikus gyárlátogatások mellett sokrétű tematikus vezetéseken is, mint például „Logisztika az Audi Hungariánál“, „Képzés testközelből“ vagy „Környezet- és természetvédelem“.

Dr. h.c. Thomas Faustmann, az AUDI HUNGARIA Zrt. volt ügyvezető igazgatója szerint az Audi Hungaria nem csak a győri régió egyik legmeghatározóbb vállalata, hanem egy kedvelt úticélja is. Ezáltal turisztikai hozadék is realizálódik a vállalatnál, valamint a gyárlátogatáson szerzett benyomások, tapasztalatok segítségével közelebb kerülnek a látogatók a vállalathoz, és lelkesíti is őket a termékek és az Audi márka iránt. Így a gyárlátogatások nagymértékben hozzájárulnak a négykarikás márka imázsának növeléséhez⁵⁷.

Győrrel kapcsolatos tartalmak:

- Minden gyárlátogatás egy imázsfilmhez hasonló filmbejátszással kezdődik. Általános információkat hallhatnak először a látogatók a telephely városról.
- A látogatói központban található egy ún. Győr-mappa, melyben információt olvashatnak a turisták a város és környéke szabadidős és kulturális kínálatáról.
- Elérhetők a központban továbbá Győrről szóló nyomtatott kiadványok – imázskiadvány, programajánlók.

Győri Látogatóközpont – Tourinform Iroda

A győri belváros szívében, a sétálóutcán nyitotta meg kapuit 2012-ben az a turisztikai látogatóközpont, mely Győr előszobájaként várja a turistákat, valamint számos helyi szolgáltatással a lakosokat is. A széles kínálati palettán nem csak információk nyújtása szerepel, egy interaktív kiállítói tér, rendezvényjegy-árusítás, csomagmegőrző, internetezési pont, konferenciaterem és a földszinten győri, Győr környéki, valamint hungarikum termékeket forgalmazó ajándékbolt is megtalálható. Az intézménynek a turisták és a helyi lakosok tájékoztatásán túl programszervezés és a város promóciója is feladatkörébe tartozik.

Maga a Tourinform Iroda az első emeleten fogadja az érdeklődőket, itt található a Győrt és környékét bemutató interaktív kiállítótér is.

AH-val kapcsolatos tartalmak:

- Kaphatóak jegyek az AH Látogatói Központba elővételtben
- Az interaktív kiállítótérben az AH képviseli a város iparát és az innovációt. Önálló falfelületet kapott a vállalat kétnyelvű – magyar és angol – információval, képekkel és LDC-tv-n játszódó imázsfilmvetítési lehetőséggel.
- A Tourinform Irodában egy nagy 3D-s kirakó kocka található, melyen szerepel egy kirakható Audi kép is.

⁵⁷ AUDI Hungaria Zrt.: Az Audi Hungaria a társadalomban.

<https://audi.hu/hu/tarsadalmi-felelossegvallalas/tarsadalomban/>. A letöltés ideje: 2015.11.09.

- A Látogatóközpont ajándéküzlete szerződéses viszony alapján árusítja az AH Látogatói Központ ajándéktárgyait külön vitrinben elhelyezve.

Következtetések

A Reputation Institute definíciója szerint a hírnév érzelmeken alapuló észlelés, mely közvetlen tapasztalatok – a saját kommunikáció, harmadik személyek nézőpontja és általánosságban elfogadott sztereotípiák – alapján épül fel. A szervezeti hírnév az összes stakeholderi csoport véleménye és nézőpontja alapján jön létre, és a hírnévépítési folyamat minden építőelemét magában foglalja. A szervezeti kommunikáció építi egymásra, tartja egyben az építőelemeket, lehetővé téve a folyamatot. A tanulmányban bemutatott kutatás a város és a vállalat kommunikációs eszközeit vizsgálta azt bizonyítandó, hogyan támogatják egymást a felek a hírnévépítésben.

A lefolytatott vizsgálat eredményeit áttekintve a következő következtetésekre jutottam:

- Mind Győr város, mind az AH tudatosan műveli a szervezeti kommunikációs tevékenységet hírnevük alakításában.
- A város és a vállalat kiemelten jeleníti meg egymást. Az első vizsgált kommunikációs eszközben, az AH 2015-ös éves jelentésében a helyi termékek kiváló minősége és a származási város kaptak kiemelt figyelmet, emellett a társadalmi felelősségvállalás a vállalat életében betöltött jelentős szerepe is fókuszba került. Győr imázs kiadványában a város sokszínű arcai között a város gazdasága és az innováció kiemelkedő jelentőséggel bírnak, ezt fémjelezve egyedüli nevesített vállalatként az AH jelenik meg a kiadványban. Ugyan annak a filmkészítő cégnek a megbízása önmagában is szoros együttműködésre utal, mert a vizuális effektek, a tematikus képek és jelenetek összezsengnek mindkét imázsfilmben, eleve a két partner együttműködését, interakcióját sejtetve. A felek megjelenítik egymást látogatóközpontjaikban is, így a turisták és a helyi lakosok is ott helyben kaphatnak mögöttes információt a kooperációról. Ezáltal az emberek összekötik a várost és a vállalatot, egymás imázsának részei lesznek, tehát a reputáció, azaz a hírnévépítésben komolyan és tervszerűen együttműködik a két elemzett fél. A kutatásból nyert következtetéseket mind a város, mind a vállalat célcsoportjai körében végzett felmérésekkel tovább lehet pontosítani, ami további távlatokat nyit a téma feldolgozásának.

A reputáció, különösen vállalati és városi aspektusban vizsgálva azért is jelentős kutatási terület főként Győrben, mert a város önálló turisztikai desztinációként pozicionálja magát a magyar turisztikai palettán évek óta, ahogy gazdaságában továbbra is kiemelt fontosságú kitérési pont a hazai és külföldi befektetők, működő tőke bevonása. Dinamikusan fejlődő városként lakosságának száma folyamatosan nő, mely folyamatban mint élhető „vidéki” nagyváros, vonzó letelepedési célpont kíván megjelenni. Ahogy a tanulmányban bemutatott vizsgálatból kiderült, fontos tényező az Audi Hungaria Zrt.-vel való együttműködés e tö-

rekvésekben, mely kooperációt a városmarketingért, városi reputációért felelős intézmények, szakemberek egyre inkább professzionális alapokra kívánják helyezni. A tudatos építkezés tehát elkezdődött, tudományos alapossággal továbbra is fontos, hogy nyomon kísérjük, hiszen a Győrben kialakult jelenség, modell tovább formálódik, a hírnévépítés a gyakorlatban valósul meg többek között a tanulmányban tárgyalt két fontos partner együttműködésével.

Felhasznált irodalom

AUDI Hungaria Zrt.: Az Audi Hungaria a társadalomban.

AUDI Hungaria Zrt.: Fókuszban az Audi Hungaria 2015. Győr, 2016. <http://audihungaria2015-hu.audiportal.hu/>. A letöltés ideje: 2016. március 29.

AUDI Hungaria Zrt.: Image film. Vállalati kommunikáció és kormányzati kapcsolatok. Győr, 2013.

BABBIE, Earl: A társadalomtudományi kutatás módszertana. Balassi Kiadó, Budapest. 2003. 352-363.p.

BERELSON, Bernard: Content Analysis. New York, Free Press. 1952. 18 p.

BROMLEY, D.B.: Relationship between personal and corporate reputation. European Journal of Marketing 35(3/4), 2001. 316-334.p.

BROMLEY, D.B.: Relationship between personal and corporate reputation. European Journal of Marketing 35(3/4), 2001. 316-334.p.

FAZEKAS Ildikó, HARSÁNYI Dávid: Marketingkommunikáció. Szókratész Külgazdasági Akadémia, Bp. 2000. 12. p.

Fazekas Ildikó, Harsányi Dávid: Marketingkommunikáció. Szókratész Külgazdasági Akadémia, Bp. 2000. 12. p.

FOMBRUN, C. J.: Reputation: Realizing the Value from the Corporate Image. Boston/Harvard Business School Press, 1996.

FOMBRUN, Charles J. – CEES B.M. VAN RIEL: Fame & Fortune (How Successful Companies Build Winning Reputations), Financial Times, New Jersey, 2004.

GARAMHEGYI Ábel, BOROS Lajos: Bevezetés a településmarketingbe. JATEPress, Szeged, 2010.

GYŐR MJV Önkormányzata: Image film. Városmarketing és Programszervezési Főosztály. Győr, 2013.

GYŐR MJV Önkormányzata: Image kiadvány. Győr, 2015. http://turizmus.gyor.hu/data/files/turizmus/imazs_en.pdf. A letöltés ideje: 2016. március 29.

HANDY, Charles B.: Understanding Organizations. Penguin Books, 1985.

http://gyorplusz.hu/cikk/jo_visszajelzes_gyornek_a_trivago_lista.html A letöltés ideje: 2015.10.17.

<http://www.comprad.hu/hu/compradblog/343.html>. A letöltés ideje: 2015.08.10.

<http://www.rcysostenibilidad.telefonica.com/blogs/2012/05.31/why-companies-need-to-worry-about-managing-their-reputation-or-why-schumpeter-has-a-limited-view-of-companiesE2%80%99-reputation/>. A letöltés ideje: 2013.05.20.

<https://audi.hu/hu/tarsadalmi-felelossegvallalas/tarsadalomban/>. A letöltés ideje: 2015.11.09.

IND, Nicholas: Corporate Image: Strategies for effective identity programmes. Kogan Page, Great Britain, 1992.

JAKAB Petra: Győr, városmarketing a gyakorlatban. In: TÓZSA István (szerk.): Turizmus és településmarketing, Budapest/Budapesti Corvinus Egyetem Gazdaságföldrajz és Jövőkutatás Tanszék, 2014.

KONCZOSNÉ SZOMBATHELYI Márta: A hírnév értéke, a reputáció mérhetősége. In: KIRÁLY Éva (szerk.): Kiterjesztett marketing. Konferenciakötet. BGF, Budapest, 2013. 504-516. pp

KONCZOSNÉ SZOMBATHELYI Márta: Nemzetközi tendenciák a PR-ban, 2012. In: JÓZSA László – KONCZOSNÉ SZOMBATHELYI Márta, HUSZKA Péter (szerk.): A marketing új tendenciái. Győr/Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Kar, 2012. 215-228 p.

KOTLER, P.: Marketing Management: Analysis, Planning, Implementation and Control (9. kiadás). Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall International Inc., 1997.

KRIPPENDORFF, Klaus: A tartalomelemzés módszertanának alapjai. Bp., Balassi K. 1995. 22 p.

NEMES A.: Település és régiómarketing – kísérlet a települések és régiók imázsának, valamint telepítés-viselkedésének modellezésére. Doktori értekezés. Budapest, 2000.

NYÁRÁDY Gáborné, SZELES Péter: Public Relations I-II. Perfekt Kiadó, Budapest, 2011.

PINILLOS, A.: Why companies need to worry about managing their reputation (or why Schumpeter has a limited view of companies' reputation)

PISKÓTI I. – DANKÓ L. – SCHUPLER H. – BÜDY L.: Régió és településmarketing. Miskolc, RMC Kft., 1997.

PISKÓTI I. – DANKÓ L. – SCHUPLER H. – BÜDY L.: Régió és településmarketing. KJK Kerszöv, Budapest, 2002.

PISKÓTI István. Régió- és településmarketing - Marketingorientált fejlesztés, márkázás. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2012. 310. p.

PISKÓTI István: Településfejlesztés és városmarketing – cél – stratégia – eszközök. Pro Marketing Miskolc Egyesület, Miskolc, 1997. 86-95.p.

Randstad Hungary Kft.: Az Audiban dolgozna a legtöbb magyar. <http://www.randstad.hu/hirek/az-audiban-dolgozna-a-legtobb-magyar>. A letöltés ideje: 2014.04.24.

RECHNITZER János, TAMÁNDL László: A győri járműipari körzet, mint a térség új iránya és eszköze. Győr/Széchenyi István Egyetem, 2014.

REPUTATION Institute: 2015 City RepTrak®. The World's Most Reputable Cities. 2015. http://www.reputationinstitute.com/CMSPages/GetAzureFile.aspx?path=~\media\media\documents\city-reptrak-report-2015_1.pdf&hash=572727a7861adbdd112210d89e7d6d49a4f636344b2cf8b790132890961c62fa&ext=.pdf. A letöltés ideje: 2015. november 23.

ROPER, S., FILL, C.: Corporate Reputation. Pearson, 2012.

SZAKÁL Gyula: A városmarketing és eszközei. In: Győri Tanulmányok 1996/17. Győr Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala, Győr, 1996 (149-167.p.)

SZAKÁL Gyula: Az image, mint a városmarketing eszköze. In: Tér és Társadalom, 1995. 1995/1-2. p. 25-31.

SZAKÁL Gyula: Települések, tájak image-e. Magyarországi CASH-FLOW, 5.évf. 1994. 2.sz. 36.p.

SZAKÁL Gyula: Vállalkozó győri polgárok 1870-1940. Budapest/L'Harmattan, 2002.

SZELES Péter: A szervezet hírneve - Hírnévmenedzsment

TÖRŐCSIK Mária: Település- és területidentitás kialakítása marketing eszközökkel. Tér és Társadalom 9. évf. 1995/1-2. 1995. 17-23.p

TURÓCZI Gábor: Városból city. Nem figyel a pr a városkommunikációra. In. Kreatív, 2002. december 19.

A MULTILATERÁLIS FEJLESZTÉSI BANKOK SZEREPE A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS FINANSZÍROZÁSÁBAN

FINANCING SUSTAINABLE DEVELOPMENT – THE ROLE OF MULTINATIONAL DEVELOPMENT BANKS (MDBs)

BÁBOSIK Mária

Kulcsszavak: *fenntartható fejlődés, fejlesztésfinanszírozás, multilaterális fejlesztési bankok*

Keywords: *sustainable development, development finance, multilateral development banks*

JEL kód: *O44, F33, G21*

Összefoglalás

A tanulmány a fenntarthatósági szempontok megjelenését és érvényesülését elemzi a multilaterális fejlesztési bankok fő dokumentumaiban, elsősorban az Ázsiai Fejlesztési Bankra (ADB) és az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bankra (EBRD) fókuszálva. Tárgyalja a fenntarthatóság, mint globális kihívás megjelenését, aktualitását, gazdasági, szociális és környezeti pilléreit. Kitér az ENSZ fenntartható fejlődéssel kapcsolatos kezdeményezéseire, valamint a korábbi és a jelenlegi fenntarthatósági célokra, azok változására. Bemutatja a célok elérésének becsült finanszírozási igényét, annak lehetséges forrásait és formáit. Megvizsgálja a multilaterális fejlesztési bankok szerepét és kapcsolódását a fenntarthatósági célokhoz. Elemzi, hogy a példaként kiválasztott két multilaterális fejlesztési bank, az ADB és az EBRD mikor és hogyan építette be politikájába a fenntarthatóság követelményét, s azok összhangban vannak-e az ENSZ új globális céljaival. Vizsgálati módszere az eredeti források feldolgozása, szakirodalom elemzése. Az elemzés eredménye azt mutatja, hogy a multilaterális fejlesztési bankok kiemelt fontosságot tulajdonítanak a fenntarthatóságnak, s kénytelenül várják elkötelezettségüket iránta. Megközelítésük azonban erőteljesen különböző, amely az egyes régiók eltérő adottságaiból, történelméből, fejlettségéből, kultúrájából valamint fejlesztési igényéből fakad. További kérdésként merül fel, hogy vajon ez az elkötelezettség elegendő-e a fenntartható fejlődésre való tényleges áttéréshez.

Summary

The paper focuses on the emergence and relevance of the aspect of sustainability in the guiding documents of the multilateral development banks with special regard to the Asian Development Bank (ADB) and the European Bank of Reconstruction and Development (EBRD). It presents sustainability as a new global challenge and its actuality, economic, social and environmental pillars. It gives an overview on the UN sustainable development initiatives, the previous and current set of sustainability goals and their changes. It estimates the approximate financing need to reach these goals, initiates possible sources and forms. It analyses the role of the multilateral development banks and their linkages to the sustainability goals. It sheds light on when and how the two selected multilateral development banks - the ADB and the EBRD - adopted the sustainability requirement into their policies. The method of the study is using original sources and literature. Results show, that multilateral development banks pay a special attention to sustainability and demonstrate their commitment to it. Their approach though are different due to their diverse situation, history, level of development, culture and needs. It remains an open question though, if their commitment is sufficient enough for the transition to a sustainable economy in reality.

Bevezetés

A környezeti és társadalmi problémák sokasodása, a növekedés erőltetésének tarthatatlansága a 20. század második felében egyre nyilvánvalóbbá vált. Ennek nyomán az 1960-as évek óta jelentős nemzetközi erőfeszítések történtek a fenntartható fejlődés érdekében. Ezek egymással párhuzamosan, több szálon futottak. Egy részük a fejlesztésekkel foglalkozott, elsősorban a fejlődő országok szempontjából, melyek középpontjában a szegénység

leküzdése, az életszínvonal emelése, és az emberhez méltó létfeltételek megteremtése állt. Az 1961-ben meghirdetett első „ENSZ Fejlesztési Évtized”⁵⁸, majd a továbbiak elsősorban ezt a célt szolgálta. Más részük a fejlődés egyre nyilvánvalóbbá váló s fokozódó környezeti problémáira fókuszált, melynek általános alapelveit a Riói Nyilatkozat⁵⁹, globális programját pedig a „Feladatok a 21. századra”⁶⁰ című dokumentum rögzítette.

Ezek az erőfeszítések csak korlátozott eredményekkel jártak, ezért konkrét célok kitűzésére volt szükség. Ezt szolgálta az ENSZ 2000-2015 közötti „Millenniumi Fejlesztési Célok”⁶¹ című programja, valamint a realisabb környezeti célok meghatározása. A 2010-es évek elején azonban már kétségessé vált ezek megvalósulása is, ezért a két szálon futó célrendszert összevonták, tovább részletezték és egységes dokumentumba foglalták. Az új célrendszert az ENSZ 2015. évi Közgyűlésén fogadták el „Világunk átalakítása: a fenntartható fejlődés 2030-ig szóló programja”⁶² címmel. E program a korábbi fejlesztési és a környezetvédelmi erőfeszítéseket egyesítve általános érvénnyel, minden országra kiterjedően új univerzális célokat fogalmaz meg, melyek integrálják a gazdasági, szociális és környezeti prioritásokat.

Az új, a korábbiaknál jóval ambiciózusabb célok nagyságrendekkel növelik a fejlesztési igényeket a következő másfél évtizedben. Elérésükhöz nem lesznek elegendők az egyes államok (kormányzatok) által ezekre fordítható források, az eddigi nemzetközi Hivatalos Fejlesztési Támogatás (ODA)⁶³, illetve a regionális fejlesztések jelenlegi nagyságrendje és formái. Az ODA becsült összege ugyanis évente mintegy 135 milliárd USD, érdemben nem nő, az infrastruktúra fejlesztéséhez pedig legalább 1,5 billiárd USD-re lenne szükség egyedül csak a legszegényebb országokban.⁶⁴ Az új ENSZ célok megvalósításához ezért szükség lesz a fejlesztési források minden formájának növelésére, átstrukturálására, kombinálására és hatékonyságának javítására, illetve a fejlesztés finanszírozásának innovációjára. Ez vonatkozik a fejlesztés magán- és a közpénzekből történő, illetve vegyes finanszírozására, annak nemzeti, regionális és globális szintjeire, valamint a források megszerzésére és a forrásfelhasználási képességek növelésére is.

⁵⁸ UN Development Decade, <http://www.nationsencyclopedia.com/United-Nations/Economic-and-Social-Development-FIRST-UN-DEVELOPMENT-DECADE.html> (letöltve: 2017.04.04.)

⁵⁹ Riói Nyilatkozat a Környezetről és a Fejlődésről http://www.ff3.hu/upload/Rio_Decl_m.pdf (letöltve 2017.04.04.)

⁶⁰ Agenda 21, <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf> (letöltve: 2017.04.04.)

⁶¹ Millennium Development Goals, <http://www.unmillenniumproject.org/goals/> (letöltve: 2017.04.04.)

⁶² Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld> (letöltve: 2017.04.04.)

⁶³ Official Development Assistance

⁶⁴ International Financial Institutions Announce \$400 Billion to Achieve Sustainable Development Goals, July 10, 2015, <http://www.worldbank.org/en/news/press-release/2015/07/10/international-financial-institutions-400-billion-sustainable-development-goals> (letöltés ideje: 2016.04.28.)

Az ENSZ fenntartható fejlődési céljait 193 tagállam írta alá, s megvalósításának nyomon követése is elsősorban tagállami keretek között történik. A célok eléréséhez szükséges erőfeszítések azonban messze túlmutatnak az egyes államok lehetőségein, ezért kulcsfontosságú, hogy azokhoz hogyan viszonyulnak a világgazdaságban meghatározó szerepet betöltő nemzetközi intézmények. Ezek egyik kiemelkedően fontos csoportja a multilaterális fejlesztési bankok (MDB-k) „klubja”, amelyek a II. világháború utáni gazdasági rend meghatározó regionális szereplői.⁶⁵ Jelentőségüket kiemeli, hogy nemcsak a fejlesztésfinanszírozásban töltenek be kulcsszerepet, hanem az elvek, normák, elvárások, gyakorlatok és működési mechanizmusok megalkotásában és terjesztésében is, melynek révén világszerte döntő hatást gyakorolnak a gazdaság és a társadalom állapotára, fejlődésére, jövőbeli kilátásaira.

Kérdések és módszer

A tanulmány célja egyrészt annak megválaszolása, hogy a multilaterális fejlesztési bankok csoportja hogyan reagált az ENSZ új programjára, elköteleződött-e iránta, amennyiben igen, akkor milyen vállalásokat tett a fenntartható fejlesztési célok elérése érdekében. Másrészt a tanulmány arra is választ keres, hogy hogyan jelenik meg a fenntartható fejlődés szempontja a „klub” két kiválasztott tagjának, az Ázsiai Fejlesztési Banknak (ADB), illetve az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Banknak (EBRD) a működést meghatározó fő dokumentumaiban.

Az ADB-re azért esett a választás, mert Ázsia a világ leggyorsabban fejlődő régiója, ahol azonban még drámai a szegénység, s jelentősek a környezeti problémák. Az ADB az egyik „legpatinásabb” regionális fejlesztési intézmény, amely azonban mostanra új kihívókra is talált.⁶⁶ Az EBRD Magyarország szempontjából kulcsfontosságú, hiszen 1991-ben történt megalapítása óta tagjai vagyunk, részesülünk projektjeiből, s régióinkban kifejtett, a fejlesztési bankok világában egyedi tevékenységével jelentős hatást gyakorol hazánk és közvetlen környezetünk fejlődésére, versenyképességére.

A vizsgálathoz felhasznált módszer az eredeti dokumentumok, a bankok által megjelentetett anyagok és a szakirodalom elemzése, összevetése.

⁶⁵ Susan Park and Jonathan R. Strand: Global economic governance and the development practices of the multinational development banks, In: Susan Park, Jonathan R. Strand (Eds.): Global Economic Governance and the Development Practices of the Multilateral Development Banks, Routledge, 2016, pp. 3-11

⁶⁶ Új kihívóinak az AIIB (Asian Infrastructure Investment Bank) és az NDB (New Development Bank) tekinthető.

A multilaterális fejlesztési bankok kapcsolódása a globális fenntartható fejlődési célokhoz

A hét multilaterális fejlesztési bank⁶⁷ üdvözölte az ENSZ fenntartható fejlődési céljainak elfogadását, röviddel azt követően kinyilvánította elkötelezettségét e célok iránt, s egy közös dokumentumban⁶⁸ fogalmazta meg vízióját arról, hogy a gyakorlatban hogyan tudnak hozzájárulni együttesen és egyenként is azok eléréséhez.

A fenntartható fejlődési célok megvalósítása érdekében vállalták, hogy több területen is növelik erőfeszítéseiket. Megsokszorozzák a fejlesztésre fordítható forrásaikat és azokat a fenntartható fejlődési célok szolgálatába állítják, valamint megújítják finanszírozási tevékenységüket. Eközben a fenntarthatósági célok mentén erősítik egymással való együttműködésüket közös kezdeményezések, projektek és tudásmegosztás révén az összehatás maximalizálása érdekében. Míg az ODA és az egyéb segélyek dollár milliárdos nagyságrendet jelentenek,⁶⁹ addig az MDB-k által mobilizálható, növekvő források a multiplikátor-hatás miatt dollár billiókra rúghatnak, ezért ezek az intézmények az elkövetkező időszakban a fejlesztés motorjaivá válhatnak. Ez a nagyságrendi átrendeződés új korszakot nyithat világszerte a fejlesztések terén.

A fejlesztési források bővítése

A Millenniumi Fejlesztési Célok 15 éves időszaka alatt (2000-2015 között) a multilaterális fejlesztési bankok által együttesen nyújtott támogatások, koncessziós és nem koncessziós hitelek, kockázat-megosztási eszközök, garanciák és tőkebefektetések évente 50 milliárd dollárról 127 milliárd dollárra emelkedtek. A fejlesztést közép- és hosszútávon elősegítő nemzetközi intézményként e bankoknak fontos anticiklikus szerepük is volt. A legutóbbi válság legmélyebb pontján például az MDB-k az általuk nyújtott éves finanszírozást 30-50 százalékkal növelték.

A Fenntartható Fejlődési Célok időszakában az MDB-k tovább kívánják bővíteni a finanszírozási lehetőségeket, amelyekkel hozzájárulnak a partnerországok erőfeszítéseihöz a

⁶⁷Afrikai Fejlesztési Bank (AfDB), Ázsiai Fejlesztési Bank (ADB), Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank (EBRD), Európai Beruházási Bank (EIB), Amerika-közi Fejlesztési Bank Csoport (IDBG), Világbank Csoport (WBG), Nemzetközi Valuta Alap (IMF)

⁶⁸FROM BILLIONS TO TRILLIONS: MDB Contributions to Financing for Development (July 2015)

¹² <http://www.worldbank.org/mdgs/documents/FfD-MDB-Contributions-July-13-2015.pdf> (letöltés ideje: 2016.04.26.)

fenntartható fejlődési célok elérése érdekében. Az időszak első három évében (2016-2018) összesen 400 milliárd dollárnyi finanszírozás nyújtását vállalták, amelyet a későbbiekben tovább szándékoznak növelni. Törekednek a rendelkezésre álló források hatékonyabb felhasználására, valamint addicionális források bevonására a minél nagyobb fejlesztési hatás elérése érdekében.

A közvetlen finanszírozásnál talán még fontosabb, hogy beruházásaiknak katalizáló, multiplikatív, illetve más köz- és magánforrásokat is vonzó hatásai is vannak. A politikákra vonatkozó tanácsadás, a technikai segítségnyújtás és a kapacitások fejlesztése révén az MDB-k segítik a kormányzati törekvéseket a rendelkezésre álló források növelésében, valamint abban, hogy azok felhasználása hatékonyan történjen. E multiplikátor hatás jelentős, bár azt nehéz kimutatni. Becslések szerint „az MDB-k által a magánszektor működésébe közvetlenül befektetett minden 1 dollárnyi összeg mintegy 2-5 dollárnyi további magánberuházást mobilizál. Ez évente mintegy 40-100 milliárd dollárral emeli meg a fejlesztésre rendelkezésre álló összegeket”.⁷⁰ Az addicionális és új típusú magán források becsatornázását a fejlesztésekbe a bankok a jövő kiemelt feladatának tartják. Eddig is hidat képeztek a köz- és a magánszektor között azzal, hogy sikeresen össze tudták hangolni a különböző szereplők érdekeit a fontos fejlesztési kérdések kapcsán, mely szerepük a jövőben is fontos lesz.

Pénzügyi innovációk a források növelése érdekében

A finanszírozási lehetőségek növelése és a források hatékonyabb felhasználása érdekében a multilaterális fejlesztési bankok több közös és egyéni pénzügyi innovációval is élnek.

A *közös* kezdeményezések közül kiemelkednek az úgynevezett „kítetttség csere megállapodások” (exposure exchange agreements), amelyek értelmében azok is további kölcsönhöz juthatnak, akik az egyik MDB-nél már kimerítették hitelkeretüket azáltal, hogy kockázati kítetttségüket megosztják az MDB-k között.⁷¹

Az *egyéni* újítások arra irányulnak, hogy a rendelkezésükre álló forrásokat az MDB-k minél hatékonyabban tudják kihelyezni. Ezek közé tartozik a hagyományos finanszírozáshoz való hozzáférés kiterjesztése a legszegényebb országok számára, a koncessziós lehetőségek innovatív kihasználása a legszegényebb országokba történő kihelyezések csökkentése nélkül, valamint a pénzügyi megoldások kombinálása. Ilyen többek között például az, hogy az

⁷⁰ From Billions to Trillions: MDB Contributions to Financing for Development (2015) p.2.

⁷¹ Belhaj, Riadh; Baroudi, Merli; Fiess, Norbert; Olivera, Jonas Campino De; Sperling, Frank; Turner, Tim: Exposure Exchange Agreements Among Multilateral Development Banks For Sovereign Exposures: An Innovative Risk Management Tool, Journal Of Risk Management In Financial Institutions, Volume 10 / Number 1 / Winter 2016-17, Pp. 78-88.

ADB az Ázsiai Fejlesztési Alap kölcsönportfólióját kombinálja saját mérlegével, az EBRD pedig új eszközöket hoz létre annak érdekében, hogy lehetővé tegye az intézményi befektetők számára, hogy befektetéseiben részt vegyenek. Hasonló innovációkkal a többi multilaterális fejlesztési bank is él. Ezek mindegyikének célja a pénzügyi források növelése és hatékonyságának fokozása, mely hozzájárul a fenntartható fejlődés érdekében történő beruházások növeléséhez.

Tanácsadás és technikai segítségnyújtás

- Az egyes országok saját forrásainak növelése

A fenntartható fejlődés céljainak eléréséhez létfontosságú a fejlesztésre fordítható hazai források növelése. Az MDB-k ennek érdekében erősíteni kívánják tanácsadói tevékenységüket az egyes államok vagy azok egyes kisebb területei részére, hogy azok minél több forrást tudjanak teremteni a fenntarthatósági célok elérésére. Ide tartozik az adóbevételek növelésére, a kiadások szerkezetének javítására és a kockázatok kezelésére vonatkozó megalapozott és testreszabott javaslatok kidolgozása. Tervezik a politikákra vonatkozó iránymutatások és képesség-építés koordinálásának javítását az egyes országok vonatkozásában, támogatni szándékoznak a politikákat alakítók közötti kapcsolatok építését és erősítését, szorgalmazzák a tapasztalatok és jó gyakorlatok megosztását, valamint az iránymutatások és eszközök továbbfejlesztését a kulcsterületeken.

- A tőkevonzási képesség feltételeinek javítása

A külső források jelentős szerepet játszanak a fejlődő országokban a fenntartható fejlődési célok megvalósításában. Ehhez azonban szükséges, hogy ezen országok átgondolt és koherens fejlesztési stratégiával rendelkezzenek, fenntartsák a makrogazdaság stabilitását, biztosítani tudják az alapvető közszolgáltatásokat, valamint a növekedést támogató üzleti környezetet. Az MDB-k tanácsadással és technikai segítségnyújtással segítik az e célok elérését lehetővé tevő gazdaságpolitikák kidolgozását.

- Magánbefektetések vonzóvá tétele

A fenntartható fejlődési célok elérése nem lehetséges növekvő mértékű magánbefektetések nélkül. Ezek vonzásához stabil szabályozási környezet és kedvező beruházási légkör kialakítására van szükség. Az MDB-k hagyományosan aktívak ezen a területen, most azonban aktivitásukat fokozni kívánják és új eszközök kifejlesztését tervezik. Ennek egyik példája az EBRD Beruházási légkör és irányítás kezdeményezése,⁷² ami egy nagyobb program részét képezi.

- A helyi pénz- és tőkepiacok fejlesztése

⁷² EBRD's Investment Climate and Governance Initiative (ICGI), 2014, <http://www.ebrd.com/what-we-do/sectors-and-topics/ebd-icg-initiative.html> (letöltve: 2017.04.04.)

A fenntartható fejlődési célok érdekében szükséges fejlesztések finanszírozásához kulcsfontosságú a helyi pénz- és tőkepiacok megerősítése és fejlesztése. Ennek érdekében az MDB-k egyrészt támogatják a helyi pénz- és tőkepiacok megerősítését, amelyek a reálgazdaság stabil és fenntartható finanszírozását szolgálják. Ide tartozik az intézményrendszer fejlesztésével és a szabályozással kapcsolatos tanácsadás, a piaci infrastruktúra fejlesztésének finanszírozása, a szabályozási kapacitás bővítése, valamint a tőkepiaci kínálat attraktivitásának növelése, a helyi és a regionális tőkepiacok fejlesztése a méretgazdaságból származó előnyök kihasználása, a hatékonyság növelése, valamint a kockázatmegosztás érdekében. Az MDB-k másrészt támogatják a helyi pénzügyi szolgáltatások és finanszírozás fejlesztését is. Ennek eszközei a hazai befektetői bázis kiszélesítésének támogatása, a mikro-, kis- és középvállalatok pénzügyi befogadásának elősegítése, a pénzügyi infrastruktúra fejlesztése a szolgáltatásokkal kevésbé ellátott területeken, a kisvállalatok magántőkevonzó képességének növelése, a pénzügyi szabályozókkal folytatott párbeszéd, valamint politikák kidolgozása és befektetések eszközlése a pénzügyi befogadás és a finanszírozáshoz való hozzáférés elősegítése érdekében.

- *A magánszektorral való együttműködés*

A fenntartható fejlődési célok eléréséhez kulcsfontosságú a magánbefektetések növelése. Az MDB-k katalizálni tudják a köz- és a magánszektor találkozását a magánfinanszírozásban rejlő potenciál feltárása érdekében, s a magánszektor forrásainak bevonásával társfinanszírozóként is tevékenykednek. Ilyenkor általában a projekt költségeinek csak egy részét finanszírozzák, s további befektetőket mobilizálnak szindikálás vagy más közös finanszírozási struktúrák segítségével. Ez a finanszírozási forma az azzal együtt járó strukturálással, tanácsadással és a kockázatok csökkentésével segít addicionális projektfinanszírozást szerezni. Amikor az MDB-k új vagy magas kockázatú területeken fektetnek be, az jelzésértékű, ami további projekteket vagy befektetőket vonzhat. Ennek bizonyítéka, hogy a magánszektor közvetlen befektetései a Millenniumi Fejlesztési Célok időszakában négyszerezére emelkedtek, ami a Fenntartható Fejlesztési Célok időszakában várhatóan tovább fog növekedni. Az MDB-k fokozzák ugyanis erőfeszítéseiket, hogy minél több magánbefektetőt vonzzanak a partnerországokba azáltal, hogy összeállítják a lehetséges projektek listáját, hatékonyan kezelik és megosztják a kockázatokat, valamint csökkentik a projekt előkészítési és megvalósítási költségeit.

- *A források megsokszorozása a szegénység felszámolása és a hosszú távú prosperitás biztosítása érdekében*

A fenntartható fejlődési célok igen ambiciózusak, megvalósításuk összefogást és partnerséget igényel. A fő szerepet ebben az egyes országok játsszák, ők irányítják ugyanis a fejlesztés folyamatát és teremtik meg a fejlesztést lehetővé tevő környezetet. Az MDB-k azonban tevékenységük, s e téren szerzett tapasztalataik révén a fejlődés „motorjai” lehetnek, a "fej-

lesztések finanszírozásáról" (development finance) áttérhetnek a "fejlődés finanszírozására" (financing for development), ami a fenntarthatóság irányába tett jelentős elmozdulás lenne.

A jelentősen megnövelt források és azok hatékonyabb felhasználása és multiplikátor hatása révén az elkövetkező időszakban erőteljesen megnő a MDB-k környezeti, gazdasági és szociális viszonyokra való kedvező ráhatásának lehetősége. A fenntarthatósági szempontokat nem megfelelően figyelembe vevő döntések esetén azonban fokozódik a kedvezőtlen hatások kockázata és veszélye, mely akár regionális vagy globális szintre is kihathat. Érdeemes tehát megvizsgálni a fenntarthatóság szempontjainak megjelenését az MDB-k működését meghatározó fő dokumentumokban.

A fenntarthatóság szempontja az ADB és az EBRD stratégiai dokumentumaiban

Harc a szegénység ellen – ADB és a fenntartható fejlődés

A fennállásának 50-dik évfordulóját 2016 decemberében ünneplő, manilai (Fülöp-szigetek) központú Ázsiai Fejlesztési Banknak (ADB) 67 ország a tagja, melyek közül 48 az ázsiai régióban található, további 16 ország pedig Európában. Magyarország nem tartozik a tagok közé, bár volt idő, amikor fontolgatta a csatlakozás lehetőségét. Az ADB víziója a szegénység felszámolása a régióban. Küldetése a fejlődő tagállamok támogatása a szegénység csökkentésében, illetve az életfeltételek és az életminőség javításában. Az ADB 2015-ben 27,2 milliárd USD fejlesztési finanszírozást nyújtott, amelyből 10,7 milliárd társfinanszírozás volt.⁷³

Az ADB az új ENSZ célokat kritikus fontosságúnak tekinti a régió számára csakúgy, mint az egész globális közösség számára. Ázsia és a csendes-óceáni térség a világ népességének és a mélyszegénységben élőknek több mint a felét adja, a világ bruttó hazai termékének közel 40 százalékát állítja elő, s 60 százalékkal járul hozzá a világ GDP-jének növekedéséhez. Ezért az, hogy Ázsia és a csendes-óceáni térség hogyan találja meg az egyensúlyt az ENSZ célok három pillére: a gazdasági prosperitás, a társadalmi egyenlőség és a környezet iránti felelősség között, az egész világon érezhető hatását.

Takehiko Nakao, az ADB elnöke szerint: *“This is a critical time ... to tackle the fundamental development challenges of our time. For its part, ADB has already taken the groundbreaking step to strengthen its lending capacity. By merging concessional and non-concessional lending windows ADB will be able to increase its financing to member countries by 50 percent. With its support to the private sector, including the recent establishment of the Office of Public-Private Partnerships, ADB will intensify its*

⁷³ ADB's 2015 Annual Report (2015AR)

efforts to unlock the enormous private resources available in the Asia and Pacific region for development financing."⁷⁴

Az ADB üdvözi a korábbiaknál ambiciózusabb fenntartható fejlődési célokat, és kész támogatni fejlődő tagországait azok elérésében azáltal, hogy testreszabott megközelítést kínál a fenntartható fejlődést szolgáló beruházásokra és a megnövekedett finanszírozási szükségletekre, a fenntarthatóság szempontját beépíti az eredmények közé és a jelentési folyamatba, illetve javítja a belső hatékonyságot.

Vajon az ADB stratégiája, akcióterve, munkaprogramja és költségvetési keretrendszere mennyire van összhangban a fenntartható fejlődési célokkal? A bank hogyan szándékozik ezeket elősegíteni, s megvalósulásukat mérni és értékelni? Ezeket a kérdéseket ezen alapdokumentumok felhasználásával és elemzésével mutatjuk be.

A befogadás, a fenntartható növekedés és a regionális együttműködés stratégiája

Az ADB jelenleg érvényes, 2020-ig szóló stratégiáját⁷⁵ 2008-ban fogalmazták meg, még jócskán a korábbi, az ENSZ Millenniumi Fejlesztési Céljainak időszakában, s félidőben, 2014-ben aktualizálták, valamint készítették hozzá akciótervet. A stratégia rövidebb időszakokra történő lebontása révén készített, jelenleg érvényes kétéves munkaprogram és költségvetési keretrendszer 2016-2018-ra szól. Ez meghatározza ezen időszak stratégiai prioritásait és operatív programját, valamint a 2016-os év költségvetésének középtávú keretrendszerét.

A stratégia a bank víziójának és missziójának megvalósítása érdekében *három* egymást kiegészítő *stratégiai területre* fókuszál:

1. a befogadó növekedés elősegítésére,
2. a környezetileg fenntartható növekedés támogatására és
3. a regionális együttműködés és integráció elősegítésére.

A *befogadó növekedés* elősegítésével kapcsolatos stratégiai prioritás két egymást kölcsönösen erősítő koncepcióra épít:

- a magas ütemű és fenntartható fejlődés növekvő gazdasági lehetőségeket teremt, illetve

⁷⁴ International Financial Institutions Announce \$400 Billion to Achieve Sustainable Development Goals, <http://www.adb.org/news/international-financial-institutions-announce-400-billion-achieve-sustainable-development-goals> , ADB (letöltés dátuma: 2016.04.28.)

⁷⁵ ADB 2020 The Long-Term Strategic Framework of the Asian Development Bank 2008-2020, <https://www.adb.org/sites/default/files/institutional-document/32121/strategy2020-print.pdf> (letöltve: 2016.05.20.)

- az ezekhez a lehetőségekhez való széleskörű hozzáférés biztosítja, hogy mindenki, különösen is a hátrányos helyzetűek, részt tudjanak venni abban és részesüljenek annak eredményéből.

A *környezetileg fenntartható növekedés* támogatása azért stratégiai prioritás, mert Ázsia lendületes gazdasági növekedése nem szándékolt következményekkel is járt, és az a természeti erőforrások kimerítését, a környezet károsítását és éghajlat megváltozását eredményezheti. A környezetileg fenntartható növekedés érdekében ezért az ADB a környezetbarát technológiák használatát, a környezeti biztosítékok elfogadását, valamint olyan intézményi kapacitások létrehozását támogatja, amelyekkel ezeknek érvényt tudnak szerezni.

A *regionális együttműködés és integráció* azért kapott prioritást, mert az jól kiegészíti az egyes országok szintjén tett erőfeszítéseket a régióban rejlő hatalmas lehetőségeinek kiaknázására. Az ADB támogatja a politikákra vonatkozó szorosabb koordinációt és együttműködik a regionális és globális közjavak védelme érdekében.

A források jobb mobilizálása és a regionális tapasztalatok és erősségek lehető legjobb kihasználása érdekében az ADB *a változás öt hajtóerejére* összpontosít, amelyek mindegyikét kritikusnak tarja a három stratégiai terület célkitűzéseinek megvalósításához. Ezek

1. a magánszektor fejlesztése és működése,
2. a jó kormányzás és kapacitásfejlesztés,
3. a nemek közötti egyenlőség,
4. a tudásmegoldások és
5. a partnerség.

A *magánszektor bevonásával* az ADB elősegíti a befektetési kockázatok és költségek csökkentését. Ez felgyorsítja az infrastruktúra fejlesztését, ami munkahelyeket teremt és fenntartja a gazdasági növekedést. Az ADB támogatja a reformokat, amelyek kedvezőbb körülményeket teremtenek a magánszektor számára.

A *jó kormányzás* terén az ADB szorgalmazza az elszámoltathatóságot, a részvétel, a kiszámíthatóság és az átláthatóság elvének beépítését, valamint beruház abba, hogy fejlődő tagországai meg tudják fogalmazni és végre tudják hajtani a szegénység csökkentését célzó politikájukat.

A *nemek közötti egyenlőség* biztosítását az ADB elsősorban olyan projekteken keresztül támogatja, amelyek javítják a lányok és nők hozzáférését az oktatáshoz, az egészségügyi szolgáltatásokhoz illetve a tiszta vízhez és az alapvető infrastruktúrához.

A *tudásmegoldások* a fejlesztési trendek, legjobb gyakorlatok és a rendelkezésre álló tudásbázis megosztását jelentik az ADB és a tagországok között, valamint a tapasztalatok kicserélését a fejlesztési kérdésekre vonatkozóan. A partnerség a tagállamok kormányaival, más multi- és bilaterális szervezetekkel, a magánszektorral és a civil társadalommal való kapcsolatok ápolását jelenti, amelyek az ADB eredményes működésének integráns részét képezik.

Az ADB tevékenységének kulcsterületei közé

- az infrastruktúrafejlesztés,
- a környezet, beleértve az éghajlatváltozást,
- a regionális együttműködés és integráció,
- a pénzügyi szektor fejlesztése és
- az oktatás

tartozik. Ezenkívül három további területen, az egészségügy, a mezőgazdaság és a katasztrofára elhárítás területén továbbra is szelektíven működik más szervezetekkel együtt.

Az *infrastruktúrafejlesztés* fókusz területei a közlekedés és kommunikációs összeköttetések fejlesztése a régió belül, a fenntartható energiaellátás támogatása, a vidéki és a városi infrastruktúra fejlesztése. A *környezet* vonatkozásában a fókusz az energiahatékonyság, a tiszta energiaforrások használata, a melegházhatás csökkentése, a közösségi közlekedés modernizálása, valamint az erdőterületek csökkenésének megállítása. A *regionális együttműködés és integráció* terén az ADB a határon átnyúló projektekre összpontosít, amelyekkel elősegíti a gazdasági növekedést és partnerséget, valamint a kockázatok és kihívások megosztását. A *pénzügyi szektor fejlesztése* középpontjában a pénzügyi infrastruktúra, intézmények, illetve termékek és szolgáltatások mind regionális mind pedig nemzeti szintű fejlesztése áll. Az *oktatás* fókuszterületei a szakképzés és tréning, valamint a felsőoktatás kiemelt területeinek fejlesztése.

A stratégia működési és szervezeti *célokat* is meghatároz, amelyek megvalósulását folyamatosan nyomon követik. A működési célok közé tartozik, hogy az ADB tevékenységének 80 százalékát az alaptevékenységnek kell kitennie, a magánszektor fejlesztésének el kell érnie a bank tevékenységének legalább 50 százalékát, jelentősen növelni kell a környezetileg fenntartható fejlődés támogatását, beleértve a szénhidrogéngáz kibocsátás csökkentését célzó és az éghajlatváltozással kapcsolatos projekteket, valamint a regionális együttműködés és integráció elősegítésének a teljes tevékenység legalább 30 százalékát el kell érnie 2020-ra. A szervezeti célok közé tartozik a bank szervezeti struktúrájának hozzáigazítása a változásokhoz, illetve az emberi erőforrások szükséges új készségei, képességei megszerzésének biztosítása.

Az MDB-k közül az ADB az első, amelyik a célok teljesülésének mérésére *mutatószám rendszert* vezetett be. A menedzsment a stratégia megvalósítását kifejező indikátorok és célértékek segítségével követi nyomon az előrehaladást, és tud korrekciós lépéseket tenni, amennyiben szükséges. A célok teljesülésének értékelése évente történik. Az un. "Fejlesztés hatékonysági áttekintésről" készült jelentést⁷⁶ az Igazgatótanács megtárgyalja és a bank honlapján közzéteszi. E mutatószám rendszer *négy szinten határoz meg indikátorokat*:

1. regionális,

⁷⁶ Development Effectiveness Review (DEfR)

2. ország,
3. banki működési és
4. banki szervezeti szinten.

- (1.) Az ázsiai és csendes-óceáni *régió szintű célok* közé az ENSZ célok elérése, a régió országainak összesített GDP-je, az infrastruktúra, az üzleti környezet, a kormányzás és a kereskedelem tartozik.
- (2.) Az egyes *országok szintjén* a közlekedéssel, az energiatermeléssel és felhasználással, a vízgazdálkodással, az oktatással és a pénzügyekkel kapcsolatos mutatókat határoznak meg.
- (3.) A *bank működési hatékonyságának szintjén* a működés minőségét és a portfólió teljesítményét, a források mobilizálását, a tudásbővítést és a partnerségeket mérik.
- (4.) Végül a *banki szervezeti hatékonyság szintjén* az emberi és a pénzügyi erőforrások felhasználását, valamint az üzleti folyamatokat és gyakorlatokat mérik.

Prioritások módosítása

A *stratégia felülvizsgálata*⁷⁷ 2014-ben azt állapította meg, hogy az ADB működése a stratégiában meghatározott három fő stratégiai cél mentén folyt. A működés több mint 80 százaléka az öt kulcsterületre esett. Ezek közül legfőképpen az infrastruktúra területe járult hozzá a célok eléréséhez. A dokumentum leszögezi, hogy „*a Stratégia 2020 érvényes és releváns marad a széles értelemben meghatározott stratégiai irányvonalak tekintetében, hogy egy átalakuló ázsiai és csendes-óceáni térség fejlesztési kihívásaira megfelelő választ tudjon adni.*”⁷⁸

A gyorsütemű változások miatt azonban az ADB-nek is változtatnia kell, ezért *10 új prioritást* jelöltek meg, amelyek együttesen fogják meghatározni a 2020-ig hátra levő időszak fókuszterületeit. Ezek közül az első 7 prioritás a bank működése irányának a változó üzleti környezethez való hozzáigazítására vonatkozik, a többi 3 pedig kapacitásának és hatékonyságának növelésére:

1. A szegénység mérséklése és a befogadó gazdasági növekedés;
2. Környezet és éghajlatváltozás;
3. Regionális együttműködés és integráció;
4. Infrastruktúrafejlesztés;
5. Közepes jövedelmű országok;
6. A magánszektor fejlesztése és működése;

⁷⁷ Mid-Term Review - MTR

⁷⁸ Mid-Term Review – MTR p. ii.

7. Tudásmegoldások;
8. Finanszírozási források és partneri kapcsolatok;
9. Értékteremtés az ADB-ben;
10. Az új kihívásoknak megfelelő banki szervezet.

Az ADB működési irányára vonatkozó prioritások egy kivétellel már szerepeltek a stratégia eredeti szövegében is, bár némileg eltérő megfogalmazásban, ami bizonyos hangsúlyeltolódást jelez. A közepes jövedelmű országokkal kapcsolatos fókuszterület azonban itt jelent meg először. Az ADB tagországai közül ugyanis többen bekerülnek a közepes jövedelmű országok közé, ezért a bank elkezdte a felkészülést arra, hogy ezen országok fejlesztési igényeiknek is meg tudjon majd felelni.

Piacgazdasági átmenet – EBRD és a fenntartható fejlődés

Az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank a kétpólusú világrend felbomlásakor, 1991 áprilisában alakult, londoni székhellyel, Közép- és Kelet Európa újjáépítésének elősegítésére a hidegháború korszaka után. Küldetése nyitott és fenntartható piacgazdaságok építése azokban az országokban, amelyek elkötelezettek a demokrácia elvei és azok alkalmazása, a többpárti demokrácia és a politikai pluralizmus iránt. Ebből a szempontból az EBRD egyedülálló a fejlesztési bankok világában azzal, hogy politikai mandátummal rendelkezik. Az EBRD-t megkülönbözteti a többi multilaterális fejlesztési banktól az a másik két jellemzősége is, hogy forrásainak legalább 60 százalékát a magánszektor fejlesztésére kell fordítania, illetve, hogy projekt alapon a magánszektorba tartozó vállalkozások fejlesztéseit finanszírozza. A 2016-ban immár 25 éves EBRD ezen idő alatt a piacgazdaságba történő átmenet „szakértőjévé” vált. Jelentős szerepet játszott a bankrendszer reformjában, a privatizációban és a jogi keretrendszer megteremtésében. Részvényesei közé - a többszöri bővítés következtében - mára már 65 ország kormánya, valamint az EU és az European Investment Bank tartoznak. 2016-ban az EBRD összesen 9.4 milliárd EUR fejlesztési forrást fektetett be. Tevékenységi területe ma már „Casablancától Vlagyivosztokig” terjed, s nem korlátozódik a korábbi tervgazdaságokra. Magyarország már a kezdetektől csatlakozott a szervezethez, amely ezidáig 173 projektet valósított meg hazánkban.⁷⁹

Az EBRD üdvözli az ENSZ fenntartható fejlődési céljait, amelyek eléréséhez a piacgazdaságra való áttérés elősegítésében szerzett minden tapasztalatával igyekszik hozzájárulni. Sir

⁷⁹ <http://www.ebrd.com/hungary.html> (letöltve: 2016.12.20.)

Suma Chakrabarti, az EBRD elnöke szerint: „... *the SDGs represent the best possible statement of all the complexities of economic development that we face today.*”⁸⁰

Vajon az EBRD működésébe hogyan épülnek be a fenntarthatósági célok? E kérdést az EBRD környezeti politikájának áttekintésén keresztül kíséreljük meg megválaszolni.

A környezeti politikától a környezeti és szociális politikáig

Az EBRD már megalakulásakor, 1991-ben meghirdette környezeti politikáját.⁸¹ Ebben a mellékletekkel együtt 12 oldalas dokumentumban megfogalmazta a környezetre vonatkozó mandátumát, prioritásait, majd kitért a környezeti kérdésekkel kapcsolatos szervezeti és személyzeti feladatokra is. Mandátuma a nemzetközi pénzügyi intézmények közül elsőként tartalmazta a környezetért való felelősséget és a környezet védelmét.⁸² A környezeti problémák okát a hibás gazdaságpolitikában látta, ezért azokat nem pusztán speciális programokkal, hanem strukturális változtatásokkal kívánta orvosolni. Prioritásként a környezeti politika alakítását, a környezet állapotának romlását megakadályozó gazdasági eszközök és technikák használatának elősegítését, a környezetkímélő ipar, technológiák és szolgáltatások elterjesztését, a környezetvédelemmel kapcsolatos programok és oktatás támogatását, a projektek környezeti szempontból történő értékelésének bevezetését, valamint az érintettek részvételét és az információszolgáltatást jelölte meg. Kitért arra is, hogy mandátumának megvalósítása érdekében környezeti szakembereket fog alkalmazni, akiket teljes mértékben integrál a szervezetbe. A projektekre vonatkozóan pedig kilátásba helyezte a környezeti szempontok érvényesítését előíró eljárásrend elkészítését.⁸³ A dokumentum melléklete a projektek 3 kategóriáját írja le aszerint, hogy jellegük, méretük, hatásuk és érzékenységük alapján milyen környezeti elemzés elvégzését igénylik.

A környezeti szempontoknak kezdetektől történő hangsúlyozására azért volt szükség, mert a közép-kelet európai régióban a környezet állapota és annak esetleges további romlása veszélyeztetni látszott a gazdasági átmenet sikerességét. Az EBRD ezt követően 1996-ban, majd 2003-ban bővítette környezeti politikáját. Ez utóbbi dokumentumban a „környezet” fogalmát már bizonyos szociális kérdésekkel is kibővítették, s a követendő eljárásokat is rögzítették.

A szociális szempontok a későbbiekben egyre nagyobb hangsúlyt kaptak és önállóan is megfogalmazódtak. A 2008-ban megújított új dokumentum címe is már környezeti és szociális politika lett. A követendő eljárások továbbfejlesztésére és külön dokumentumban

⁸⁰ Sir Suma Chakrabarti, EBRD Elnök: **Delivering the Sustainable Development Goals: A New Partnership Between State and Private Sector** <http://www.ebrd.com/news/2015/delivering-the-sustainable-development-goals.html> (letöltve 2016.12.28.)

⁸¹ EBRD Environmental Policy 1991

⁸² Benjamin J. Richardson: *Financial Regulation Through Financial Organisations: Comparative Perspectives on the Industrialised Nations*, Kluwer Law International, The Hague, London, New York, 2002 p.285.

⁸³ Lásd *Environmental and Social Procedures* 2010

való megjelenítésére pedig 2010-ben került sor. Környezeti és szociális eljárások a Bank minden tevékenységére készültek, így a közvetlen befektetésekre, a pénzügyi közvetítőkre, a technikai együttműködésekre és a speciális alapokon keresztül finanszírozott projektekre. Ezek megszabják, hogy a Banknak hogyan kell kezelnie és monitoroznia projektjeit a környezeti és szociális politika általános keretei között.

A teljesítmény követelményekkel kiegészített környezeti és szociális politika

2014-ben az EBRD ismét megújította környezeti és szociális politikáját és ahhoz konkrét teljesítmény követelményeket is rendelt. Ezek az elvárások specifikálják és teszik kézzel foghatóvá az EBRD alapító okiratában tett elköteleződését, mely szerint a Bank minden befektetési és technikai kooperációs tevékenységével a környezetileg megalapozott és fenntartható fejlődést segíti.

A dokumentum szerint a környezeti és szociális politika célja annak meghatározása, hogy a Bank hogyan kezelje projektjei környezeti és társadalmi hatásait. Ennek érdekében definiálja a Bank és az ügyfél szerepét és felelősségét a folyamatban, támogatja azokat a projekteket, amelyek jelentős környezeti és szociális hasznot hoznak, és minden tevékenységébe beépíti a környezeti és szociális szempontokat. A Bank kötelezettséget vállal, hogy minden projektje megfelel a politikában rögzített követelményeknek, köztük a teljesítmény követelményeknek, a jogszabályoknak és a jó nemzetközi gyakorlatoknak, valamint kezeli a kockázatokat. A Bank elkötelezett továbbá az EU környezeti elveinek, gyakorlatának és standardjainak alkalmazása iránt, elismeri a nemzetközi jogot, az emberi jogok tiszteletben tartását, a nemek közötti egyenlőséget, értékeli projektjei hatását a hátrányos helyzetű és sérülékeny csoportokra nézve.

Az EBRD a teljes projektciklusba integrálja a környezeti és szociális megfontolásokat. Környezeti és szociális alapon tartózkodhat egyes projektek finanszírozásától. A projekteket 3 kategóriába sorolja, a környezeti és szociális szempontokat a projektek értékelésének integráns részévé teszi. A döntéshozatal során a környezeti és szociális értékeléseket, valamint az érintettek észrevételeit figyelembe veszi a döntéshozatalnál, a pénzügyi megállapodásokba belefoglalja a környezeti és szociális feltételeket. A projekteket környezeti és szociális szempontból is monitorozza, a működés során bekövetkező változásokat folyamatosan figyelemmel kíséri. A dokumentum kitér a nyilvánosság és a felelősség kérdéseire is. Kiemeli a jelentős környezeti és szociális előnyöket biztosító befektetések és a partneri együttműködések elősegítésének fontosságát. Végezetül szól a politika megvalósításáról és annak szervezeti kereteiről. A dokumentum melléklete felsorolja azokat a termékeket, illetve tevékenységeket, amelyeket kizár a finanszírozásból, illetve meghatározza a projekteknek azt a kategóriáját, amelyben az adott projekt várható környezeti és szociális hatásai miatt széleskörű előzetes hatástanulmány szükséges.

A korábbiakhoz képest jelentős előrelépés, hogy a dokumentum konkrét célokat és teljesítmény követelményeket fogalmaz meg tíz fontos területen. Ezek közé tartozik:

1. a környezeti és szociális hatások értékelése és menedzselése;
2. a foglalkoztatás és a munkakörülmények;
3. az erőforrásfelhasználás hatékonysága, a környezetszennyezés megelőzése és ellenőrzése;
4. az egészség és biztonság;
5. a földhasználat, kényszerű áttelepítés;
6. a biodiverzitás megőrzése és a természeti erőforrások fenntartható menedzselése;
7. az őslakosság;
8. a kulturális örökség;
9. a pénzügyi közvetítők;
10. az információ közzététel és az érintettek elkötelezése.

Éghajlatváltozás elleni küzdelem és zöldgazdaságra való áttérés

Az EBRD megalakulása óta folyamatosan törekszik arra, hogy tevékenysége minden területen figyelembe vegye a környezeti és szociális szempontokat. Az erőforrások fenntarthatóságát kiemelt kérdésként kezeli, s ennek érdekében kezdeményezően lép fel. 2006-ban hirdette meg a *fenntartható energia* kezdeményezést.⁸⁴ 2009-ben az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodást célzó projekteket indított, amelyekkel a multilaterális fejlesztési bankok közül élenjár a magánszektor alkalmazkodásának finanszírozásában. 2012-ben az egyéb erőforrások, - így a víz és a nyersanyagok - felhasználásának hatékonyságát és innovációját is támogatni kezdte. Ezáltal a korábbi iniciativa a *fenntartható erőforrások* kezdeményezésévé⁸⁵ bővült, válaszul a növekvő igényekre és a környezet iránti fokozódó aggodalmakra.

2015-ben, a zöld gazdaságba való sikeres befektetések évtizedes tapasztalatára alapozva meghirdették a *zöldgazdaságra való áttérést*, ami jelentősen megnövelte a fenntarthatóságra fordítható finanszírozás volumenét és kiszélesítette annak körét. A volumen kapcsán célul tűzték ki, hogy a zöldgazdaság finanszírozása az éves befektetések 24 százalékáról 40 százalékra növekedjen. Ennek érdekében:

- a környezetvédelmet tágabban határozzák meg, ide sorolva például a szennyezés megelőzését, vagy az ökoszisztémában okozott károk helyreállítását;
- támogatni kívánják az innovációt, elősegítik az új technológiák, berendezések piacra jutását;
- finanszírozással és a kapacitás-építés támogatásával segítik a közszférát és annak vállalkozásait is a környezetileg előnyös beruházások megvalósításában amellet, hogy továbbra is fóképpen a magánszektor fejlesztésére összpontosítsanak.

⁸⁴ Sustainable Energy Initiative (SEI)

⁸⁵ Sustainable Resource Initiative (SRI)

Eredmények

Megvizsgálva a multilaterális fejlesztési bankoknak az új, globális fenntartható fejlődési célokhoz való viszonyulását, e célok megvalósítása érdekében tett vállalásait, valamint a fenntartható fejlődés szempontjának megjelenését az ADB és az EBRD működését meghatározó fő dokumentumokban, a következő főbb megállapítások tehetők:

- Az ENSZ új, globális céljainak megvalósítása az emberiség és bolygónk fennmaradásának kulcskérdése, melyhez elengedhetetlen a világgazdaság egyik meghatározó csoportjának, a multilaterális fejlesztési bankok „klubjának” egyetértése és támogatása.
- Az MDB-k üdvözik a fenntartható fejlődés új, globális célrendszerét és készek tevékenységükkel annak megvalósításához érdemben hozzájárulni.
- Ennek érdekében tett vállalásaik a finanszírozási források tekintetében többszörösen meghaladják a korábbiakat, amelyek előteremtését pénzügyi innovációkkal is elősegítik.
- Az MDB-k által nyújtott tanácsadás és technikai közreműködés révén a fejlődésre gyakorolt hatásuk a közvetlen finanszírozást messze meghaladja.
- Az MDB-k az egymással való együttműködés fokozása, valamint a közös norma- és elvárásrendszer illetve gyakorlatok révén jelentősen meghatározzák befolyásolják a fejlesztésfinanszírozás nemzetközi gyakorlatát és az egyes államok fejlesztési lehetőségeit, eredményeit.
- A két részletesebben megvizsgált, egymástól több szempontból különböző multilaterális fejlesztési bank, az ADB és az EBRD működését meghatározó főbb dokumentumok tartalmazzák a fejlődés fenntarthatóságának szempontjait, így alapul szolgálhatnak az új vállalások teljesítéséhez.
- Az ADB és az EBRD küldetésük és működési területük, régiójuk sajátosságai miatt az alapvető célok azonossága mellett eltérő részcélokat tekintenek hangsúlyosnak és helyeznek a középpontba.
- Az ADB és az EBRD a fenntartható fejlődés elősegítését meglévő üzleti modelljük alapján, az abból adódó lehetőségek korábbinál jobb kiaknázásával kívánják elérni.

Következtetések

A fenti eredmények arra a következtetésre engednek, hogy a mindannyiunk számára létkérdéssé vált fenntartható fejlődés megvalósítása érdekében a világgazdaságban meghatározó szerepet játszó multilaterális fejlesztési bankok aktív partnereivé váltak az ENSZ tagországoknak a célok elérésében. Erőfeszítéseik tiszteletre méltók, ám nem célozzák üzleti modelljük jelentős átalakítását. Nyitott kérdés marad továbbra is, hogy az elkötelezettség és a heroikus erőfeszítés az egymásnak olykor ellentmondó részcélok összességének elérése

érdekében elegendő lesz-e a fenntartható fejlődésre való tényleges áttéréshez a jelenlegi hajtóerők megváltoztatása nélkül. A hajtóerők megváltoztatásának kérdésköre azonban messze túlmutat e tanulmány és a szerző lehetőségén.

Köszönetnyilvánítás

A szerző köszönetet mond a tanulmány elkészítésének szakmai támogatásáért PhD témavezetőjének, Kákai Lászlónak, a Pécsi Tudományegyetem egyetemi tanárának. Köszönettel tartozik továbbá mentoromnak, Kocziszky György professzor úrnak, az MNB Monetáris Tanácsa tagjának, a Miskolci Egyetem egyetemi tanárának hasznos iránymutatásáért, valamint Ábel István professzor úrnak, az MNB vezető közgazdasági szakértőjének, a BGE egyetemi tanárának, valamint Ferkelt Balázsnak, az MNB főosztályvezetőjének, a BGE tanárának jobbító észrevételeikért.

Felhasznált irodalom

ADB 2020 The Long-Term Strategic Framework of the Asian Development Bank

2008-2020, <https://www.adb.org/sites/default/files/institutional-document/32121/strategy2020-print.pdf> (letöltve: 2016.05.20.)

ADB Midterm Review of Strategy 2020: Meeting the Challenges of a Transforming

Asia and Pacific, April 2014, <https://www.adb.org/sites/default/files/institutional-document/34149/files/midterm-review-strategy-2020-r-paper.pdf> (letöltve: 2016.05.20.)

ADB Annual Report 2015, <https://www.adb.org/sites/default/files/institutional-document/182852/adb-annual-report-2015.pdf> (letöltve: 2016.05.20.)

ADB Work program & budget framework, 2016-18, November 2015, <https://www.adb.org/sites/default/files/institutional-document/176110/work-program-budget-framework-2016-2018.pdf> (letöltve: 2016.05.20.)

Agenda 21, <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf> (letöltve: 2017.04.04.)

Benjamin J. Richardson: Financial Regulation Through Financial Organisations: Comparative Perspectives on the Industrialised Nations, Kluwer Law International, The Hague, London, New York, 2002 p.285.

EBRD Environmental Policy 1991, http://www.ebrd.com/downloads/about/policies/environmental_policy/1992-02-13_Environmental_Policy.pdf (letöltve: 2016.12.20.)

EBRD Environmental Policy July 2003, <http://www.ebrd.com/downloads/research/policies/policy.pdf> (letöltve: 2016.12.20.)

EBRD Environmental and Social Policy May 2008, <http://www.ebrd.com/downloads/research/policies/2008policy.pdf> (letöltve: 2016.12.20.)

EBRD Environmental and Social Procedures April 2010, <http://www.ebrd.com/downloads/about/sustainability/esprocs10.pdf> (letöltve: 2016.12.20.)

EBRD Environmental and Social Policy May 2014, <file:///C:/Users/babosikm/AppData/Local/Microsoft/Windows/INetCache/IE/ABK1TD8N/es-p-english.pdf> (letöltve: 2016.12.20.)

EBRD Green Economy Transition, <file:///C:/Users/babosikm/AppData/Local/Microsoft/Windows/INetCache/IE/TIHNWZG0/Green%20Economy%20Transition.pdf> (letöltve: 2016.12.20.)

EBRD Hungary, <http://www.ebrd.com/hungary.html> (letöltve: 2016.12.20.)

EBRD's Investment Climate and Governance Initiative (ICGI), 2014, <http://www.ebrd.com/what-we-do/sectors-and-topics/ebd-icg-initiative.html> (letöltve: 2017.04.04.)

From billions to trillions: MDB Contributions to Financing for Development (July 2015), <http://www.worldbank.org/mdgs/documents/FFD-MDB-Contributions-July-13-2015.pdf> (letöltés ideje: 2016.04.26.)

International Financial Institutions Announce \$400 Billion to Achieve Sustainable Development Goals, News Release | 10 July 2015, ADB, <http://www.adb.org/news/international-financial-institutions-announce-400-billion-achieve-sustainable-development-goals> (letöltés ideje: 2016.04.28.)

Rioi Nyilatkozat a Környezetről és a Fejlődésről, http://www.ff3.hu/upload/Rio_Decl_m.pdf (letöltve 2017.04.04.)

Sir Suma Chakrabarti, EBRD Elnök: Delivering the Sustainable Development Goals: A New Partnership Between State and Private Sector, <http://www.ebrd.com/news/2015/delivering-the-sustainable-development-goals.html> (letöltve 2016.12.28.)

Susan Park and Jonathan R. Strand: Global economic governance and the development practices of the multinational development banks, In: Susan Park, Jonathan R. Strand (Eds.): Global Economic Governance and the Development Practices of the Multilateral Development Banks, Routledge, 2016, pp. 3-11

Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development, <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld> (letöltve: 2017.04.04.)

UN Development Decade, <http://www.nationsencyclopedia.com/United-Nations/Economic-and-Social-Development-FIRST-UN-DEVELOPMENT-DECADE.html> (letöltve: 2017.04.04.)

UN Millennium Development Goals, <http://www.unmillenniumproject.org/goals/> (letöltve: 2017.04.04.)

UN Sustainable Development Goals, <https://sustainabledevelopment.un.org/sdgs> (letöltve: 2016.10.30.)

SZERZŐINK

ENGELBERTH István, PhD

főiskolai docens

Budapesti Gazdasági Egyetem

Pénzügyi és Számviteli Kar

Közgazdasági Intézeti Tanszéki Osztály

1149 Budapest, Buzogány utca 10-12.

engelberth.istvan@pszfb.bgf.hu

SÁGI Judit, Dr. habil. PhD

főiskolai docens

Budapesti Gazdasági Egyetem

Pénzügyi és Számviteli Kar

Pénzügyi Intézeti Tanszék

1149 Budapest Buzogány utca 10-12.

Sagi.Judit@pszfb.bgf.hu

DOMONKOS Endre, Dr. habil., PhD

tudományos főmunkatárs

Budapesti Gazdasági Egyetem

Külkereskedelmi Kar

Nemzetközi és Európa-tanulmányok Intézeti Tanszék

1165 Budapest, Diósy Lajos u. 22-24.

Domonkos.Endre@uni-bge.hu

KERTÉSZ Gábor, PhD

főiskolai tanár

IBS Nemzetközi Üzleti Főiskola

1031 Budapest, Záhony u 7.

kerteszh.gabor.dr@gmail.com

KISS Konrád

doktorandusz

Szent István Egyetem

Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola

2100 Gödöllő, Páter Károly u. 1.

konrad.kiss@phd.uni-szie.hu

FARAGÓ Beatrix

PhD hallgató

Széchenyi István Egyetem

Regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskola

9026 Győr Egyetem tér 1.

beatrix.farago.b@gmail.com

KONCZOSNÉ SZOMBATHELYI Márta, Dr. habil., PhD

egyetemi docens

Széchenyi István Egyetem

Vezetéstudományi és Szervezeti Kommunikációs Tanszék

9026 Győr Egyetem tér 1.

JAKAB Petra

doktorjelölt

Széchenyi István Egyetem

Regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskola

9026 Győr, Egyetem tér 1.

idegenforgalmi referens

Győr MJV Polgármesteri Hivatal

Városmarketing és Programszervezési Főosztály

9021 Győr, Városház tér 1.

jakab.petra@gyor-ph.hu

BÁBOSIK Mária, dr. univ.

vezető szakértő, PhD hallgató

Magyar Nemzeti Bank

1054. Budapest, Szabadság tér 9.

Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar

Földtudományi Doktori Iskola

Geopolitikai Program

7624. Pécs, Ifjúság útja 6.

babosikm@mnb.hu

LEKTORAINK

GYENE Pál, PhD

adjunktus

Budapesti Gazdasági Egyetem

Külkereskedelmi Kar

Közgazdasági Intézeti Tanszéki Osztály

HAMAR Farkas, PhD

főiskolai docens

Budapesti Gazdasági Egyetem

Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar

Közgazdasági Intézeti Tanszéki Osztály

JUHÁSZ Tímea, PhD

SAP tanácsadó

KELEN András, CsC

Pécsi Tudományegyetem tiszteletbeli docense

KESZEI Barbara

tanársegéd

Budapesti Gazdasági Egyetem

Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar

Pedagógiai Intézeti Tanszék

KISS-CSAPÓ Gergely, PhD

földrajz, történelem, ember- és társadalomismeret, etika szakos tanár

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem

Bartók Béla Zeneművészeti és Hangszerészkepző Gyakorló Szakgimnázium

KUCSÉBER László Zoltán

tanársegéd

Budapesti Gazdasági Egyetem

Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar

Közgazdasági Intézeti Tanszéki Osztály

LAKATOS Viktor, dr.

tanársegéd

Budapesti Gazdasági Egyetem

Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar

Közgazdasági Intézeti Tanszéki Osztály

LÓKÖS Dániel, PhD

főiskolai docens

Budapesti Gazdasági Egyetem

Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar

Testnevelési Intézeti Tanszék

NAGYNÉ PÉRCSI Kinga, PhD

egyetemi docens

Szent István Egyetem

Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar

Regionális Gazdaságtani és Vidékfejlesztési Intézet

OSVÁTH László, PhD

főiskolai docens

Budapesti Gazdasági Egyetem

Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar

Közgazdasági Intézeti Tanszéki Osztály

SIPOS Erika

adjunktus

Budapesti Gazdasági Egyetem

Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar

Turizmus Intézeti Tanszék

TÖRÖK Hilda, CsC

egyetemi docens

Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar

Közgazdasági Intézeti Tanszéki Osztály

VÁGÁNY Judit, PhD

főiskolai tanár

Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar

Közgazdasági Intézeti Tanszéki Osztály

